

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuv.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 9 2020

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Завдяки карантину кількість хворих на COVID-19

почала

знижуватися.....5

В. Зеленський затвердив склад делегації України

для участі в ТКГ5

Аналітика

Політичні акценти

Дем'яненко М.

Рік Президента В. Зеленського у відгуках ЗМІ та експертів7

Ворошилов О.

Вірогідність призначення М. Саакашвілі: Pro et contra

в оцінках політиків та експертів15

Тарасенко Н.

Безпекові проблеми України в контексті міжнародних форумів

і дипломатичних зустрічей.....24

Потіха А.
**Політичні ризики нафтової кризи в контексті вірогідного
інспірування загострення геополітичної ситуації**35

Якименко Ю.
**Политические проблемы Ближнего Востока
в контексте пандемии коронавируса**42

Економічний ракурс

Кулицький С.
**Проблеми розвитку економіки України, обумовлені пандемією
коронавірусу COVID-19 у світі, та пошук шляхів їх розв'язання
(Закінчення. Початок див. у № 8)**47

Рябоконь А.
**Атомная энергетика в условиях кризиса
на энергорынке Украины**53

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України60
COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання, лікування.. 60
Сучасні дослідження та розробки академічної науки68
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти78
Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності79
Перспективні напрями розвитку української науки79
Діяльність науково-дослідних установ81
Нагороди та відзнаки82
Питання фінансування НАН України83
Питання екології та уникнення техногенних катастроф83

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

Послаблення карантину та другий етап медичної реформи: звернення Президента до українців

Дорогі українці!

Традиційно на початку звернення я бажаю вам здоров'я.

А сьогодні, крім цього, я хочу побажати всім важливої запоруки цього здоров'я. Це – терпіння. Терпіння, щоб дотримуватись карантину та дочекатися безпечної обстановки.

Подивіться на статистику країн, де або не запроваджували карантинні заходи, або зробили їх м'якими. Результат – тисячі смертей та десятки тисяч захворілих щодня.

Так, є негативний вплив карантину на економіку. Втрати від нього – болючі. Але потенційні втрати від високої захворюваності та смертності – катастрофічні. Згідно з дослідженнями, повне скасування карантину матиме шокуючі наслідки. Якщо завтра ми повернемося до звичного нам ритму життя – це потенційно плюс 120 тис. смертей до кінця року. Саме тому пом'якшення карантину не може бути передчасним. Воно поетапне, і перше пом'якшення відбудеться 11 травня. Будуть відкриті, зокрема, парки, сквери, салони краси, літні майданчики кафе та ресторанів.

Актуальна наразі статистика дає нам надію на майбутнє. Проте ситуація могла бути іншою. Ми могли мати не 12, а 200 тис. захворілих. Є дві причини, чому вдалось уникнути критичного сценарію. Перша – це вчасно вжиті заходи. Жорсткі, але, як показав час, – правильні. Друга причина – це заслуга наших українських лікарів. Їхня професійність, мужність і самовідданість на передовій боротьби з коронавірусом. Сьогодні тема COVID-19 заповнила весь простір, але водночас ми не можемо забувати про глобальну ситуацію в нашій медичній галузі. Бо сьогодні наші медики опинилися під ударом.

Фейсбук, інстаграм і мій робочий стіл заповнені зверненнями лікарських колективів з усіх куточків нашої країни. Всі вони стосуються другого етапу медичної реформи. Зазвичай ми звертаємося до лікарів по допомогу. Сьогодні про допомогу благають наші лікарі.

Знаєте, з перших днів президентства я отримую абсолютно полярну інформацію. Одні запевняють, що реформа – панацея, інші – що це смерть.

Нам була потрібна неупереджена та об'єктивна оцінка. Не диванних експертів, а топових вітчизняних медиків. Ми створили робочу групу, куди ввійшли академіки, професори та заслужені лікарі нашої країни. Вони спільно з новим керівництвом МОЗ проаналізували стан речей. Правда полягає в тому, що реформа має як великі плюси, так і очевидні мінуси.

Наше завдання – зберегти всі позитивні моменти та терміново виправити помилки.

Зокрема, через новий механізм фінансування може бути звільнено близько 50 тис. медиків та закрито 332 лікарні по Україні. Майже 1 тис. лікарень отримає набагато менше грошей, ніж у минулому році. Під загрозою опинились екстрена медична допомога, багатопрофільні лікарні, онкоцентри, госпіталі ветеранів, більшість дитячих лікарень, психіатрична та туберкульозна служби. Все це викликає ряд запитань. Чому замість того, щоб рятувати життя інших людей, медики змушені думати про власне виживання? Чому тарифи склали не профільні лікарі, а чиновники, без глибинного розуміння процесу? Яким чином один виклик швидкої фактично оцінили аж у 75 грн?

Чому за інсульт та інфаркт сума на папері як мінімум удвічі менша від реальної вартості?

За новим механізмом деяким лікарням вистачить коштів хіба що на дверний замок і плакат: «Ми закрились. Тримайтесь. Удачі».

Обласні дитячі лікарні недоотримають майже 200 млн грн.

На межі закриття – більшість протитуберкульозних лікарень і диспансерів.

Я не можу всього цього допустити. Я не можу допустити скорочення бригад «швидкої допомоги». І ситуацій, коли людині стало погано в понеділок, а швидка доїхала до неї у вівторок. Або якщо ви житель, наприклад, Сумської області, то вам краще взагалі не хворіти, бо доведеться їхати на лікування за 200 км.

Я не можу допустити, щоб кваліфіковані дитячі лікарі поїхали за кордон і було катастрофічне зростання дитячої смертності. Або щоб у найближчі два роки захворюваність на туберкульоз зросла на третину. Ми не можемо всього цього допустити, бо інакше це буде називатися не реформа, а диверсія.

Саме тому я закликаю міністра охорони здоров'я, голову профільного комітету Верховної Ради та головного санітарного лікаря України невідкладно запропонувати шляхи вирішення цих питань. Нам потрібне не згорання реформи, а її покращення. Визнання помилок та їхнє виправлення.

Я впевнений, що глобальна вимога одна, і вона дуже проста: реформою мають бути задоволені і пацієнти, і медики всіх рівнів.

Дорогі українці! Питання до реформи не означають, що ми вважаємо нашу медицину ідеальною. І що нічого не потрібно змінювати.

Повірте, від початку коронавірусу як ніхто інший я бачу, що наша медична галузь не просто вразлива, а фактично перебуває за крок від коми.

І єдине, завдяки чому вона досі жива, – це наші українські медики.

Я не можу допустити того, що 50 тис. з них опиняться на вулиці.

Під час війни ніхто не скорочує власну армію. Наші лікарі сьогодні – це таке ж військо, яке захищає здоров'я українців.

Тому я чекаю відповідних рішень від усіх уповноважених осіб.

А вам, дорогі українці, бажаю міцного здоров'я та традиційні 36,6!

Бережімо себе! Бережімо наших лікарів!

Бережімо Україну!
(Офіційне інтернет-представництво Президента України
(<http://www.president.gov.ua>). – 2020. – 4.05).

Завдяки карантину кількість хворих на COVID-19 почала знижуватися

В Україні 4 травня зафіксовано рекордно низький відсоток людей, які захворіли на COVID-19, відносно загальної кількості активних хворих – 3,5 %. Також зафіксовано рекордне співвідношення пацієнтів, які одужали, до нових хворих: за добу видужало 256 людей, а заражень виявили 366. Про це повідомив Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль на традиційній нараді з питань запобігання поширенню коронавірусу, що відбулася під головуванням Президента В. Зеленського.

«Дуже позитивна тенденція. Завдяки старанному дотриманню карантину Україні вдалося оминати найстрашніші сценарії. Як ми й передбачали, позитивні тенденції епідемії почалися за тиждень до послаблення карантину. В останні дні дуже важливо ретельно дотримуватися обмежувальних заходів, щоб якомога безпечніше розпочати вихід з карантину», – зазначив В. Зеленський.

Водночас Міністерство охорони здоров'я фіксує збільшення кількості випадків безсимптомного перебігу хвороби, що підвищує загрозу поширення COVID-19. Тому потрібно дотримуватися обмежувальних заходів і надалі. Спалах коронавірусу зафіксовано й на Одещині, яка знову перебуває серед лідерів за кількістю нових інфікованих.

Міністр охорони здоров'я М. Степанов також відвідував щодо проблеми, коли дітей не приймали до «Охматдиту» та Інституту раку без тестування на коронавірус, яке не могли забезпечити в цих медустановах. Міністр повідомив, що вже розроблено алгоритми, за якими дітей з усіх регіонів, які їхатимуть до «Охматдиту» та Інституту раку, тестуватимуть на COVID-19 за три дні до виїзду *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2020. – 5.05).*

В. Зеленський затвердив склад делегації України для участі в ТКГ

Президент України В. Зеленський затвердив склад делегації України для участі в Тресторонній контактній групі з мирного врегулювання ситуації у Донецькій та Луганській областях.

Відповідний указ глава держави підписав 5 травня 2020 р.

Українську делегацію в ТКГ очолює Президент України у 1994–2005 рр. Л. Кучма, що забезпечує спадкоємність і непорушність українських позицій.

До складу делегації також увійшли: віце-прем'єр-міністр України, міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України О. Резніков (перший заступник глави делегації), голова Комітету Верховної Ради України з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва народний депутат України О. Мережко (заступник глави делегації), заступник міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Ю. Свириденко (представник України в робочій підгрупі із соціально-економічних питань), голова Комітету Верховної Ради України з питань правової політики народний депутат України А. Костін (представник України в робочій підгрупі з політичних питань), заступник міністра оборони України О. Поліщук (представник України в робочій підгрупі з безпекових питань), голова Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів народний депутат України Г. Третякова (представник України в робочій підгрупі з гуманітарних питань).

Згідно з документом, глава української делегації та його перший заступник можуть визначати заступників представників України в робочих підгрупах і залучати до роботи делегації народних депутатів, представників державних органів влади, радників, експертів і технічних працівників.

На Міністерство закордонних справ України покладається організаційне, інформаційне, консультаційне та інше забезпечення діяльності делегації України в ТКГ.

Керівник Офісу Президента України А. Єрмак, який за дорученням глави держави модерує діяльність української делегації в ТКГ, зазначив, що цей указ Президента додатково регламентує склад української делегації, а також визначає сегмент відповідальності кожного її члена. «Процес урегулювання ситуації на Донбасі складний, а тому має тривати безперервно. Україна хоче займати більш жорстку та ініціативну позицію, тому що нам потрібні істотні зрушення в ряді проблем. Потрібні більш чіткі визначення спірних і конфліктних точок та більш рельєфне позначення власних позицій», – зазначив А. Єрмак.

Він наголосив, що В. Зеленський пильно стежить за діяльністю ТКГ та зацікавлений в інтенсифікації роботи групи для отримання більш вагомих результатів (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2020. – 5.05*).

Аналітика

Політичні акценти

М. Дем'яненко, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Рік Президента В. Зеленського у відгуках ЗМІ та експертів

Після другого туру виборів Президента України 21 квітня минув рік. І у вітчизняному медіа-просторі почали активно підбивати підсумки першого року діяльності Президента В. Зеленського. Хоча він присягнув і став Президентом 20 травня – насправді рік ще не минув. Окремі ж оглядачі взагалі переконані, що підсумки першого року перебування В. Зеленського на президентській посаді треба підбивати не у квітні, а в серпні, коли він отримав парламентську монобільшість.

Тим не менше про перший рік роботи відзвітували і в Президента, навіть присвятили річниці фільм «Рік Президента Зеленського», автори якого розповіли про здобутки й перемоги шостого очільника України (якщо не рахувати О. Турчинова). Виробництвом фільму займалася прес-служба Офісу Президента.

У цьому фільмі очільник країни вказав на отримані результати, розповів, чому немає «посадок», що потрібно зробити в майбутньому. Загалом В. Зеленський переконаний, що після року роботи є певні результати, проте ще багато потрібно зробити (URL: https://zik.ua/article/koly_chekaty_posadok_ta_zavershennia_konfliktu_na_donbas_i_holovne_z_filmu_rik_prezydentstva_zelenskoho_966489).

Серед виконаного В. Зеленський відзначив ухвалення закону про імпичмент та скасування депутатської недоторканності. Щодо гасла «Весна прийде – саджати будемо» і відсутності фактичних посадок, він зазначив, що українці мають самі визначитися, чого вони хочуть. З одного боку, громадськість вимагає результатів, але при цьому засуджує безпосередній вплив Президента на роботу правоохоронних органів. «Впливу Президента на правоохоронні органи – що цю людину треба посадити, а цю не треба чіпати – немає. Але щотижня викликати їх і питати “де результат?”. Я впевнений, що такий вплив повинен бути», – переконаний В. Зеленський.

Характеризуючи парламент, В. Зеленський зазначив, що це наймолодша за віком Верховна Рада і вона ментально інша, особливо фракція «Слуга народу». Народні депутати монобільшості різні, проте є результат – 180 ухвалених законів за вісім місяців.

Що стосується Кабінету Міністрів України, тут очільник країни переконаний, що склад змінюватиметься, поки не стане ідеальним. Також, за словами В. Зеленського, змінюватимуть і Генпрокурора, доки не буде результату.

Окремо Президент також поінформував, що наразі зарплата чиновника в Україні максимально сягає 47 тис. грн, а раніше заробляли мільйони. Та

наголосив, що не задоволений процесом проведення конкурсів на посади керівників держпідприємств. За його словами, така процедура покликана не обрати гідну людину на посаду, а завадити звільненню попереднього керівника. Адже конкурси оцінюють комісії, представників яких свого часу поставили ті чи інші політсили. Однак, на глибоке переконання першої особи держави, усі державні підприємства, усі наглядові ради потрібно перезавантажити.

У частині своєї політики щодо врегулювання конфлікту на Донбасі Президент України В. Зеленський вважає, що на посаді глави держави йому вдасться закінчити цей збройний конфлікт. У цьому контексті він заявив, що якщо не працюватиме Мінський процес, то українська сторона змінить тактику.

Водночас, на його думку, владі вдалося пришвидшити Мінський процес. Тепер зустрічі Тресторонньої контактної групи в режимі відеоконференції відбуваються щотижня, а не «раз на місяць чи раз на три». Також В. Зеленський наголосив, що йому вдалося розморозити нормандський формат і не поступитися національними інтересами.

Щодо обміну утримуваними особами В. Зеленський заявив, що й надалі намагатиметься повертати українців, «тому що людина – найвища цінність». «Зі мною може не погодитися багато хто з українців, але я впевнений, що я правий. За одного нашого військового я б віддав 50, 100 беркутівців. Для мене цінніше повертати наших героїв. А для мене вони всі герої, які захищали Україну й захищають Україну. І ті, кого ми повернули, продовжують захищати Україну. Це і є наш скарб», – упевнений Президент України.

У питаннях зовнішньої політики В. Зеленський згадав і про добрі відносини з міжнародними партнерами та підтримку світових лідерів. Розраховує очільник країни й на кредит від МВФ у розмірі 8 млрд дол., якщо парламент дасть таку можливість. Також повідомив про міцні відносини із США, незважаючи на минулорічні події.

Окрему увагу діючий Президент приділив планам на майбутнє. Так, на його думку, потрібно перезавантажити всі правоохоронні органи та зменшити їхню кількість. Перезавантаження потребує й судова система, бо наразі вона не працює справедливо. За п'ять років каденції В. Зеленський планує побудувати всі головні дороги, які з'єднають усі міста в Україні. У планах також створити державну авіакомпанію, змінити підхід до реалізації медичної реформи.

Деякі оглядачі, перевіряючи фактологічні елементи цього фільму, загалом відзначили відсутність неправдивих висловлювань. Водночас акцентували увагу на наявних у фільмі маніпуляціях і перебільшеннях.

Так, головний редактор VoxCheck (фактчекінговий проект в Україні, який викриває брехню та маніпуляції в заявах політиків) М. Скубенко відзначив головні маніпуляції та перебільшення (URL: <https://www.liga.net/politics/opinion/novyuy-film-ofisa-prezidenta-v-glavnyh->

rolyah-vladimir-zelenskiy). По-перше він згадав тезу про «180 законів за вісім місяців». На думку автора дослідження, це – маніпуляція, оскільки багато законопроектів розробляло попереднє скликання Верховної Ради, тому хвалитися напрацюваннями інших не дуже чесно.

Насамперед важлива якість, а не кількість. Прийняті дев'ятим скликанням Верховної Ради закони усереднено були реформаторськими й хорошими. Але цього було замало. Найбільше було зроблено все ж на початку 2015 р.

Друга маніпуляція виявлена М. Скубенком у словах Президента стосується тези «Зараз у нас в країні чиновник максимум заробляє 47 тис. грн. А були мільйони. Це ми змінили». Пояснюючи свою позицію, автор дослідження зауважив, що 13 квітня через пандемію та карантин Верховна Рада ухвалила зміни до бюджету. І там якраз є обмеження на зарплати для працівників бюджетних установ. Але обмеження тимчасове, у ньому не враховують різних доплат і допомоги. «Мільйонні зарплати» – це не про чиновників. У них таких зарплат ніколи не було. Це, скоріше, ідеться про керівництво таких державних компаній, як НАК «Нафтогаз» чи «Укрпошта», яких обмеження не стосується.

Ще одну маніпуляцію М. Скубенко побачив у словах Президента, що стосуються другої черги медичної реформи: «...Ми її бачимо зараз, що після коронавірусу потрібно змінити повністю підхід». За словами М. Скубенка, реформа «вторинки» почалася 1 квітня 2020 р., а для того щоб побачити та оцінити результат будь-якої реформи, потрібен час. Навряд чи можна зробити висновки про необхідність повної зміни підходу за 20 днів реформи.

М. Скубенко звернув увагу на перебільшення в словах В. Зеленського про будівництво дороги Маріуполь – Запоріжжя, яку нібито було побудовано за три місяці. Зокрема, він акцентував, що дорогу не побудували, а доремонтували – це різні речі. Крім того, частину дороги (60 км) почали ремонтувати ще в 2016 р.

У західній пресі також приділили увагу першій річниці перемоги В. Зеленського на президентських виборах у 2019 р. Так, у статті на сайті американського аналітичного центру Atlantic Council її автор, український журналіст І. Тимченко, пише, що оптимістичний сценарій фільму, що мав на меті наголосити на досягненнях Президента, не зміг приховати розчарування, яке насправді панує серед багатьох його колишніх виборців. Попри ж обіцянки історичних змін, радикальні реформи так і не було проведено (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ohliad-presy/30574799.html>).

Найбільшим успіхом під керівництвом В. Зеленського, на думку автора, стало ухвалення закону щодо реформ ринку сільськогосподарських земель. Хоча після численних широкоюсяжних правок він став далеким від того початкового проекту, який підтримували Міжнародний валютний фонд і українські реформатори, наголошено в статті.

І. Тимченко згадує про «турборежим» роботи монобільшості в парламенті, зокрема про проблеми при цьому з реформою банківського

сектору, що мала б не допустити повернення одного із провідних банків країни, націоналізованого великим коштом для держави ПриватБанку, його колишньому власникові олігарху І. Коломойському.

Згадуються в статті й заміна колишнього юриста І. Коломойського А. Богдана, якого було призначено головою президентського апарату, на А. Єрмака, який, як зазначено в статті, має тісні ділові зв'язки з Росією. З моменту того призначення, ідеться в тексті, «Україна перейшла на ряд позицій, сприятливих для Росії, включно з намаганням почати прямий діалог із маріонетками Москви на Сході України та переслідуванням відомої учасниці революції Майдану Т. Чорновол».

Попри згадку про кадрові проблеми, раптові зміни уряду, суперечки всередині партії «Слуга народу» та зв'язки В. Зеленського з І. Коломойським, автор додає, що В. Зеленський ще може здивувати своїх критиків.

Другий рік Президент починає зі значно меншим оптимізмом. «Український лідер-новачок привів до влади новий суперечливий і недосвідчений уряд, який тяжко намагається впоратися з наслідками значної економічної кризи, його парламентська більшість розкололася зсередини, а питання про неналежний олігархічний вплив залишається». Водночас І. Тимченко зауважує, що наразі занадто рано оголошувати остаточний вердикт щодо діяльності В. Зеленського на посту Президента України.

Ряд вітчизняних експертів із різних сфер також дали оцінку діям глави держави фактично за перший рік його президентства. Зокрема, вони прокоментували основні кроки В. Зеленського за цей період виокремивши позитивні та негативні моменти (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/rik-prezidentstva-volodimira-zelenskogo-analiz-zayav-na-debatah-kvu-novini-ukrajini-50083375.html>).

Так, у сфері внутрішньої політики експерти позитивно оцінюють створення всеосяжної вертикалі влади. В. Зеленський до кінця літа 2019 р. зібрав у своїх руках надзвичайні повноваження, які дали йому можливість впливати чи не на всі процеси в країні, реалізуючи будь-які свої ідеї та рішення. Адаже до своїх повноважень глави держави він додав підтримку монобільшості – власної депутатської фракції «Слуга народу». Монобільшість дала В. Зеленському змогу повністю замкнути на собі ще й виконавчу владу – уряд. У результаті як перший Кабмін (О. Гончарука), так і нинішній (Д. Шмигаль) формувався в Офісі Президента, а міністри проводили співбесіду в гаранта. І тільки після його схвалення йшли на зустріч із депутатами СН. Аналогічні процеси відбувалися і у сфері прийняття важливих рішень і законопроектів.

Ще одним позитивним моментом стало позбавлення недоторканності народних депутатів. Команді В. Зеленського вдалося проштовхнути через парламент законопроект, що позбавив парламентарів недоторканності. До нинішнього Президента ця ідея роками гальмувалася Верховною Радою. Щоправда, прийнятий варіант все одно не до кінця повноцінний – тепер

ключовою фігурою у справі позбавлення депутатів недоторканності став Генпрокурор, підлеглий Президенту.

Водночас політолог В. Фесенко вважає негативним моментом крихкість системи влади, замкнутої на одну людину. «Політика відповідальності В. Зеленського за все є вимушеною. Оскільки команду він набирив поспіхом, то єдиний критерій її дисциплінованості, її мобілізації є він сам. Тому що ідеологічних чи ціннісних чинників немає», – пояснює політолог.

У таких умовах зростає ціна помилки, адже альтернативних думок, що мають доступ до владних важелів, у країні немає. І все залежить від того, яке рішення на Банковій прийме «тріо» – В. Зеленський, глава ОП А. Єрмак і перший помічник Президента С. Шефір.

Загалом усі опитані експерти назвали ключовою проблемою для управління В. Зеленського кадрову політику. «І це цілком закономірно і неминуче. Тому що до влади прийшла людина, у якої не було команди для управління країною», – зазначає В. Фесенко.

Ще одним негативним моментом в експертному середовищі назвали «турборежим». Усі зміни в країні за рік правління В. Зеленського відбувалися в турборежимі – саме так ЗМІ та аналітики охарактеризували бажання команди В. Зеленського блискавично змінювати усталені правила й чиновників, а також приймати рішення у ВР. «Турборежим мав ознаки хаосу, а не суперроботи на перших етапах», – нагадує О. Айвазовська, голова правління Громадянської мережі «Опора».

За перші півроку роботи монобільшості у ВР зареєстрували 1 тис. 274 законопроекти, підрахувала вона. У минулому скликанні за цей же період – на 504 більше. Нинішній парламент прийняв 158 законопроектів, а попередній за аналогічний час – 171. Тобто турборежим не виправдав покладених на нього надій, а монобільшість не змогла довести підвищену ефективність.

Також серед негативних моментів експерти згадали нестабільну монобільшість; «свій» корупційний скандал, у якому фігурантом став Д. Єрмак, брат глави ОП, який, можливо, займався тим, що можна трактувати як торгівлю держпосадами; відсутність «посадок», попри те що в країні повністю сформована та діє антикорупційна вертикаль.

У сфері економіки в експертному середовищі вважають поступове формування сприятливого інвестклімату, запуск ринку землі та стабільність економіки.

Разом із цим фахівці зазначають, що Україна не відійшла від краю прірви – пандемія Covid-19, всесвітній карантин і згасання економіки поставили країну в жорстку залежність від отримання чергового траншу від МВФ. Фонд хоче від офіційного Києва (як додаток до схваленого ВР запуску ринку землі) прийняття «антиколомойського закону» – документа, що робить неможливим повернення виведених із ринку банків їхнім колишнім власникам. Найбільше цей закон б'є по інтересах экс-власника ПриватБанку

І. Коломойського. І хоча законопроект пройшов перше читання в парламенті, нині зорієнтовані депутати на цього бізнесмена намагаються завалити друге читання.

До потенційних економічних ризиків експерти відносять відсутність чіткої економічної політики, оскільки в Президента є бажання зробити економіку кращою, але відсутній необхідний досвід, як і розуміння того, хто ж відповідає за цю сферу. До того ж під питанням залишається довіра інвесторів: українські суди все ще не викликають довіри в громадян й інвесторів. Корупцію на митниці і в податковій, судячи із заяв топ-чиновників, не подолано. До великої приватизації країна начебто готова, але сам процес ще не стартував повною мірою.

Що стосується сфери зовнішньої політики, то експерти позитивно оцінюють:

- перезапуск нормандського формату, у результаті якого на Сході України почалося розведення військ у деяких пунктах;

- обміни полоненими, які тривають;

- невеликий прогрес у взаєминах із Кремлем. В. Зеленський зміг домогтися невеликого прогресу в питаннях Донбасу, упевнена М. Херінг, заступник директора Євразійського центру Атлантичної ради. За її словами, рік тому деякі експерти попереджали, що президент РФ В. Путін відчує слабкість української позиції, якщо буде обрано В. Зеленського, і спробує захопити більше території країни. Але ці побоювання не виправдалися;

- дистанціювання від внутрішньоамериканського скандалу. Українському лідеру, за словами М. Пашкова, експерта Центру ім. О. Разумкова з питань зовнішньої політики, вдалося «вийти сухим» із цього скандалу. «Вийшло дистанціюватися від внутрішньоамериканської політичної боротьби та зберегти підтримку і республіканців, і демократів. У них не вийшло втягнути Україну у свою боротьбу», – говорить аналітик;

- збереження євроатлантичного курсу.

Проте експерти відзначили й негативні моменти в зовнішній політиці:

- відсутність стратегії зовнішньої політики. Так, експерт Міжнародного центру перспективних досліджень М. Капітоненко переконаний, що в команді не відчувається стратегічного планування, перш за все визначення пріоритетів;

- перетягування з боку ОП завдань зі сфери діяльності МЗС, перетворюючи відомство у свою контрольовану «прес-службу». У цьому впевнений М. Пашков із Центру ім. О. Разумкова. Експерт також зазначає, що вести переговори з РФ досить складно. При цьому українські представники намагаються максимально приховувати всі домовленості, що викликає невдоволення суспільства. Приклад – кейс А. Єрмака, якого в прагненні фактично легалізувати «ЛДНР» у рамках консультаційної ради запідозрили не тільки опоненти В. Зеленського, а й група депутатів СН;

- позиція по Криму. У прагненні знайти точки дотику з Москвою в донбаському питанні офіційний Київ майже «вивів за дужки переговорів»

питання деокупації Криму. Більше того, представники влади періодично закидали в інформаційний простір ідеї дати українську воду півострову, що потерпає від посухи в обмін на полонених.

Відображення підсумків першого року діяльності Президента В. Зеленського у вітчизняному медіа-просторі відбувалося в дуже різний, навіть протилежний спосіб. Про це йдеться в підсумках моніторингу телевізійних новин за 20–26 квітня 2020 р. (URL: <https://detector.media/infospace/article/176834/2020-05-01-polovina-telekanaliv-peredchasno-pidbila-pidsumki-roku-zelenskogo-monitoring>).

На ICTV та «UA: Першому» в сюжетах про річницю згадали успіхи та невдачі Президента В. Зеленського за рік. «Факти» ICTV просто озвучили здобутки та промахи в півторахвилинному начитуванні з посиланням на висновки неназваних експертів. На завершення нагадали фрагмент переможної промови В. Зеленського річної давнини, де він дякував за довіру й обіцяв: «Ніколи не підведу вас всіх». На «UA: Першому» згадали обіцянки Президента та порівняли їх із реальністю.

На «Україні» та 5 каналі сюжети вийшли геть протилежні за настроями. На «Україні» вустами політкомментаторів В. Фесенка та А. Золотарьова, економіста О. Устенка озвучили інформацію про позитивні досягнення В. Зеленського, серед яких повернення полонених і перезапуск нормандського формату, земельна реформа, кадровий калейдоскоп – заміняє чиновників, які проштрафилися. На 5 каналі хоча й згадали про досягнення, але зосередилися на негативі – нагадали і про конфузи під час виборів, і про зниження рейтингу довіри до Президента.

Водночас автор огляду М. Довженко зауважує, що кількість особистого піару нового Президента в новинах відчутно менша, ніж була в його попередника.

Український бізнес також підбив підсумки першого року діяльності Президента В. Зеленського. Виконавчий директор Європейської бізнес-асоціації А. Дерев'янка проаналізувала, як було реалізовано першочергові кроки, яких очікував бізнес від обраного Президента України. «Як ми бачимо, чимало пропозицій бізнесу було взято до уваги, був якісний діалог з індустріальних питань, і від імені бізнесу ми щиро дякуємо Президенту за це. Безумовно, рік був непростим, бізнес це розуміє. Водночас трансформаційні процеси все ж варто посилювати, аби досягти якісних змін у країні», – зауважила вона (URL: <https://eba.com.ua/rik-z-dnya-peremogy-volodymyra-zelenskogo-u-vyborah-na-posadu-prezydenta-pidsumky-vid-biznesu>).

Аналізуючи цей рік із точки зору формування сприятливого бізнес- та інвестклімату А. Дерев'янка відмітила п'ять напрямів, рух країни за якими бізнес оцінює позитивно:

– збереження макроекономічної стабільності шляхом підтримки незалежності НБУ, підтримки політики низького дефіциту бюджету. Водночас усе ще актуальним залишається питання продовження співпраці із

МВФ, і бізнес дуже сподівається, що найближчим часом крок з боку України для цього все ж буде зроблено;

- ініціювання непопулярних рішень щодо демонополізації Укрспирту та відкриття ринку землі;

- продовження структурних реформ: реформування у сфері охорони здоров'я, пенсійній системі та освіті; розпочаті перетворення в банківському секторі. Крім того, запуск роботи нової митниці та прийняті ініціативи задля більш ефективної роботи та початок реформування ДПС;

- часткове забезпечення незалежності ринкових регуляторів, починаючи з Антимонопольного комітету та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики й комунальних послуг;

- продовження роботи в напрямі диджиталізації процесів у країні – робота в напрямі концепції «Держава у смартфоні».

Водночас А. Дерев'янка зауважила, що все ще актуальними залишається фундаментальні питання: створення дієвого підґрунтя для реальної боротьби з корупцією, належна робота судової гілки влади та чесні правила гри. «Так, важливо врешті прийняти сучасне трудове законодавство, забезпечити розумне податкове навантаження (до прикладу, шляхом спрощення податкового адміністрування, зниження навантаження на фонд оплати праці тощо), прискорити гармонізацію законодавства України з нормами ЄС, забезпечити подальший розвиток енергетики, у тому числі з альтернативних джерел енергії з метою подолання кризової ситуації в галузі. Крім того, зробити акцент на розвиток інфраструктури шляхом стимулювання розвитку річки, розбудови портів, покращення рівня послуг Укрзалізниці тощо», – підсумувала вона.

Таким чином, проаналізувавши перший рік діяльності Президента України В. Зеленського, загалом можемо відзначити, що експерти та представники ЗМІ виокремлюють як позитивні, так і негативні результати.

У контексті виконання ключових передвиборних обіцянок, таких як економічне зростання, кінець епохи бідності, гідні заробітні плати, створення сприятливих умов для роботи бізнесу, розбудова інфраструктури, завершення війни на Донбасі, припинення корупції, можемо констатувати, що за вказаний період, попри окремі досягнення, більшість із них залишаються на стадії пошуку рішень. Проте треба враховувати, що в Україні як держави в цілому є системні проблеми, що формувалися десятиліттями і, звісно, очікувати розв'язання таких проблем протягом лише одного року не варто. Разом із тим зазначимо, що команді Президента вдалося реалізувати те, що вже багато років обіцяли інші політики, що йшли у владу. Зокрема, скасувати депутатську недоторканність, проголосувати за подальше відкриття ринку землі, реалізувати окремі напрями щодо диджиталізації, звільнити частину заручників із Росії та окупованих територій, розблокувати роботу в нормандському форматі. І хоча прийняті закони іноді викликають справедливую критику як усередині країни, так і за її межами, рух триває. Водночас не треба забувати й про об'єктивні причини,

такі як пандемія Covid-19, всесвітній карантин і згасання світової економіки, які також негативно позначилися на ситуації в Україні та значно ускладнили діючому Президенту завдання щодо реалізації передвиборної програми.

О. Ворошилов, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Вірогідність призначення М. Саакашвілі: Pro et contra в оцінках політиків та експертів

Наприкінці квітня основним ньюзмейкером в українському політикумі став экс-президент Грузії та колишній очільник Одеської ОДА М. Саакашвілі.

«Президент Зеленський зустрівся з экс-президентом Грузії і поспілкувався про його бачення можливої допомоги в розвитку України. М. Саакашвілі відомий на міжнародній арені і вже показав досвід впровадження реформ. Президент Зеленський вважає, що в Саакашвілі є потенціал для підтримки уряду України, і запропонував йому поділитися своїм баченням і розробками з урядом та парламентом України», – такими словами прес-служба Офісу Президента запустила справжню інформаційну бомбу, яку оперативно підхопили ЗМІ, експерти та, звичайно ж, український політикум.

У «Слузі народу» повідомили, що лідера українського «Руху нових сил» М. Саакашвілі можуть призначити віце-прем'єром із питань реформ. Своє можливе призначення в Кабмін безпосередньо М. Саакашвілі анонсував 23 квітня, а також назвав «великою честю» пропозицію, що надійшла йому від Президента В. Зеленського. «Для мене велика честь отримати від Президента Зеленського пропозицію стати віце-прем'єром уряду України з питань реформ. У мене також була дуже змістовна й корисна розмова з Прем'єр-міністром Шмигалем, протягом якої ми детально обговорили всі питання, пов'язані з моєю можливою роботою в уряді», – поінформував М. Саакашвілі.

Політик заявив, що на посаді віце-прем'єра з реформ має намір «використовувати свій міжнародний досвід», щоб бути корисним кабміну у відносинах з міжнародними фінансовими організаціями, а також «посилити престиж України та її інтеграцію з міжнародними спільнотами».

Момент істини для М. Саакашвілі настав наступного дня, 24 квітня, коли перед позачерговим засіданням Верховної Ради колишній президент Грузії зустрівся з депутатами пропрезидентської фракції «Слуга народу».

Ще перед початком зустрічі перший заступник голови фракції О. Корнієнко визнав, що далеко не всі нардепи хочуть бачити М. Саакашвілі віце-прем'єром, тому політсила не підтримуватиме його кандидатуру «за всяку ціну».

Найдокладніший конспект «самореклами» колишнього президента Грузії зробив на зустрічі з ним нардеп від «Слуги народу» П. Фролов.

Пізніше він навів у Facebook найкращі, на його думку, заяви М. Саакашвілі в спілкуванні із фракцією:

«Барига – це тільки про Порошенка».

«По даху бігати не буду, там незручно».

«Ніколи Зе не зраджу, він, як і я, не терпить корупції».

«Я зробив найкращу митницю у світі».

«Давайте разом працювати. Конфліктів у нас з вами не буде. На вибори не збираюся ані в Україні, ані в Грузії – там моя партія скоро візьме конституційну більшість».

«На посаду радника не згоден, у віце-прем'єра більше повноважень, в уряді координуватиму міністрів».

«Україна має ідеальний розмір для реформ. Тут звільнив чиновника, який 30 років штани протирав, і більше його не побачиш».

«Якщо у Зеленського не вийде, Україні може прийти кінець».

Крім того, нардеп перерахував потенційні пріоритети, які М. Саакашвілі бачить для себе на посаді віце-прем'єра:

– співпраця з МВФ та іншими міжнародними організаціями;

– дерегуляція, спрощення умов ведення бізнесу;

– поліпшення комунікацій, налагодження плідної співпраці уряду з парламентом;

– перенесення фокуса боротьби з бюрократією й недбайливими чиновниками з Кабміну у Верховну Раду;

– створення/збереження робочих місць – у малому та середньому підприємстві.

За підсумками зустрічі думки про М. Саакашвілі у фракції розділилися. «Практично дві години наша фракція спілкувалася з М. Саакашвілі, у нас була гаряча дискусія, – зазначила нардеп О. Мошенець. – Поки що не відомо якими будуть результати голосування. Приблизно 50 на 50: 50 % нашої фракції підтримує його, бо в багатьох був певний досвід співпраці з ним».

Аналогічну оцінку озвучила й заступник голови фракції Є. Кравчук. «На цей час більшості, а це 70 % голосів фракції, то такої кількості поки немає. У принципі, зараз фракція фактично розділилася навпіл з цього питання», – додала депутат.

Водночас депутат від «Слуги народу» М. Потураєв зазначив, що спілкування з парламентськими соратниками В. Зеленського зменшило шанси М. Саакашвілі. «Я був на зустрічі. Кандидатуру Саакашвілі підтримую, але за результатами зустрічі його підтримка у фракції зменшилася», – заявив нардеп.

Заступник голови фракції «Слуга народу» М. Ткаченко вважає, що М. Саакашвілі можуть призначити на менш суперечливу посаду. «Ну якщо його призначати радником Президента, то ніхто й не буде проти. Проти його призначення радником ніхто не буде, але чи дасть це той результат, як віце-прем'єр – тут я не знаю. Напевно, не дасть», – зауважив М. Ткаченко.

Водночас він визнав, що зібрати голоси в Раді за призначення колишнього президента Грузії в український кабмін «буде непросто».

Не мали особливого бажання підтримати призначення М. Саакашвілі й депутати інших фракцій Верховної Ради.

«“Європейська солідарність” голосів за його кандидатуру не дасть», – заявив п’ятий Президент України та один із лідерів партії П. Порошенко, який після конфлікту з М. Саакашвілі позбавив його українського громадянства. «“Європейська солідарність” сьогодні перебуває в опозиції, і, безумовно, як опозиція, за примхи влади ми голосувати не будемо», – пояснив він.

У «Голосі» також прокоментували можливе призначення М. Саакашвілі віце-прем’єром з реформ. «Можливе призначення М. Саакашвілі в уряд Шмигала – це свідчення, що в команди Зеленського вже немає ані команди, ані навіть лави запасних. Звертаються по допомогу до старих політиків часів Порошенка. Мабуть, тому що нові й професійні працювати з ними відмовляються», – зауважила глава партії К. Рудик.

Заступник голови цієї депутатської фракції Я. Железняк висловив здивування, що в Україні «раптом з’являється нова посада в уряді», хоча ще немає міністрів науки й освіти, культури, енергетики та екології.

«Позиції фракції ще немає, тому що для цього має бути обговорення. І я сподіваюся на зустріч з паном Саакашвілі. Оскільки цього питання в порядку денному не було, то на засіданні фракції ми обговорювали інші питання», – поінформувала нардеп від «Батьківщини» А. Шкрум. Сама вона скоріше підтримує таке призначення. «Я думаю, що він міг би бути непоганим стусаном під зад нинішньому уряду. Він точно не миритиметься з багатьма речами, з ним точно не буде легко, але він буде про це говорити, і, в принципі, може допомогти, якщо в когось буде бажання чути», – зазначила нардеп.

Народний депутат від «Опозиційної платформи – За життя!» Н. Шуфрич називає потенційне призначення колишнього президента Грузії смішним і веселим. «Все, що пов’язано із Саакашвілі, – це весело. Але зараз не той час, щоб сміятися. Я не говоритиму про своє особисте ставлення до нього, але таке відчуття, що це якесь дежавю. Спочатку це була комедія, зараз це перетворилося на фарс. І, якщо Зеленський настільки хоче бути схожим на Порошенка, то welcome, нехай і далі пхає цю кандидатуру», – зазначає народний обранець. Обіцянки М. Саакашвілі не виступати проти Президента В. Зеленського, Н. Шуфрич всерйоз не сприймає.

Загалом скептично оцінив такий перебіг подій і спікер ВР Д. Разумков. «Я завжди говорив, що переймати досвід інших держав і залучати експертів у тих чи інших сферах – це дуже важливо. Однак я думаю, що й у нашій команді достатня кількість колег, які могли б проводити реформи й бути корисними Кабінету Міністрів. Я не впевнений, що буду повністю поділяти та підтримувати обговорювані кадрові призначення в уряд», – заявив глава парламенту.

Ще більше ускладнити призначення М. Саакашвілі може різка позиція Грузії, де влада та провладні політсили вкрай негативно розцінили новини з України. Справа в судових позовах, які ініціювало проти колишнього президента опозиційне до нього нинішнє керівництво країни. Раніше Грузія кілька разів зверталася до України з проханням про екстрадицію М. Саакашвілі, однак отримувала відмову.

Прем'єр-міністр Грузії Г. Гахарія заявив, що тепер офіційний Тбілісі може відкликати свого посла з Києва, якщо М. Саакашвілі отримає пост віцепрем'єра в чинному кабміні. «Якщо таке рішення буде прийнято, ми, щонайменше, відкличемо посла з Києва для консультацій», – наголосив Г. Гахарія.

Грузинський прем'єр додав, що з боку України, як стратегічного партнера Тбілісі, «категорично неприйнятно» призначати на високу посаду особу, яка була засуджена в Грузії за тяжкий злочин і перебуває в розшуку.

Аналогічну заяву зробив і посол Грузії в Україні Т. Шарашенідзе, нагадавши, що на батьківщині М. Саакашвілі «визнаний винним і оголошений в міжнародний розшук». «Треба нагадати, що ця людина неодноразово закликала повалити легітимно обраний уряд Грузії насильницьким шляхом», – наголосив Т. Шарашенідзе. «Ми бережемо нашу дружбу, і дуже сподіваюся, що приймаючи рішення, стратегічний партнер візьме до уваги ставлення грузинської сторони до персони Саакашвілі та історії його злочинів у минулому, що підтверджується судовими постановами, які набули чинності», – додав посол.

На думку політолога-міжнародника В. Волі, офіційний Тбілісі не може жорстко не відреагувати на призначення М. Саакашвілі, адже грузинський суд визнав його винним у скоєнні кримінальних злочинів. Тому в разі включення до порядку денного Верховної Ради питання про призначення М. Саакашвілі на посаду, грузинське МЗС направить офіційну ноту протесту українським колегам. «Якщо ж у Раді призначення все ж відбудеться, то Грузія відкличе свого посла “для консультацій”. Можливо, що надовго – до тих пір, поки Саакашвілі буде займати посаду в КМУ. З боку офіційного Тбілісі це буде хоч і жорстка, але формальна реакція. Але грузинське керівництво навіть через цю скандальну ситуацію не буде згортати стратегічне партнерство з Україною або знижувати його рівень», – так оптимістично налаштований В. Воля.

Політичний експерт Ю. Пилецька припускає, що реакція грузинської сторони – це більше «струс обладунками», аніж реальні наміри. Мовляв, грузини хочуть висловити свою позицію з делікатного для них питання – це нормально в двосторонній комунікації.

Треба зазначити, що в можливого призначення М. Саакашвілі на посаду в уряді є як прихильники, так і опоненти. Почнемо з позитивних оцінок.

Так, політолог Р. Бортник вважає, що призначення М. Саакашвілі мало б позитивно позначитися на іміджі Президента В. Зеленського перед

західними партнерами. «Ця посада – міністр без портфеля. Це VIP-консультант для уряду, для влади. Без конкретного управління галузями і без зони відповідальності. Я розумію причини, через які з'явилася ідея такого призначення. Перша – поліпшення іміджу Зеленського і його команди на Заході і комунікація з ними. У першу чергу – з міжнародними кредиторами. Тому що в Саакашвілі є авторитет на Заході і перед ним відчиняються двері. А стосунки української влади із західними партнерами після відставки Гончарука і Рябошапки погіршилися», – пояснює експерт.

Також політолог зазначає, що колишній президент Грузії зможе допомогти уряду Д. Шмигала й збалансувати різні групи впливу. «Друге завдання Саакашвілі – це політично посилити Шмигала. Прем'єр у нас – непоганий економіст, але політично недосвідчена, нехаризматична людина. Прихід Саакашвілі в уряд, можливо, як головного спікера з реформ, може посилити Шмигала, збалансувати інші групи впливу. Наприклад, того ж Авакова, з яким у Саакашвілі не дуже хороші взаємини. В якійсь мірі врівноважити міністра внутрішніх справ», – наголошує Р. Бортник.

Експерт зазначає, що М. Саакашвілі не займатиметься економічними реформами в Україні. За економіку в Грузії відповідали інші політики. «В першу чергу перед Саакашвілі стоятиме реформа державного управління та судової системи. Меншою мірою – питання, що стосуються фінансів та соціальної сфери. Тобто це саме ті реформи, якими міг би зайнятися Саакашвілі. Він невеликий фахівець з економіки. Реформи в Грузії робили інші люди, Міхеїл їх просто політично підтримував», – зауважує Р. Бортник. Політолог також підтримує думку, що в разі непризначення колишнього президента Грузії на посаду віце-прем'єра з питань реформ, то його можуть призначити на посаду радника Президента України.

Політичний аналітик О. Кочетков вважає, що авторитет М. Саакашвілі може позитивно вплинути в переговорах з Міжнародним валютним фондом, завдяки чому Україна зможе отримати черговий необхідний транш. «Ми входили в карантинний період у важкому економічному стані, а виходитимемо в катастрофічному. За цей час нічого цікавого й креативного, наприклад, зменшити податки, влада не придумала. Йдуть шляхом попередників, шляхом отримання траншів. Дійшло вже до того, що кредитори не хочуть давати грошей, тому що є інші більш вагомні кандидати. Тому потрібна людина, яка своїм авторитетом змогла б сприяти прихильному ставленню США і МВФ. І Саакашвілі підходить на цю посаду», – зазначає політолог.

Можливе призначення экс-президента Грузії віце-прем'єром або радником Президента О. Кочетков називає «пілотною серією», сценарій продовження якої ще не придуманий. «Це імітація реформ із залученням Саакашвілі. Тому що кожна ефективна реформа зменшує вплив центральної влади. А наша влада цього не хоче. Саакашвілі публічна людина, він буде виступати спікером і розповідати що Зеленський реформатор. Для Офісу Президента головне, щоб він зміг отримати кредит. А що буде далі – потім

розберемося. Це як пілотна серія, продовження якої ще немає», – зауважує експерт.

Однак є серед політологів і достатньо скептиків, які відразу заявили, що президент Грузії – чужорідне й шкідливе тіло для уряду.

Політолог і колишній народний депутат від «Партії регіонів» Т. Чорновіл вважає, що реформ від экс-президента Грузії очікувати не варто. «Яке відношення має Саакашвілі до реформ? Точно так само, як і в Україні свого часу, США підібрали гарних реформаторів для Грузії, і у них реформами займався К. Бендукідзе і його команда. ...Саакашвілі – це гарний дах для реформ. Він уже тоді встановив авторитарну форму правління, оскільки в тоталітарному суспільстві дуже зручно робити реформи. Хто проти, хто виходить на протести – тих б'ють», – наголошує Т. Чорновіл.

Експерт запевняє, що успіхи економічних реформ при правлінні М. Саакашвілі перебільшені. «Після завершення реформ у Грузії почалися «відкати». Унаслідок цього в 2008 р. припинилася підтримка США. Саакашвілі подумав, що він батько всіх реформ. Після цього Бендукідзе і його команда залишили свої посади, і Грузія стала ще біднішою. Він не відноситься до реформ. Йому запропонували їх політично підтримати, що він і зробив. А потім у країні знову почалася корупція. Тільки на цей раз у верхніх прошарках влади. Ми ж бачили його на державних посадах в Україні. Результат абсолютно нульовий», – зазначає колишній народний депутат.

Замість вдалих економічних і судових реформ Т. Чорновіл чекає від М. Саакашвілі конфліктів. Проте політолог вважає, що В. Зеленському вигідно призначити М. Саакашвілі, щоб у разі провальних дій уряду убезпечити себе від критики.

Зі свого боку професор Києво-Могилянської академії, науковий директор Фонду «Демократичні ініціативи» О. Гарань прогнозує, що призначення колишнього президента Грузії М. Саакашвілі в український уряд навряд чи стане правильним рішенням через його авантюризм і конфліктність. «Я, чесно кажучи, шокований цією ідеєю. Тому що головна причина полягає в тому, що Саакашвілі під час перебування на посаді голови Одеської ОДА показав, що він не готовий займатися конкретною копіткою роботою, шукати політичну підтримку, створювати базу підтримки необхідних реформ. Замість цього він займався поїздками по країні, тобто займався просто звичайним піаром. І він також порушував етику державного службовця, тому що сам, будучи держслужбовцем, він при цьому займався нищівною критикою Прем'єр-міністра. Це було пряме порушення функцій державного службовця», – наголошує він.

За словами експерта, дії М. Саакашвілі після його звільнення були справжніми діями авантюриста – незаконний прорив державного кордону України, а також дестабілізація ситуації в центрі Києва із наметовим містечком. Ще одним негативним аспектом є те, що М. Саакашвілі втратив підтримку Заходу щодо реформ. «До того ж ми можемо сказати, що Саакашвілі наразі не має належної репутації на Заході, тобто якщо раніше в

нього була репутація реформатора, і що він в Грузії, принаймні на початку свого президентства, дійсно робив реформи, які підтримував Захід, то потім він цю підтримку втратив. І зараз до нього немає ставлення, як до реформатора», – зазначив О. Гарань.

Призначення колишнього президента Грузії М. Саакашвілі до українського уряду може стати помилкою Президента В. Зеленського, оскільки це може призвести до конфліктів всередині кабінету міністрів. Такої думки дотримується політолог, директор Центру політичних досліджень «Пента» В. Фесенко. «Чи буде вдалим це призначення? Скажу відверто – я скептично ставлюся. Більше того, я вважаю, що якщо Саакашвілі буде призначений віце-прем'єром в уряд – це буде повторення помилки Порошенка. Чому? Тому що Саакашвілі дуже потужна, харизматична особистість. Він лідер. І він не захоче ділитися лідерським статусом з іншими людьми. І неминуче виникнуть конфлікти в уряді», – наголошує він.

За словами експерта, Президент В. Зеленський уже тривалий час шукає кандидата на посаду віце-прем'єра з економічного розвитку і зрештою зупинився на кандидатурі М. Саакашвілі, якого, можливо, просуває дехто з оточення Президента. «Саакашвілі підтримував Зеленського під час президентських виборів. Насамперед, думаю, тому що проти Порошенка. Потім були спільні знайомі, контакти із частиною команди Зеленського. І, в принципі, Саакашвілі позитивно відгукувався про діяльність нового молодого Президента України. Я думаю, що це теж вплинуло. І, можливо, також впливала на деяких людей у команді Президента і на самого Зеленського історія Саакашвілі. Отой міф великого реформатора, який склався в Грузії. У нас, щоправда, в Україні історія Саакашвілі була не такою успішною, скоріше навпаки. І над цим треба замислитися. Але успішний досвід реформ у Грузії впливав на частину команди Зеленського. Тому перебираючи різні кандидатури, вони зупинилися на кандидатурі Саакашвілі. Тим більше, що, скоріше за все, команда Саакашвілі через різних посередників надсилала сигнали, що він зможе увійти в уряд і взяти на себе економічний блок», – пояснив В. Фесенко.

Однак експерт вважає, що поява М. Саакашвілі в уряді спричинить конфліктність між ним та іншими урядовцями, а також Прем'єр-міністром Д. Шмигалем. Це буде боротьба за лідерство. «Спочатку це буде протистояння, змагання з Прем'єр-міністром за те, хто досвідченіший, хто розумніший, хто краще знає, яке рішення ухвалювати. Далі. Давайте не забувати про дуже непрості взаємини Саакашвілі з Аваковим. Аваков не остання людина в уряді. І можуть оці складні відносини зараз знову спалахнути і вилитися в новий конфлікт. Неминуче це буде в публічній сфері. А Зеленський дуже не любить конфліктів у своїй команді. І йому про це треба пам'ятати», – зазначив політолог.

На думку В. Фесенка, компетентність М. Саакашвілі не можна ставити під сумнів, однак проблема полягає саме в його темпераменті та конфліктності. «Немає сумнівів – він компетентний. Це людина, яка керувала

Грузією дві каденції, яка має досвід реформ, купу міжнародних зв'язків. Немає сумнівів у його компетентності. Проблема не в компетентності, а в його конфліктності, в його темпераменті. Такі люди із такими лідерськими задатками не можуть ділити владу з іншими. Або він головний, а всі інші йому підкоряються прямо чи опосередковано, або буде конфлікт з іншим лідером», – наголошує політолог.

Подібну точку зору поділяє й політолог К. Бондаренко, який вважає М. Саакашвілі «вельми токсичним персонажем», який навряд чи додасть «плюсів» В. Зеленському. «До того ж, якщо Президент прийме таке кадрове рішення й призначить Саакашвілі на посаду віце-прем'єра, це стане однією з найбільших помилок Зеленського», – вважає експерт.

На думку К. Бондаренка, М. Саакашвілі останнім часом активно кидається від проекту до проекту, однак ніде не досягає успіху. «Саакашвілі вже не знає як і куди себе прилаштувати: то він, сидячи в Одесі, намагається гнати інформаційні хвилі, то він шле пропозиції уряду Грузії закрити кримінальні справи проти нього хоча б на час, а він тим часом почне допомагати Грузії інвестиціями, тепер він вже мітить в український уряд», – зазначає експерт.

Крім того, К. Бондаренко нагадав про давній конфлікт між М. Саакашвілі і главою МВС А. Аваковим. «У будь-якому випадку не варто забувати про існуючий конфлікт між Саакашвілі та Аваковим, який з призначенням Саакашвілі на посаду віце-прем'єра може загостритися й отримати новий розвиток. Якщо Зеленський хоче заблокувати роботу уряду та зробити уряд недієздатним, то призначення Саакашвілі стане найкращим способом домогтися цього», – заявив політолог.

У свою чергу політаналітик Інституту євроатлантичного співробітництва В. Горбач доволі скептично оцінює реформаторські здібності экс-президента Грузії. «Звісно, Саакашвілі не є той реформатор, за яким так скучила Україна. Він не є стратегом реформ, він – комунікатор. І навіть у грузинських реформах його частина роботи зводилась радше до роз'яснення цих реформ населенню, до роботи публічного політика. А стратегом реформ, тим, хто їх задумував і прописував, був покійний Каха Бендукідзе. Саакашвілі без Бендукідзе – це просто артист розмовного жанру», – зазначив експерт.

Директор Інституту світової політики Є. Магда вважає, що потенційне призначення М. Саакашвілі на посаду віце-прем'єра показує, що лава запасних у В. Зеленського закінчилася. «Спроба призначити настільки медійного політика в уряд нинішнього нашого Прем'єра Шмигала – це серйозна авантюра. Я вважаю, що це через безвихідь. Пандемія накриває економічною кризою абсолютно всіх, і якогось чіткого бачення в нинішнього українського уряду немає. Український уряд не самотній у тому, що не бачить шляху виходу з кризи, але справа в тому, що в нас ще немає ні достатньої кількості грошей, ні сформованої умови співпраці з МВФ, ні якогось бачення. Саакашвілі – дуже яскравий політичний гравець, медійно

він, так чи інакше, буде всіх затьмарювати. Якщо хтось думає, що ним можна буде управляти на посаді віце-прем'єра з питань реформ, то він глибоко помиляється», – підсумував експерт.

Аналізує це питання й політичний експерт, заслужений журналіст України В. Кацман. «Якщо дивитися на ситуацію із призначенням Саакашвілі, то Прем'єр Шмигаль точно так не хоче Саакашвілі до себе в уряд, як, мабуть, Разумков не хоче розглядати його в парламенті. Тому це явно копають під Шмигалья. Терпіти Саакашвілі, який буде усіх зачіпати, кусати в уряді, в тому числі і Шмигалья, зовсім немає ніякого інтересу. Тому через уряд він його протягувати не буде», – вважає В. Кацман.

Відтак, припускає політичний експерт, призначення М. Саакашвілі – не ініціатива України. «Є три основні гравці – Президент, Прем'єр-міністр і Голова Верховної Ради. Вони якось не дуже охоче виступають за призначення Саакашвілі. Від Президента я взагалі не чув, щоби він про це говорив. Шмигаль теж мовчить. Хіба що Разумков висловився на цю тему. Тому, якщо троє мовчать, отже, це не їхня воля. І я роблю висновок, що ця воля, ця ідея, рішення зовсім не належать Україні. Це вигідно для наших західних партнерів», – зазначив В. Кацман і додав, що Саакашвілі-реформатор, якого хочуть прилаштувати у владі України, – це швидше міф, аніж реальність.

Урешті-решт подання на призначення М. Саакашвілі віце-прем'єром з реформ було відкликано з Верховної Ради «через помилки в документах». Проте реальна причина невнесення кандидатури до сесійної зали, зазначають оглядачі, відрізняється від формальної. За інформацією ZN.UA, «за» М. Саакашвілі були готові проголосувати лише близько 100 з 248 членів президентської фракції – депутати побоювались, що він використає посаду в кабміні для самопіару, а потім зі скандалом піде з уряду, щоб повести свій політпроект на вибори. (Сам М. Саакашвілі пояснював небажання більшості «слуг» голосувати за нього ефектом раптовості й «замішанням» депутатів).

Голова фракції «Слуга народу» Д. Арахамія 30 квітня поінформував, що для колишнього президента Грузії та экс-керівника Одеської обласної державної адміністрації М. Саакашвілі знайшли інший формат роботи в українській владі. Проте він відмовився говорити про яку саме посаду йдеться, пояснивши, що «це ініціатива Президента».

За даними ряду ЗМІ, экс-президент Грузії може стати представником Президента в Кабінеті Міністрів і секретарем Національної ради реформ, який очолює глава держави.

Якщо В. Зеленський не передумає, то призначення «антиШмигалья» може бути оформлено незабаром відповідними президентськими указами.

Безпекові проблеми України в контексті міжнародних форумів і дипломатичних зустрічей

Наприкінці квітня Україна отримала нагоду вкотре обговорити ряд питань щодо безпеки, протидії російській агресії та повернення окупованих територій, використовуючи міжнародні дискусійні й переговорні платформи. Зокрема, 24 квітня відбувся XIII Київський безпековий форум (далі – КБФ), а 30 квітня у форматі відеоконференції відбулися переговори міністрів закордонних справ країн нормандського формату – України, Росії, Німеччини та Франції.

КБФ – щорічний міжнародний форум, який було засновано фондом А. Яценюка «Відкрий Україну» у 2007 р. Зазвичай, питання, які обговорюються під час КБФ, стосуються вирішення регіональних конфліктів, економічної та енергетичної безпеки, кібербезпеки, проблем організованої злочинності, торгівлі людьми, нелегальної міграції та біженців. Учасники форуму щороку намагаються знайти рішення для подолання актуальних проблем управління кордонами, корупції, тероризму, нерозповсюдження ядерної та звичайної зброї тощо. Форум об'єднує представників урядів і незалежних експертів, представників регіональних та глобальних організацій, впливових інтелектуалів, політиків, представників академічної спільноти й журналістів.

Цьогоріч Київський безпековий форум відбувся у форматі онлайн-дискусії, у фокусі якої перебували проблеми захисту України від російської агресії, відновлення територіальної цілісності та встановлення довгострокового миру в Східній Європі. Учасниками форуму стали високопоставлені американські, українські державні діячі та дипломати: Надзвичайний і Повноважний Посол, спеціальний представник уряду Сполучених Штатів Америки з переговорів стосовно України у 2017–2019 рр. К. Волкер; Надзвичайний і Повноважний Посол Сполучених Штатів Америки в Україні у 2003–2006 рр., директор центру Євразії Атлантичної ради Д. Гербст; Надзвичайний і Повноважний Посол Сполучених Штатів Америки в Україні в 1998–2000 ро., старший науковий співробітник Стенфордського університету С. Пайфер; Надзвичайний і Повноважний Посол Сполучених Штатів Америки в Україні у 2006–2009 рр. та тимчасово повірений у справах Сполучених Штатів Америки в Україні у 2019–2020 рр., віце-президент Американського інституту миру В. Тейлор; прем'єр-міністр України у 2014–2016 рр., засновник Фонду «Відкрий Україну» й Київського безпекового форуму А. Яценюк. Модератором дискусії був заступник міністра закордонних справ України у 2014 р., дипломатичний радник Прем'єр-міністра у 2015–2016 рр., член Наглядової ради Фонду «Відкрий Україну» Д. Лубківський.

Під час онлайн-дискусії Київського безпекового форуму «Війна Росії проти України: як приборкати агресора та встановити мир» Д. Гербст, С. Пайфер, В. Тейлор, К. Волкер та А. Яценюк вказали на масштабні зміни, які були загострені кризою в охороні здоров'я через COVID-19 і створили нові реалії, що нині впливають на безпекову ситуацію. Незадовго до форуму своє бачення поточного моменту три колишні послы США в Україні виклали у статті «Криза коронавірусу надає можливість зупинити війну в Україні». У ній вони нагадують, що міжнародна спільнота наклала на РФ санкції, які допомогли знизити економічне зростання Росії на 1 % щорічно з 2014 р. На сьогодні, коли ціна сирової нафти – основи російської економіки, яка дає понад 60 % російського експорту, – сягла 18-річного мінімуму, Росія, як ніколи, має бути зацікавлена в знятті санкцій. Вихід Росії з дорогої війни в Україні – це спосіб зняти санкції, вважають послы Д. Гербст, С. Пайфер і В. Тейлор. Вони переконані, що президент Д. Трамп повинен у тісній співпраці з лідерами Німеччини, Франції та України запропонувати президенту В. Путіну припинити бойові дії, повернути Донбас під український суверенітет та поновити міжнародний кордон.

Пандемія COVID-19 може стати приводом і початком дискусії щодо завершення Кремлем своєї гібридної війни на Донбасі. Таку думку висловив экс-посол США в Україні (2003–2006 рр.) Д. Гербст під час відеоконференції Київського безпекового форуму. «Росіянам кортить, аби Крим був частиною Росії. Вони не мають жодного подібного інтересу до Донбасу: московська агресія на Донбасі – це політичний тягар для Путіна. Тому зрештою йому доведеться піти звідти на умовах українського суверенітету. Це може бути початком справжньої дискусії в Москві стосовно цього», – зазначив Д. Гербст.

Дипломат вказав на дві причини, чому саме нині настав час зупинити агресію Росії. По-перше, це пандемія, яка є дуже великою проблемою для РФ, і незрозуміло, чи здатен Кремль із нею впоратися, адже В. Путін не знає, що робити. По-друге, пандемія спричинила різке глобальне падіння попиту на нафту, а російська економіка залежить від вуглеводню, який становить величезну частку експортних надходжень Кремля. Д. Гербст нагадав, що СРСР пав після майже 10 років низьких цін на нафту, а агресія проти Грузії в 2008 р. та України в 2014 р. почалася тоді, коли ціни на нафту перевищували 100 дол./барель, і Кремль не відчував нестачі ресурсів (URL: <http://4vlada.net/politika/pandem-ya-mozhe-stati-pochatkom-diskus-shchodovikhodu-ros-z-donbasu-gerbst>).

На думку К. Волкера, оптимістичних змін у позиції В. Путіна щодо України, а також у російській політиці очікувати не варто. Він погоджується з Д. Гербстом у тому, що Росія нині зазнає відчутного тиску. Утім, з іншого боку, наголошує К. Волкер, В. Путін також бачить слабкість України, він бачить, що США поза процесом, Франція грає з Росією, Німеччина відволікається на свої внутрішні політичні зміни. Також, звісно, коронавірус,

який впливає на всіх. «Тому я думаю, що Путіну цілком зручно», – вважає дипломат.

Коментуючи зміни в штаті російських перемовників, зокрема призначення Д. Козака, замість В. Суркова, К. Волкер наголосив, що людина, яка насправді приймає рішення, – не змінилася. Відрізняється лише людина, яка представляє їх. За словами дипломата, Д. Козак формує архітектуру з «відколотих самопроголошених республік» навколо Росії. Ця архітектура має певні форми стійкості або часткової стійкості, яку Росія може використовувати для того, щоб дестабілізувати сусідів і стримувати їх від того, щоб стати ближчими та більш інтегрованими до Заходу. Нині, на переконання К. Волкера, немає жодних ознак відступу від такої стратегії.

На переконання американського дипломата, В. Путін бачить слабку Україну як можливість, отже, надзвичайно важливо, щоб Україна стала настільки сильною, наскільки можливо. К. Волкер вважає, що «ця сила має опиратися на фінансову стабільність; верховенство права, аби іноземні інвестори почувалися впевнено. Встановлення сильних показників економічного зростання. Упровадження послідовних економічних реформ із чіткою системою верховенства права. Зрештою, приваблення іноземних інвесторів, що приведе до економічного зростання. Якщо це станеться, Україна буде надзвичайно сильною. І це те, де я бачу реальну можливість змінити прогнози Путіна. Доки він вважає, що малою ціною може продовжувати підривати Україну та її прагнення до тіснішої інтеграції з Європою, доти він продовжуватиме. Коли він бачитиме, що такі спроби не приводять до результатів й Україна стає сильнішою попри це, тоді ціна, яку він муситиме платити, стане більш очевидною. І тоді буде можливість, щоб у Росії почали думати і діяти по-іншому».

С. Пайфер вважає, що змінити перебіг думок у Москві допоможе збільшення втрат для російської економіки. На його думку, зараз В. Путін перебуває у непростому становищі. «Повернімося до січня, у нього були великі плани на весну. У нього мала відбутися зміна Конституції, мав бути референдум, який би це підтримав, і в нього відкрилась би можливість бути президентом до 2036 р. Мав бути величезний парад 9 травня, який він би використав для підкріплення своїх позицій. Усього цього на сьогодні немає», – підкреслив С. Пайфер (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/world/russia/amerikanskiy-diplomat-obyasnil-kak-snizhenie-ceny-nefti-bet-po-rossii-1435008.html>).

Він нагадав, що російська економіка, за даними МВФ, скоротиться цьогоріч майже на 6 %. «Ціна на нафту російської марки Urals у Європі сьогодні (24 квітня. – Прим. авт.) становить 21 дол./барель. Учора ціна на нафту була навіть негативною. Росія досягла угоди із Саудівською Аравією, щоб зменшити видобуток на 10 млн барелів нафти на день. Це крок у правильному напрямі, але необхідне зниження на 25 млн барелів. І на початку травня уже буде ніде зберігати нафту, – констатував С. Пайфер. – Путін може зрозуміти, що ситуація з економікою в його країні стає дедалі

важчою. Маю надію, що збільшення втрат для російської економіки допоможе змінити перебіг думок у Москві».

За словами С. Пайфера, Кремль використовує Донбас як механізм дестабілізації Києва, щоб відволікти його увагу від реальних проблем із реформами, на яких Україна має зосереджуватися. Він зауважив, що бачить шлях, яким Україна може відновити суверенітет на Донбасі, і це «набагато легше, ніж відновлення суверенітету в Криму». «Очевидно, що Росія хоче Крим. Росія не просунулася далі в анексії інших частин Донбасу. У питанні Донбасу важливо зрозуміти розрахунок Кремлем своїх вигравів і втрат», – зазначив С. Пайфер.

Щодо Криму дипломат висловив переконання, що це «питання повинно бути складовою політики Сполучених Штатів Америки та Заходу – продовження невизнання незаконної анексії Криму Росією та продовження санкцій, пов'язаних із російським захопленням Криму».

А. Яценюк наголосив на важливості дискусії про майбутнє України в той час, коли весь світ переймається боротьбою з коронавірусом та способами подолання економічних проблем, які постануть у найближчому майбутньому. За його словами, щоб повернути незаконно анексований Росією Крим та окуповані Донецьк і Луганськ, необхідно розуміти таке. По-перше, важливо, аби питання України було на радарі, у полі міжнародного зору, попри те що всі національні уряди зосереджені на їхніх внутрішніх справах.

По-друге, очевидно, що Мінські домовленості дуже далекі від досконалості, але на момент їх підписання в Україні не було інших варіантів на порядку денному. А. Яценюк вважає, що «Мінськ» уже відіграв свою роль для українських громадян. «Ідея була принаймні в досягненні повного припинення вогню. Хочу наголосити, що цього досі не відбулося. Так, завдяки Мінському процесу ми зупинили повномасштабну військову агресію Росії проти України. Але Росія навіть відмовляється виконати одну з базових умов Мінського процесу – зупинити вбивати українських громадян і українських військових».

А. Яценюк переконаний, що на нинішньому етапі Україна має чудові аргументи, аби переглянути або покращити Мінський процес. «Я прибічник ширшого нормандського формату. Наші американські друзі можуть бути частиною цього процесу, навіть попри те що США досі мають ряд проблем всередині країни. ...Росія не виконає “Мінськ”, доки ми реально не натиснемо. Реальний тиск зі злагодженими діями України, ЄС та США – це формула успіху для досягнення миру в Україні», – зазначив экс-прем'єр.

С. Пайфер погодився, що «Мінськ» не досяг успіху, але зауважив, що, доки його нічим замінити, Україні, напевно, варто залишити в дії ці домовленості. «Адже “Мінськ” є основою санкцій Європейського Союзу проти Росії. Навряд, чи ви хочете, щоб це змінилося. Також, на мою думку, “Мінськ” дає змогу, аби канцлер А. Меркель та її французький колега були й далі залученими в процес. Вважаю, що Меркель досягла успіху в тому, аби

забезпечити єдність дуже розділеного Європейського Союзу в питанні продовження санкцій. Якби Ви мене запитали у 2014 р., яка ймовірність того, що ЄС збереже санкції проти Росії упродовж шести років і навіть буде їх посилювати, то я б не відповів оптимістично. Гадаю, Європейський Союз добре впорався з цим і “Мінськ” був основою. Тому в подальшому мирному процесі треба взяти “Мінськ” за основу й розбудувати його, а не просто замінити».

В. Тейлор під час дискусії визнав, що змусити Росію піти з Донбасу та повернути українські території Україні – це загальна мета. При цьому він констатував, що Мінські домовленості не дають можливості її досягнути. «“Мінськ” – це старі домовленості, які існують уже досить довго. Їх можна брати за основу. Ми можемо виходити за рамки “Мінська”, пробувати щось інше. Коли я кажу “ми”, то маю на увазі міжнародну спільноту, але насамперед Україну. Україна це вже зробила. Гадаю, що експерименти, варіації, випробування є хорошою ідеєю, але за рамками “Мінська”... К. Волкер знає: міжнародні миротворчі сили не передбачені “Мінськом”, але вони й не суперечать йому. Ця ідея існує вже давно, ми маємо її дослідити, Україна вже її досліджує».

Нормандський формат, за словами дипломата, спочатку теж мав певні переваги. Але якщо він не працює, то можна його розширити. «Може бути “Нормандія +”. І ми зазначали, що Сполучені Штати Америки можуть долучитися», – зауважив В. Тейлор (URL: https://censor.net.ua/blogs/3191376/diskusya_z_poslami_ssha_yak_zupiniti_agresyu_ros_proti_ukrani).

К. Волкер також визнав, що було б надзвичайно корисним, аби США знову почали брати активну участь у підтримці України й стали більш активно залученими разом із Францією та Німеччиною в нормандському форматі. Також були більш чіткими стосовно агресії Росії в Україні та необхідності продовжувати протистояти цьому.

Дієвим і важливим інструментом проти агресії Росії учасники Київського безпекового форуму визнали санкції. На думку С. Пайфера, санкції мали значний вплив на російську економіку, адже економісти зазначають, що санкції коштували Росії близько 1–1,5 % ВВП. Це значна цифра, якщо взяти до уваги, що російська економіка протягом останніх чотирьох років зростала близько на 1 % на рік. І вплив санкцій відчуватиметься ще глибше, якщо економіка Росії ввійде в рецесію, як передбачає більшість експертів.

С. Пайфер констатує, що санкції не досягли своєї мети – змусити Росію піти з Донбасу. Але, за його словами, упродовж останніх п’яти-шести років було декілька моментів, коли санкції та страх посилення санкцій, імовірно, вплинули на російські плани. «Наприклад, у 2015 р. був великий страх, що Росія і її маріонеткові сили можуть захопити Маріуполь. Цього не сталося. Частково тому, що українські військові посилили Маріуполь, але й, гадаю, у

Москві розуміли, що це може спричинити посилення санкцій. Я думаю, що вони залишаються важливим фактором для Кремля», – вважає экс-посол.

С. Пайфер упевнений, що санкції треба продовжувати, а в тому разі, якщо Росія не почне погоджуватися на реальне врегулювання на Донбасі, навіть посилювати. На його думку, Білий дім і Конгрес мають тверду позицію стосовно санкцій. «У мене дещо менше впевненості щодо президента Трампа, але, згідно з ухваленим законодавством, якщо буде крок до зняття санкцій, то Конгрес має право його заблокувати. Отже, можна бути впевненим, що президент Трамп не зробить нічого одноосібно. Я впевнений, що санкції США залишатимуться до того моменту, поки Росія не виконає того, до чого закликають санкції. Частина санкцій закликає Росію залишити Донбас, а інша – залишити Крим».

К. Волкер погоджується із С. Пайфером щодо санкцій. «Я не передбачаю жодного скасування санкцій з боку Сполучених Штатів Америки. Навіть якби президент Трамп схилився до цього, Конгрес та політична атмосфера так налаштовані проти цього, що це було б заблоковано. Я не думаю, що навіть така спроба може відбутися. З іншого боку, я не передбачаю жодних нових санкцій. Гадаю, ми на сьогодні на такому етапі, коли коронавірус домінує в усіх думках: люди хвилюються через спад в економіці. Тож вважаю, що ідея нових санкцій значно ослабла».

На прохання модератора дискусії К. Волкер висловив свою оцінку українській владній команді. На його думку, Президент В. Зеленський та його команда зробили декілька розумних і важливих речей, чітко висловивши своє прагнення до миру. «Вони відкрито говорять, що хочуть миру на Сході України – “ми готові зробити усі кроки”. Гадаю, це важлива тактика, оскільки вона не дає Росії змоги звинувачувати Україну за провали у виконанні “Мінська”. Ми всі бачимо, що це насправді Росія провалила виконання Мінських домовленостей, але й розуміємо, що досягти чи не досягти миру на Сході України – це в руках Росії», – констатував дипломат.

Водночас К. Волкер зауважив, що рік, який минає з часу перемоги Президента В. Зеленського та парламентських виборів, не приніс кардинальних реформ в Україні, на які всі сподівалися. «Навіть на цьому тижні ми очікуємо на голосування щодо банківського законодавства, яке унеможливить повернення ПриватБанку до колишніх власників, у тому числі до Коломойського. Це те, про що говорили ще понад рік тому», – нагадав він.

«Пам'ятаю, на конференції з економічних реформ у Торонто відбулася дискусія саме щодо цього з першим заступником директора-розпорядника МВФ Д. Ліптоном, на якій було озвучено готовність ухвалити такий закон. Минув майже рік, і ми все ще про це говоримо. Вважаю це втраченою можливістю, але це справді має бути зроблено. Гадаю, що українська влада – уряд, парламент – мають це розглядати не як фінал, а як новий початок. Україні треба це зробити. Україні потрібно стабілізувати фінанси до кінця року, отримавши допомогу від МВФ та Світового Банку. Крім того, набагато більше треба зробити в судовій сфері, а також для захисту національного

банку, ринкових реформ, для обмеження впливу олігархів на економіку – ось такий ряд питань».

Екс-посли США висловили також ряд порад українському державному керівництву або Вашингтону щодо того, як посилити українсько-американське стратегічне партнерство. Д. Гербст, зокрема, вважає, що задля поглиблення двосторонніх відносин зі США Україна має швидко й повністю викоринити корупцію. В. Тейлор і С. Пайфер радять Україні стояти осторонь виборів, які відбудуться в США цього року. «Не ставте під загрозу підтримку України з боку обох партій, яка була раніше і є нині. Це ваша стратегічна перевага», – наголосив В. Тейлор.

К. Волкер торкнувся більш широкого кола питань. По-перше, враховуючи той факт, що, з одного боку, у Верховній Раді партія «Слуга народу» має більшість у понад 50 %, а з іншого – прореформаторських, проєвропейських голосів у парламенті – 75 %, він висловив сподівання на примирення між прореформаторськими, проєвропейськими партіями в ВР. «Щоб вони могли працювати разом над питаннями, важливими для України, – над банківським законодавством, реформами тощо. Вважаю, важливо об'єднати ці 75 %».

По-друге, К. Волкер наголосив на необхідності ухвалити банківське законодавство та забезпечити програму із МВФ. Це має бути першочерговим пріоритетом для України, вважає він.

По-третє, американський дипломат переконаний, що для України необхідно нарешті відрегулювати роль, яку олігархи відіграють у політиці, економіці, судочинстві та управлінні країни. «Це – багаті і впливові люди, ви не зможете справитися без них, але так само ви не зможете навести лад в Україні, якщо вони контролюватимуть систему так, як це відбувається зараз. Для того щоб це зробити – і я за це завжди виступав і виступаю – необхідне чітке антимонопольне законодавство, яке б обмежувало те, що може контролювати певна особа чи компанія. Повинна бути сильна система контролю за його реалізацією, аби гарантувати справедливую конкуренцію в країні. Коли є справедлива конкуренція – є попит на верховенство права, який створить єдині правила гри, можливість залучати іноземні інвестиції, а також забезпечить взаємодію з міжнародною спільнотою. Вважаю це є життєво необхідним для України», – наголосив К. Волкер.

На завершення дискусії екс-прем'єр України А. Яценюк подякував американським дипломатам за підтримку України, зазначивши, що Сполучені Штати Америки – справжній друг українського народу. «Ми завжди поклалися на підтримку обох партій у Конгресі Сполучених Штатів Америки. Ми високо цінуємо зусилля всіх адміністрацій Сполучених Штатів Америки в підтримці українського народу. Нам необхідно залишатися разом. І нам потрібне дуже сильне українське лідерство, аби далі втілювати економічні реформи, аби зробити Україну країною верховенства права, викоринити корупцію, рухатися до Європейського Союзу та показати міцні зв'язки між Україною й США. Ми мали їх, маємо і будемо мати».

Безпековим питанням і врегулюванню ситуації на Сході України було присвячено й переговори міністрів закордонних справ країн нормандського формату – України, Росії, Німеччини та Франції, які відбулися 30 квітня у форматі відеоконференції. Міністр закордонних справ України Д. Кулеба під час онлайн-брифінгу 28 квітня зазначив, що потреба в розмові глав МЗС нормандського формату давно назріла. «Адже ми бачимо, що рішення нормандського паризького саміту пробуксовують. І нам потрібно надати імпульс на шляху до їх виконання, щоб відкрити шлях до наступного саміту в Берліні, де потрібно буде досягати нових домовленостей і рухатися шляхом до припинення війни, деокупації українських територій, зрештою до припинення російської агресії загалом», – акцентував дипломат.

У цьому контексті він зазначив, що основною метою цієї зустрічі є, по-перше, оцінити те, що було зроблено з моменту паризького саміту. На думку української сторони, тут із позитиву можна відзначити лише обміни й повернення незаконно утримуваних громадян, які відбулися. По-друге, спробувати – це буде, напевно, найскладніша частина розмови – встановити причини, чому з інших питань відбувається стагнація. І третій елемент – це напрацювати якісь принаймні нариси рішень наявних проблем і надати імпульс Тресторонній контактній групі (ТКГ), щоб вона уже безпосередньо опікувалася розробленням детальних рішень та їх імплементацією, зазначив міністр (URL: <https://mig.com.ua/zustrich-goliv-mzs-normandskoi-chetvirki-trivala-pivtori-godini-shho-obgovorili>).

Міністр закордонних справ Д. Кулеба вперше представляв Україну в нормандському форматі. Федеративну Республіку Німеччина, Французьку Республіку та Російську Федерацію представляли відповідно: Г. Маас, Жан-Ів Ле Дріан і С. Лавров.

На брифінгу після зустрічі Д. Кулеба наголосив, що переговорна позиція України залишилася незмінною та полягає в тому, що ключовим механізмом для взаємоприйнятних рішень, які мають вести до припинення війни й деокупації нашої території, залишається ТКГ, у якій присутні Росія – як держава-агресор, Україна – як держава, що захищається від агресії та ОБСЄ – як посередник, а також запрошені учасники. Глава українського МЗС запевнив, що цю тезу цілком підтримують партнери з Німеччини та Франції й наголосив, що Україна готова до діалогу з будь-яких найчутливіших питань, але не має намірів перетинати «червоні лінії».

За його словами, певна частина розмови була присвячена «спробам російського колеги завести інтерпретацію реальності в прямий діалог між Києвом і так званім Донецьком та Луганськом». Д. Кулеба наголосив, що Україна готова говорити з українцями, які проживають на окупованих територіях, «але ми не повинні говорити з тими незаконними угрупованнями, які не уповноважені належним чином представляти інтереси українців з окупованих територій та переміщених осіб». «Сьогодні ми в основному обговорювали безпекові питання, що ще раз демонструє, що будь-яка політична дискусія, також і в нормандському форматі, базується на

принципі “спершу безпека”. Ми домовилися з колегами, що продовжимо цю практику спілкування з міністрами, обговорення усього комплексу питань, пов’язаних із нормандським, мінським порядком денним», – зазначив міністр.

Крім питань врегулювання конфлікту на Донбасі та продовження переговорів у нормандському форматі, 30 квітня на онлайн-зустрічі міністрів закордонних справ країн «нормандської четвірки» говорили також і про коронавірус. За словами міністра закордонних справ Д. Кулеби, говорили, зокрема, про те, як убезпечити мешканців непідконтрольної Україні території від коронавірусної інфекції. «І моніторинговій місії ОБСЄ, і Міжнародному комітету Червоного Хреста повинен бути забезпечений повний доступ до тих територій, щоб виконувати там завдання», – пояснив Д. Кулеба (URL: <https://hromadske.ua/posts/glava-mzs-pro-zustrich-normandskoyi-chetvirki-u-nas-ye-taka-rosiya-yaka-ye-inshoyi-nemaye-i-z-neyu-treba-vesti-peregovori>).

Також він повідомив колегам-міністрам про ті кроки, які зробила українська влада, щоб жителі окупованих територій мали право отримувати пенсію. «Це питання має вирішуватися в рамках Мінських домовленостей і виключно в правовому полі України», – наголосив Д. Кулеба.

Глава МЗС Росії С. Лавров на зустрічі порушив питання створення «консультаційної ради», яка б вирішувала питання врегулювання ситуації на Донбасі, але, за словами Д. Кулеби, розмови про це не було, учасники просто вислухали російського міністра.

Також міністри закордонних справ України, Франції, Німеччини та Росії вирішили рекомендувати Тресторонній контактній групі якнайшвидше обговорити безпекові питання і визначити дату припинення вогню. Крім того, міністри країн привітали звільнення полонених, яке нещодавно відбулося. Водночас Д. Кулеба наголосив, що результат поки що далекий від реалізації формули «всіх на всіх». «Росія й Україна мають продовжувати взаємодіяти. Користуючись нагодою, я наголосив що необхідне звільнення українців утримуваних на території РФ та в окупованому Криму».

Д. Кулеба назвав атмосферу розмови, яка тривала, конструктивною та іноді напруженою, розказав, що учасники пройшлися по всіх пунктах порядку денного та «домовилися розмовляти далі».

Водночас міністр закордонних справ Німеччини проанонсував, що наступний саміт «нормандської четвірки» в Берліні має відбутися в травні. Умовою його проведення має стати виконання вже досягнутих домовленостей, зазначив Г. Маас. Він також наголосив, що пандемія коронавірусу не має бути причиною відмови від рішень нормандського саміту, та припустив, що наступна зустріч може також відбутися у форматі відеоконференції, якщо на той момент не буде скасовано обмеження на пересування з огляду на епідеміологічну ситуацію (URL: <https://uatv.ua/nastupna-zustrich-ochilnykiv-mzs-u-normandskomu-formati-vidbudetsya-u-travni>).

У цьому контексті Д. Кулеба під час брифінгу зазначив, що «проводити саміт заради саміту не потрібно», а також зауважив, що «про точну дату говорити зарано». «Ніхто не сумнівається в тому, що берлінський саміт повинен бути проведений. Але при цьому ніхто не сумнівається і в тому, що ми повинні вийти на нього з конкретними напрацюваннями: виконаними завданнями, поставленими під час паризького саміту, і з розумінням того, якими повинні бути результати берлінського саміту. А саміт заради саміту ніхто проводити не хоче. Ми всі хочемо рухатися шляхом розв'язання проблем і виходу на нові завдання. Тому, безумовно, саміт із порядку денного ніхто не знімав, але шлях до нього треба ще пройти», – пояснив Д. Кулеба (URL: <https://aspi.com.ua/news/politika/pro-zustrichi-lideriv-krain-normandskoi-chetvirki-govoriti-zarano-kuleba>).

На запитання журналіста під час брифінгу, чи говорили на зустрічі про те, що Росія не дотримується своїх обіцянок щодо припинення вогню, Д. Кулеба підсумував: «Так, є проблема відсутності довіри через те, що РФ порушує, на жаль, обіцянки, але ми маємо працювати. У нас є така Росія, яка є, іншої Росії немає. І нам треба з нею вести діалог» (URL: <https://hromadske.ua/posts/glava-mzs-pro-zustrich-normandskoyi-chetvirki-u-nas-ye-taka-rosiya-yaka-ye-inshoyi-nemaye-i-z-neyu-treba-vesti-peregovori>).

Політичний аналітик Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва М. Золкіна побачила в зустрічі міністрів закордонних справ «нормандської четвірки» позитивні моменти для України. «Цю розмову можна вважати своєрідною крапкою в історії з ”консультаційною радою”, про яку домовлялися 11 березня. Росія виступила зі спічем, але виступ Лаврова став монологом, на який міністри інших країн просто не реагували. Це була позиція Росії, але те, що це ніяк не дискутувалося, дуже красномовно показує, що це “вирок” консультаційній раді. Українська сторона не може жорстко відмовитися, бо була попередня згода на рівні українських переговорників і глави Офісу Президента. Хоча по всіх процесах ми вже можемо сказати, що ми дали “задній хід”», – зауважила вона.

М. Золкіна також додала, що німці, які модерували цю зустріч, принципово очікували рішень щодо гуманітарних питань – послаблення режиму пропуску та відкриття нових КПВВ після пандемії. Але жодних принципових домовленостей з гуманітарного блоку не відбулося.

Голова правління ГО «Донецький інститут інформації» О. Мацука зазначив, що зустріч була більш формальна, але те, що вона відбулася, дає надію на мирне врегулювання. «Є всі ознаки того, що наміри мирного вирішення ще є, попри відчуття глухого кута. Проте ефективні посередники – Берлін та Париж – не дали цьому розвиватися, а також присутня задумка Зеленського про встановлення миру на Донбасі, яку він транслював спочатку як кандидат, потім як Президент», – наголосив О. Мацука.

«Зустріч відбулася – і це позитивно», – так про зустріч міністрів у нормандському форматі сказав экс-представник України в складі Тристоронньої контактної групи в Мінську в 2015–2016 рр. та в 2019 р.

Р. Безсмертний. За його словами, добре й те, що Україна наполягає на питаннях припинення вогню, розв'язанні соціальних проблем і звільненні полонених, які перебувають у Росії та анексованому Криму. Щоправда, питання виплати пенсій людям, які живуть на окупованих територіях, – це, за словами Р. Безсмертного, «один з інструментів банкрутування України».

Щодо негативних сторін переговорів, Р. Безсмертний розкритикував те, що міністр Д. Кулеба вживав словосполучення «утримувані особи». Він наголосив, що якщо йдеться про російську агресію, то треба вживати слово «полонені». Щодо питань консульської ради, тут экс-переговорник не побачив «крапки», про яку говорить М. Золкіна, оскільки російська сторона в ультимативній формі наполягає, що якщо буде ця рада, тоді буде просування по певних позиціях.

Європейський Союз говорить про зустріч міністрів закордонних справ у «нормандському форматі» як про важливу можливість для досягнення прогресу у виконанні заходів, погоджених на вищому рівні в Парижі 9 грудня 2019 р. Про це йдеться в заяві речника ЄС П. Стано. У заяві наголошується, що Євросоюз підтримує заклик до тривалого та повного припинення вогню. Підкреслюється також, що сьогодні для подолання пандемії коронавірусної хвороби ще гострішим стає питання гуманітарних зусиль, у зв'язку з чим висловлюються очікування від Росії та її найманців надання вільного руху через контактну лінію в окуповані регіони. «Ми знову нагадуємо, що очікуємо від Росії та збройних формувань, яких вона підтримує, забезпечення свободи руху через контактну лінію в райони, що знаходяться поза контролем уряду. СММ ОБСЄ має отримати можливість для виконання обов'язків за мандатом та надавати надійну інформацію про розвиток подій на місцях по усьому регіону Донбасу, як це передбачено Мінськими домовленостями», – ідеться в заяві ([URL: https://donpatriot.news/ies-vvazhaie-zustrich-ministriv-u-normandskomu-formati-mozhlyvistiu-dosiahnennia-prypynennia-vohniu](https://donpatriot.news/ies-vvazhaie-zustrich-ministriv-u-normandskomu-formati-mozhlyvistiu-dosiahnennia-prypynennia-vohniu)).

Окремо П. Стано підкреслив, що гуманітарні організації, включаючи Міжнародний комітет Червоного Хреста, повинні отримати повний доступ до всієї території Донбасу, включаючи окуповану частину, щоб була можливість надати допомогу всім, хто її потребує, та отримати доступ до осіб, що перебувають в ув'язненні на цих територіях. «Повна імплементація Мінських домовленостей є єдиним шляхом для досягнення стійкого та мирного рішення для конфлікту на Сході України. Європейський Союз залишається непохитним у твердій підтримці незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України», – ідеться в заяві Євросоюзу.

Отже, незважаючи на складні умови пандемії, пошук шляхів досягнення миру, розв'язання політичних і гуманітарних проблем триває. Дипломати, експерти й політики оцінюють поточну ситуацію неоднозначно. Разом з тим певною мірою більшість схиляється до думки, що в Україні та її партнерів є можливості пришвидшення позитивних зрушень.

Політичні ризики нафтової кризи в контексті вірогідного інспірування загострення геополітичної ситуації

Тривалий час експерти попереджали про можливу економічну кризу в 2020 р., хоча тоді ще не йшлося про пандемію вірусу COVID-19. Коронавірус лише прискорив кризу, яку деякі експерти порівнюють з найгострішим періодом «Великої депресії» 1929–1933 рр.

Американський «шельфовий бум» і вибухове зростання нафтогазового сектору США призвели до серйозних змін на світових сировинних ринках і на ринках енергоносіїв. Сполучені Штати стали нетто-експортером нафти. Торгова війна США з Китаєм, нафтова війна між РФ і Саудівською Аравією, що вийшла з-під контролю, і надлишок пропозиції на світових ринках довели ситуацію до межі. Як зазначають експерти, світовій економіці потрібен був «тригер» для нового системного колапсу – і цим тригером став вірус COVID-19 (URL: <https://mind.ua/openmind/20210214-parad-chornih-lebediv-shcho-chekae-na-svit-i-ukrayinu-v-umovah-naftovoyi-krizi-ta-pandemiyi-covid-19>. 2020. 23.04).

За інформацією ЗМІ, з середини січня до кінця березня 2020 р. світові ціни на базові метали впали на 15 %, на природний газ знизилися на 38 %, а на нафту просіли на 65 %. При цьому МВФ не очікує стрімкого поліпшення ситуації на нафтових ринках до 2023 р., озвучуючи граничну максимальну ціну в 45 дол.

Ф'ючерси на травневу поставку нафти марки WTI 20 квітня впали до незнаних негативних значень, пробивши бар'єр у «мінус» 35 дол. за барель. Наступного дня, о 13:45 EST ціна на червневий барель WTI була 6,45 дол. Проблема не в простому збої спекулятивних систем торгівлі, адже вона має системний характер. Обсяг потужностей для зберігання нафти не збільшився. Видобуток триває. Споживання, промислова активність і споживчі настрої мінімальні. Президент США вже відкрито заявляє про фінансовий порятунок нафтогазової галузі за рахунок державних ресурсів і доручає міністру фінансів і міністру енергетики розробити в терміновому порядку план такого порятунку.

Тим часом, 22 квітня, нафта марки Brent впала в ціні на 25 %. Станом же на 28 квітня ціна червневих ф'ючерсів нафти Brent на лондонській біржі ICE впала на 5,045 % – до 18,95 дол. за бар. Ціна WTI опустилася на 20 % – до 10,65 дол.

Президент США Д. Трамп заявив, що його країна скористається історичним падінням цін на нафту, щоб купити 75 млн бар. для поповнення національних стратегічних запасів.

Проте, як зауважують спостерігачі, світові потужності зі зберігання рекордно перенапружені щотижневим потоком в 50 млн бар. нафти. Сховища на ключовому нафтовому хабі в Кушинзі (штат Оклахома, США) заповнені.

Доводиться терміново «реанімувати» нафтобази на хабі, які перебувають на плановому ремонті або на щорічному технічному обслуговуванні. Американські приватні компанії почали складувати нафту в стратегічному резерві США. Як зазначає Bloomberg, Міненерго США уклало відповідні контракти з кількома компаніями. Вони можуть приблизно на рік розмістити в зазначених сховищах близько 23 млн бар. Основна частина буде доставлена в травні й червні, зазначається в публікації.

Домовленості між компаніями і Міненерго США були досягнуті на тлі різкого падіння цін на нафту, що пов'язано зі зниженням попиту в зв'язку з пандемією коронавірусу у світі. Максимальний обсяг стратегічного нафтового резерву США становить 713,5 млн бар. (URL: <https://mind.ua/news/20210383-naftovi-kompaniyi-ssha-pochali-zberigati-naftu-v-strategichnomu-rezervi-bloomberg>. 2020. 28.04).

В інших країнах ситуація не краща. Потужності зі зберігання в Роттердамі та Сінгапурі практично заповнені. Індія, станом на квітень, заповнила 95 % усіх своїх потужностей. У Нігерії – повна завантаженість. На думку багатьох експертів, при збереженні нинішньої динаміки надходження нафти на ринок місця для її зберігання у світі закінчатся найближчим часом.

За словами інвестиційного директора групи SUNOIL, члена Наглядової Ради АТ «Європейський промисловий банк» Є. Перелигіна, катастрофою такий рівень поки називати зарано, але взяти на контроль ситуацію варто. Адже в США багато великих комерційних банків уже готові брати під управління нафтові/нафтогазові активи та навіть сформували спеціальні юридичні особи, на яких такі активи акумулюватимуться. «Наразі почнуться проблеми в багатьох трейдерів, а також в операторів, які працюють суто в одному секторальному сегменті. Найпростіше в цій кризі буде виплисти корпораціям, які можуть пересувати навантаження від сегмента до сегмента, знаходячи ситуативні точки вилучення маржі. Але це не 100 %-й рецепт. Адже зіграють й інші серйозні чинники: боргове навантаження в цілому, його вартість, наявні резерви й можливий доступ до недорогих кредитних ресурсів», – зазначив Є. Перелигін (URL: <https://mind.ua/openmind/20210214-parad-chornih-lebediv-shcho-chekae-na-svit-i-ukrayinu-v-umovah-naftovoyi-krizita-pandemiyi-covid-19>. 2020. 23.04).

Проте експортери нафти намагаються знайти оптимальні варіанти виходу з кризи і не допустити загострення відносин між країнами, а можливо й конфліктів, адже ситуація настільки складна, що не виключалось й застосування сили. Набрання чинності угоди ОПЕК+ має дещо стабілізувати загальну ситуацію в травні. Зважаючи на стан ринку, ряд членів угоди вирішили почати зниження виробництва якомога раніше, наприклад Кувейт, Алжир і Нігерія. Про початок скорочення видобутку також повідомила Саудівська Аравія (URL: <https://mind.ua/news/20210356-nafta-wti-znovu-padae-znizhennya-protuyagom-torgiv-sklalo-30>. 2020. 27.04).

Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) очікує, що ціна бареля сирої нафти до середини нинішнього року складе близько 40 дол. Про це

заявив міністр енергетики Алжиру, президент конференції ОПЕК М. Аркаб. «Організація (ОПЕК) розраховує, що рівень цін на нафту складе близько 40 дол. за барель до другої половини цього року», – зазначив він. Міністр також заявив, що ціни на сировину «виростуть протягом травня і червня в середньому до 35 дол. за барель». На його думку, така тенденція буде пов'язана «з реалізацією угоди (ОПЕК+) про скорочення видобутку сирої нафти».

За інформацією ЗМІ, у квітні країни ОПЕК, Росія та інші нафтовидобувні держави домовились знизити видобуток нафти на 9,7 млн бар. на добу в травні-червні. У межах найбільшої угоди про зниження видобутку в історії країни планують скорочувати виробництво протягом двох років – до квітня 2022 р. Країни, що входять до «великої двадцятки», також стануть частиною угоди, що разом з ОПЕК+ дадуть змогу прибрати з ринку близько 20 млн бар. на добу (URL: <https://mind.ua/news/20210333-opiek-ochikue-shcho-cina-nafti-zroste-do-40-za-barel-v-seredini-roku.2020.27.04>).

Тим часом вартість червневих ф'ючерсів на Brent на лондонській біржі ICE Futures у кінці квітня становила 25 дол. за бар., що на 11 % (2,46 дол.) вище ціни на закриття попередньої сесії. Напередодні контракти вирости на 10 %. Ф'ючерс на WTI на червень на торгах Нью-йоркської товарної біржі дотепер подорожчав на 16 % (2,4 дол.) – до 17,46 дол. за бар.

Зростання попиту на нафтопродукти стало для ринку приємним сюрпризом. При цьому приріст запасів нафти хоча й був безпрецедентним, також виявився нижчим за прогнози. «Зростає оптимізм, що карантинні заходи будуть ослаблені, і це дасть попиту на нафту дозу адреналіну», – повідомив Financial Times С. Бреннок з брокерської компанії PVM (URL: https://biz.censor.net.ua/news/3192538/tseny_na_neft_pereshli_k_rostu_izza_priznakov_vosstanovleniya_sprosa.2020.30.04).

Водночас учасники ринку нафти очікують збереження високої волатильності, оскільки до відновлення ринку в будь-якому випадку ще далеко.

Так само деякі експерти вважають, що проблеми не розв'яжуться найближчим часом і будь-які ринкові дисбаланси швидко «лихоманитимуть» світові ринки й звичне ціноутворення. З огляду на стагнацію та зупинки цілих секторів світової економіки – дисбаланси виникатимуть регулярно. На думку Є. Перелигіна, найімовірніше, «нова реальність» триватиме до 2022–2023 рр. Швидко запустити світову економіку в 2020 р., на жаль, не вийде – і, відповідно, спостерігатиметься істотне просідання промислової активності та споживчих настроїв.

За словами експерта, при переповнених сховищах і колапсі світової економічної активності, з поправкою на непередбачуваність подальшого розвитку пандемії вірусу COVID-19 ситуація може дуже швидко змінитися на гірше.

Так само він вважає, що США в цій ситуації вживатимуть безпрецедентні заходи з порятунку американського нафтогазового сектору.

Для США це питання стратегічного характеру, а для Д. Трампа – ще й критично політичне напередодні президентських виборів.

Як інформують ЗМІ, американський президент уже вживає заходи тиску. Зокрема, Д. Трамп примусив принца Саудівської Аравії припинити цінову війну з Росією на нафтовому ринку, висунувши йому ультиматум. Повідомляється, що 2 квітня Д. Трамп пообіцяв спадковому принцу М. Салману, що виведе війська з Саудівської Аравії, якщо країна не почне знижувати видобуток нафти і не звернеться з відповідним закликом до країн ОПЕК, в тому числі й до Росії (URL: <https://bykvu.com/ru/bukvy/tramp-vynudil-saudovskogo-princa-snizit-dobychu-nefti-reuters>. 2020. 1.05).

За інформацією ЗМІ, Д. Трамп дав принцу 10 днів, щоб той прийняв рішення й заявив про скорочення виробництва нафти. Він наголосив, що якщо такої заяви не буде, то він не перешкоджатиме ініціативі Конгресу про згортання військової допомоги Ер-Ріяду. За тиждень до телефонної розмови Д. Трампа і М. Салмана сенатори-республіканці К. Крамер і Д. Салліван ініціювали закон про виведення всіх військ США, ракет «Патріот» і систем протиракетної оборони з королівства, якщо Саудівська Аравія не скоротить видобуток нафти. Усе більше сенаторів готові були підтримати ініціативу, розуміючи ситуацію на нафтовому ринку.

Щоправда, безпосередньо президент США тиск на Саудівську Аравію не підтвердив. Він зауважив, що йому не потрібно було нічого говорити М. Салману, оскільки принц і президент Росії В. Путін повелися «дуже розумно», щоб розв'язати проблему. «Я думаю, що він і президент Путін, були дуже раціональними. Вони знали, що в них є проблема, і самі її розв'язали», – наголосив Д. Трамп у відповідь на запитання журналістів.

У Саудівській Аравії не підтвердили і не спростували інформацію Reuters про тиск з боку США.

Разом з тим, на думку експертів, подальше погіршення ситуації може призвести до банкрутства нафтових компаній. Зокрема, провідний дослідник Інституту закордонних справ Італії (IAI) Л. Франдза передбачив чотири роки світової нафтової кризи. «Зазвичай попит на нафту поступово підвищується на тлі низьких цін, однак через додаткових вступних – таких, як пандемія – відновлення попиту буде довгим, і в Єврозоні попит може повернутися на докризовий рівень не раніше останнього кварталу 2024 р.», – зазначив Л. Франдза (URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/ekspert-peredbachiv-chotiri-roki-naftovoji-krizi-675178.html>. 2020. 23.04).

На його думку, головною причиною аномально низьких світових цін на паливо стала не пандемія коронавірусу і викликана нею економічна криза, а перекіс нафти на світовому ринку в бік пропозиції. У результаті нафта істотно перевищила попит. «Подальше погіршення ситуації може призвести до банкрутства нафтових компаній, в першу чергу американських добувачів сланцевої нафти», – наголосив Л. Франдза.

Як підкреслюють експерти, причина настільки глибокого падіння ціни на нафту в США саме в тому, що країна на місяць стала епіцентром епідемії

коронавірусу, а її експортні потужності не дозволяють позбутися від надлишків нафти. Тому, допоки епідемія в більшості великих країн не закінчиться, нафта з поставкою в найближчому майбутньому коштуватиме дуже дешево. Ситуацію з цінами поки що не зможе виправити навіть рекордне скорочення видобутку в рамках картелю ОПЕК+. Країни домовилися знизити світовий видобуток на 10 %, а попит вже впав більш ніж на 20 %. Угода не може підвищити ціни, а може лише зменшити темпи заповнення сховищ. Американська влада обіцяє скоро поступово скасувати карантин, а тому нафту WTI з поставкою в червні варто очікувати більше 20 дол./бар. Потім почнеться відновлення світової економіки, хоча зростанню нафтових цін заважатимуть накопичені за час кризи запаси.

Щодо Росії, то на думку експертів, тут ситуація ще складніша, адже прибутки від торгівлі нафтою і газом є вагомими для російського бюджету. Навіть угода між Росією і країнами ОПЕК не розв'яже проблему, адже остаточне підписання угоди залежить від Мексики, яка відмовилася від запропонованого їй скорочення виробництва. «Я сподіваюся побачити користь цієї угоди не тільки для Мексики, а й для всього світу. Вся ця угода залежить від згоди Мексики», – заявив агентству Reuters принц Саудівської Аравії А. Салман (URL: <https://glavcom.ua/columns/kyrylosazonov/naftovi-viyni-v-bud-yakomu-razi-zakinchatsya-porazkoju-rosiji-672389.html>. 2020. 10.04).

Крім того, на думку експертів, скорочення видобутку не дасть цінам на нафту повернутися до колишніх показників. Аналітики Goldman Sachs вважають, що скорочення глобального видобутку на 10 млн бар. на добу не допоможе відновленню попиту. Подальше ж скорочення обсягів – питання дуже дискусійне. І не тільки через позицію Мексики. Саудівська Аравія не відмовляється від своїх планів експансії на європейський ринок через витіснення звідти російських експортерів. Собівартість видобутку цілком дозволяє саудитам проводити таку політику й викручувати руки Росії, що останнім часом вони наочно й доводили.

Водночас є ще два фактори, які для Кремля дуже негативні. Перший: навіть деяке зростання цін при скороченні обсягів видобутку не дозволить РФ заробляти в колишньому обсязі. Продадуть дорожче, але менше. Друге: епідемія коронавірусу призвела до помітного скорочення ринку і це навіть при скороченні видобутку не дасть отримати бажаний результат за ціною. Неминучі ризики сировинної економіки зіграли проти Кремля.

За повідомленнями ЗМІ, згідно з документами ОПЕК+, група скоротить видобуток на 10 млн бар. на добу в травні-червні. Всі учасники ОПЕК+ знизять виробництво на 23 %, Саудівська Аравія і Росія – на 2,5 млн бар. на добу кожна, Ірак – понад 1 млн бар. на добу. З липня й до кінця року скорочення знижуватиметься й складе 8 млн бар. на добу, а з січня 2021 р. по квітень 2022 р. – 6 млн бар. (URL: <https://glavcom.ua/news/rosiyu-vidkinuli-na-17-rokiv-nazad-shcho-oznachaje-nova-naftova-ugoda-opek-672539.html>. 2020. 11.04).

Міністр енергетики Росії О. Новак заявив про узгодження нової угоди ОПЕК+ і зазначив, що переговори G20 пройшли успішно. Він уточнив, що в операції взяли участь 23 країни, термін закінчення дії угоди призначений на 1 травня 2022 р.

Міністр підкреслив, що зі змінами ситуації на нафтовому ринку ОПЕК+ буде вживати додаткових заходів або відновлювати видобуток.

Проте, як зазначає Reuters, безпрецедентне скорочення видобутку відкине РФ на рівень видобутку 17-річної давності, адже в 2003 р. РФ видобувала 421 млн т нафти – приблизно 8,45 млн бар. на добу.

Частина експертів прогнозують різке ослаблення Росії через зменшення надходжень від експорту сировини, що може відобразитися на діях Москви проти України – на Донбасі та в Криму. Проте інші оглядачі не переоцінюють вплив подій на нафтовому ринку, а також давно запроваджених санкцій на потенціал В. Путіна продовжувати агресивну зовнішню політику. «Росія не від хорошого життя змушена була підписати з державами ОПЕК та іншими країнами-видобувачами нафти угоду щодо безпрецедентного скорочення видобутку. І це той випадок, коли не президент Росії В. Путін примушував інші країни погодитися на певну, вигідну саме йому домовленість. З нафтовою угодою вийшло, наприклад, не так, як з Україною, якій господар Кремля нав'язав кілька років тому Мінські домовленості», – зазначив експерт з енергетики, президент Центру глобалістики «Стратегія XXI» М. Гончар (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30554576.html>. 2020. 15.04).

Зі свого боку енергетичний експерт Центру Разумкова М. Білявський спрогнозував, що після укладення угоди нафта коштуватиме близько 35 дол. за бар. Причин того, що значного відскоку цін на нафту не варто чекати, експерти називають кілька. Зокрема, триває пандемія коронавірусу, тож невідомо як і чим вона закінчиться не лише за медичними, соціальними, а й за економічними наслідками. Важливим є й те, що учасники угоди ОПЕК та Росії не довіряють одне одному і, насамперед, здатності Москви виконати свої зобов'язання щодо скорочення видобутку.

Директор енергетичних програм Центру ім. О. Разумкова В. Омельченко заявив, що РФ, швидше за все, знову дуритиме голову й не виконуватиме свої зобов'язання. Крім того, вона не зможе навіть суто технічно скоротити видобуток на 1,5 млн бар. на добу через негнучкість реакції її родовищ.

Крім того, за словами експертів, знову, й вже не перший рік, проти Москви грає зневажливе ставлення до сланцевого нафтовидобутку, передусім у Сполучених Штатах. Саме прагнення вплинути на такий видобуток було однією з основних причин, які підштовхнули Росію до «нафтової війни» на початку березня цього року.

Головне, що, на думку М. Гончара, не дає Москві можливості сподіватися на «реанімацію» високих цін на нафту – здешевлення палива на світових ринках триває вже не один рік, і цю тенденцію не зламати. «Москва потрапила в пастку, яку готувала для інших. Тобто концепція Росії як

енергетичної наддержави зараз просто луснула. Енергетична зброя надає сили, коли є дефіцит енергоресурсів на світових ринках і високі ціни. Монополії по нафті Росія не має, на відміну від газу. І тому сила Росії перетворюється на її слабкість, її тягар, її ахіллесову п'яту. Тому тут питання постає дуже прагматично, практично і цинічно. Цю ситуацію Україна має використати. І не йти, зокрема, при цьому на угоду пропозиціям Путіна про скасування західних санкцій проти Росії під час епідемії коронавірусу», – вважає М. Гончар.

Експерт переконаний, що Росія наразі, як ніколи, слабка, що також впливає на можливі подальші російські агресивні дії проти України. Оскільки продаж нафти й газу забезпечує майже половину надходжень до державного бюджету Росії.

Енергетичний експерт М. Білявський теж вбачає зв'язок між нафтовою кризою й питанням можливого зняття західних санкцій проти Росії за анексію Криму та дії на Донбасі. «Нинішня нафтова криза стосується і давньої кризи, спричиненої Росією проти України. Тобто події на світовому ринку енергоресурсів стосуються Криму і Донбасу. Чому? Тому що цю нафтову кризу спричинила Росія, вона є винуватцем цієї кризи. Криза призвела до економічних збитків демократичних країн. Вони матимуть збитки для своїх бюджетів, для власного бізнесу від Росії. А для України це означає можливість на дипломатичному фронті відстоювати активнішу позицію стосовно закріплення санкцій проти Росії», – підкреслив М. Білявський.

Проте є й інші думки. Зокрема, політолог, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка Г. Перепелиця вважає, що не варто переоцінювати вплив подій на світовому нафтовому ринку для зовнішньої політики Росії, зокрема, на агресію на Донбасі. Навіть якщо справді вартість нафти буде низькою, а західні санкції не скасують, це навряд чи примусить Кремль відступити. «Більше того, порівнювати наслідки нинішньої “нафтової кризи” для путінської Росії та ефект, який справив обвал цін на нафту в другій половині вісімдесятих років минулого століття для розпаду СРСР, некоректно», – наголосив політолог.

Він вважає, що падіння цін на нафту у світі вдарить по золотовалютних резервах і по стійкості російської валюти. Однак Росія має «подушку безпеки» в 600 млрд дол. Проте очікувати послаблення тиску Росії на Україну через нафтову кризу не варто. У разі ж затягнення кризи з цінами на енергоресурси може виникнути системна криза в Росії.

Щодо економічної вигоди Україні, то в країні досить вузький коридор можливостей з нафтової переробки – тому для нас набагато важливіший рух цін на нафтопродукти. Європейські ціни на бензин і на дизельне паливо йдуть вниз, відповідно, їх імпорт дешевшатиме. Якщо поточна світова динаміка збережеться, то ціни на нафтопродукти продовжать системне падіння і в нашій країні.

Водночас, як зазначають спостерігачі, в кризові часи відкривається вікно можливостей для реформ і складних рішень. Безумовно, українську економіку необхідно реанімувати та вжити комплекс заходів, які стимулюватимуть створення секторальних кластерів і штовхатимуть вперед промислове виробництво.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Политические проблемы Ближнего Востока в контексте пандемии коронавируса

Оценивая влияние сегодняшней пандемии на ход политических процессов в Северной Африке и на Ближнем Востоке, некоторые наблюдатели отмечают, что принятие мер по предотвращению распространения коронавируса лишь временно способствовало приостановке региональных конфликтов, сохраняя остроту межконфессиональных противоречий и одновременно демонстрируя рост общественного недоверия к властям.

Эскалация военных конфликтов, социальная и политическая нестабильность, обвал цен на нефть и экономический спад станут определяющими вызовами для стран региона, констатируют эксперты. Так, по прогнозам МВФ, сокращение экономик стран Ближнего Востока, Северной Африки, Афганистана и Пакистана составит в нынешнем году 3,1 %, после прошлогоднего роста в размере 0,7 %.

При этом некоторые наблюдатели отмечают, что пандемия не окажет существенного влияния на расстановку сил в регионе. «Коронавирус лишь добавит еще один слой трудности, еще один слой проблем в и без того перегруженный проблемами регион», – СМИ цитируют главу Института исследования национальной безопасности (INSS) Тель-Авивского университета А. Ядлина (URL: <https://www.bbc.com/russian/features-52388007>). Среди таких проблем эксперт называет противоречия между шиитами и суннитами, палестино-израильский конфликт, региональные гражданские войны. Ход политических процессов на Ближнем Востоке будет во многом зависеть, в том числе, от дальнейшего развития взаимоотношений между Россией, стремящейся усилить свою роль в регионе, и США, главными приоритетами которой здесь считаются борьба с терроризмом, предотвращение получения Ираном ядерного оружия, безопасность Израиля и обеспечение поставок нефти.

В начале апреля пять специальных посланников ООН на Ближнем Востоке в совместном заявлении призвали все воюющие стороны в регионе осознать необходимость остановить пандемию COVID-19 и прекратить огонь. «Множество жителей Ближнего Востока уже давно страдают от конфликтов и испытывают лишения. Сейчас в результате кризиса, связанного с COVID-19, их страдания только множатся и, скорее всего, только

увеличатся в свете вероятных долгосрочных социальных, экономических и политических последствий пандемии», – заявили спецпосланники (URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1376022>). Представители ООН обратились ко всем партнерам с призывом сотрудничать с ООН в борьбе с пандемией, отметив, что без прекращения боевых действий эти усилия не приведут к успеху.

По сообщениям СМИ, чтобы остановить распространение эпидемии почти все страны региона ввели ограничительные меры. Во многих из стран региона, в частности Иордании и Сирии, были введены режимы комендантского часа. Наблюдатели отмечают, что некоторые региональные лидеры использовали введение ограничительных мер как возможность противостоять росту протестов. Так, в Ираке и Ливии протестные акции продолжались с осени прошлого года. Среди их главных причин – экономические проблемы, коррупция и недовольство качеством государственных услуг.

О том, что пандемия COVID-19 дала властям стран Ближнего Востока и Северной Африки возможность положить конец социальным протестам, говорится в статье, опубликованной британским аналитическим центром Chatham House. «Политические режимы воспользовались нынешним кризисом для расширения своего контроля над политической сферой, арестовав своих противников, например, в Алжире, где власти подавили ряд активных членов движения «Хирак». Аналогичным образом в Ливане силы безопасности использовали пандемию в качестве предлога для подавления сидячих забастовок на Площади мучеников в Бейруте и площади Нур в Триполи», – отмечает автор. «Однако, несмотря на проблемы, вызванные пандемией, она также предоставляет возможности для протестных движений в регионе. Хотя кризис и положил конец мобилизации населения на улицах, он создал новые формы политической деятельности в форме инициатив солидарности, заключающихся в помощи тем, кто пострадал от его последствий, – подчеркивается в статье. – Пандемия дает неофициальным политическим силам Ближнего Востока и Северной Африки возможность расширить свою популярную базу с помощью инициатив солидарности и более широко раскрывает важность устранения социально-экономического неравенства. Наконец, она дает возможность бросить вызов ориентированному на стабильность подходу западных держав к региону, который до сих пор преимущественно фокусировался на борьбе с терроризмом» (URL: <https://regnum.ru/news/polit/2935689.html>).

Наблюдатели отмечают, что возможностью укрепления своего влияния во время эпидемии воспользовалась, в частности, шиитская организация «Хезболла» в Ливане, которая мобилизовала волонтеров, медсестер и врачей, развернула мобильные госпитали, арендовала частные клиники и т.д. Эпидемия совпала в Ливане с тяжелым экономическим кризисом, в результате которого, по прогнозам МВФ, спад в экономике страны составит в этом году 12 %, и станет самым значительным в регионе.

Напомним, в марте, на фоне не прекращающихся с осени прошлого года антиправительственных акций протеста, власти Ливана объявили о дефолте по внешним долгам, которые достигли 170 % от ВВП страны, составив 90 млрд долл. Эксперты назвали финансовый кризис главной угрозой национальной стабильности со времен окончания гражданской войны, длившейся в стране с 1975-го по 1990 гг. Глава правительства Ливана Х. Диаба заявил, что в условиях резкого сокращения долларовых резервов власти будут искать возможности реструктурировать долг. Он признал также, что в ближайшее время около 40 % жителей страны могут оказаться за чертой бедности. Недавно стало известно, что согласно плану правительства Ливана, представленному МВФ, страна надеется получить дополнительно 10 млрд долл. внешних заимствований в течение пяти лет для спасения экономики.

Развитие финансового кризиса создало предпосылки для новой вспышки протестной активности. Акции протеста прошли 30 апреля по всему Ливану и переросли в стычки с ливанской армией. По мнению наблюдателей, нестабильность в Ливане, граничащем с Сирией и Израилем, создает риски для всего региона.

Похожая ситуация сложилась в Ираке, где эпидемия началась на фоне политического и экономического кризиса, вызванного падением цен на нефть (Ирак – второй производитель нефти в ОПЕК, от ее продажи страна получает 93 % всех государственных доходов).

В Сирии начало эпидемии совпало с достижением договоренностей между Россией и Турцией, поставив региональный конфликт на паузу. Наблюдатели подчеркивают, что заинтересованность США в сирийской нефти и тесные связи между Дамаском и Тегераном сделали Сирию одной из ключевых площадок столкновения США и Ирана. Санкционное давление США на Иран и Сирию ухудшает общее экономическое состояние этих государств и перспективы их развития. При этом от динамики американо-иранской конфронтации зависимость будет продолжать испытывать весь Ближний Восток.

В начале марта в Иране планировалось проведение очередной встречи лидеров РФ, Ирана и Турции по Сирии. Однако из-за обострения обстановки в идлибской зоне безопасности в Сирии, а также пандемии COVID-19 проведение саммита было отложено. По недавнему сообщению официального представителя МИД Ирана А. Мусави, в Тегеране рассчитывают на проведение этой встречи. «Астанинский формат жизнеспособен и эффективен. Рассчитываем, что после нормализации эпидемиологической обстановки в мире в связи с распространением коронавируса трехсторонний саммит состоится в Тегеране. Если же пандемия продолжится, будем двигаться в направлении организации этого мероприятия в формате видеоконференции», – заявил дипломат ([URL: https://rg.ru/2020/05/04/iran-dopustil-provedenie-astaninskogo-sammita-po-sirii-v-videoformate.html](https://rg.ru/2020/05/04/iran-dopustil-provedenie-astaninskogo-sammita-po-sirii-v-videoformate.html)).

Напомним также, в апреле Национальный центр управления обороной РФ и министерство экологии Сирии выпустили совместное заявление, в котором отметили критическую ситуацию в сирийской системе здравоохранения в свете эпидемии коронавируса и призвали мировое сообщество оказать давление на США с тем, чтобы санкции против Сирии были как можно скорее отменены – в противном случае они обернутся гуманитарной катастрофой.

Ранее эксперты прогнозировали, что статус-кво, достигнутый между США и Ираном после эскалации в январе нынешнего года, вероятнее всего, сохранится до выборов в США. Но ситуация очень быстро меняется. По сообщениям СМИ, авиация западной коалиции, действующей под эгидой США, вторглась недавно в воздушное пространство на северо-востоке Сирии, а вертолеты израильских ВВС атаковали позиции сирийской армии в провинции Эль-Кунейтра в 40 км к юго-западу от Дамаска. Также Израиль нанес удары по объектам сирийской армии и поддерживаемых Ираном шиитских формирований в провинции Дейр-эз-Зор. Сообщается, что пострадал, в том числе, научно-исследовательский центр в окрестностях Алеппо, по которому ВВС Израиля выпустили не менее 12 ракет.

В свою очередь 3 мая 2020 г. сирийские военные нанесли ракетно-артиллерийские удары по нескольким районам вдоль южной линии фронта в провинции Идлиб. Удары сирийских военных пришлись по городам Аль-Бара, Аль-Фатира, Анкави и Кафр-Аваид. Сообщается, что под обстрел попали позиции террористической группировки «Хайят Тахрир аш-Шам» и поддерживаемого Турцией Фронта национального освобождения. Таким образом, ситуация в Сирии становится все более напряженной.

Что касается политической обстановки в Израиле, то наблюдатели напоминают о том, что недавно между премьер-министром Б. Нетаньяху и его главным политическим конкурентом Б. Ганцом было достигнуто соглашение о создании чрезвычайного коалиционного правительства, согласно которому они должны будут исполнять обязанности премьер-министра по очереди. Таким образом, стороны договорились о прекращении годичного политического кризиса, в результате которого в Израиле трижды, в апреле и сентябре 2019 г. и 2 марта, были проведены внеочередные выборы. По их итогам, ни одна из партий, которые они возглавляют, не получила большинства в парламенте. Вспышка пандемии коронавируса, которая, как отмечают эксперты, застала власти Израиля врасплох, еще больше усилила необходимость поиска компромисса по выходу из политического тупика.

Пандемия стала поводом к объявлению 9 апреля двухнедельного прекращения огня коалицией во главе с Саудовской Аравией в Йемене. Коалиция поддерживает признанное международным сообществом йеменское правительство в войне против шиитских повстанцев-хуситов, которая продолжается уже более пяти лет, став причиной крупнейшего гуманитарного кризиса.

В ноябре прошлого года в Эр-Рияде была заключена сделка между правительством Йемена и сепаратистами из Южного переходного совета (ЮПС). Стороны договорились создать единое правительство, объединить подконтрольные им вооруженные отряды и силовые структуры, подчинив их Минобороны и МВД. Но перемирие неоднократно нарушалось. В конце апреля ЮПС объявил о самоуправлении в находящихся под их контролем районах на юге страны, включая портовый город Аден. В своем заявлении ЮПС объявил также о введении чрезвычайного положения, подчеркивая, что такая система управления будет действовать в Адене и близлежащих провинциях.

«Объявление так называемого переходного совета о своем намерении создать южную администрацию является возобновлением вооруженных действий... и объявлением о полном выходе из Эр-Риядского соглашения», – прокомментировал действия ЮПС глава МИД Йемена М. Хадрами. По его словам, этот шаг будет иметь «катастрофические последствия» ([URL: https://rg.ru/2020/04/26/separatisty-v-jemene-obiavili-o-samoupravlenii-na-iuge-strany.html](https://rg.ru/2020/04/26/separatisty-v-jemene-obiavili-o-samoupravlenii-na-iuge-strany.html)).

Сложной также продолжает оставаться ситуация в Ливии, где военные действия с началом пандемии не только не были приостановлены, но и активизировались. Глава официального Правительства национального согласия Ливии Ф. Саррадж начал наступление на силы Ливийской национальной армии, действующие на востоке страны под руководством генерала Х. Хафтара.

По данным СМИ, 3 мая вооруженные силы ливийского правительства атаковали оружейные склады ЛНА. Сообщается, что атака была произведена на стратегически важную авиабазу Аль-Ватия, расположенную к востоку от Триполи.

Таким образом, констатируют наблюдатели, все главные проблемы ближневосточного региона сегодня сохраняют свою остроту и по-прежнему далеки от решения. Более того, пандемия и соответствующие ограничительные меры в отдельных случаях провоцируют власти использовать ситуацию для подавления политических противников, что в свою очередь вызывает эскалацию противостояния и еще более обостряет ситуацию. Определенную роль в дальнейшей дестабилизации в регионе может сыграть и активизация геополитических интересов крупных игроков нефтяного рынка, столкнувшихся с серьезными проблемами в результате стремительного падения спроса на сырье. Отмеченные процессы в той или иной мере влияют и будут влиять на дальнейшее развитие ситуации в Европе и мире в целом.

Проблеми розвитку економіки України, обумовлені пандемією коронавірусу COVID-19 у світі, та пошук шляхів їх розв'язання

(Закінчення. Початок див. у № 8)

2. Оцінка перспектив розвитку української економіки під впливом пандемії COVID-19

Спробуємо оцінити перспективи розвитку української економіки під впливом світової пандемії COVID-19 з урахуванням впливу науково-технічних, інформаційно-психологічних і соціальних чинників. При цьому, беручи до уваги неординарність епідеміологічної ситуації в Україні та світі, варто розуміти, що нинішні економічні оцінки й прогнози в подальшому ще змінюватимуться, до того ж неодноразово.

Причому основоположне значення для оцінювання перспектив розвитку вітчизняної економіки за умов нинішньої неординарної ситуації в нашій державі мають показники нещодавно ухваленого Верховною Радою, згідно з пропозицією Кабінету Міністрів, Державного бюджету України на 2020 рік. У новій редакції Державного бюджету, доходи якого зменшено на 119,7 млрд грн (11 %) – до 975,8 млрд грн, порівняно з чинним законом, водночас збільшено видатки на 82,4 млрд грн – до 1266 млрд грн. У результаті граничний дефіцит державного бюджету збільшено з 96,3 млрд до 298,4 млрд грн. Покривати зростаючий дефіцит бюджету планують за рахунок запозичень. Дозволений ліміт державного боргу станом на 31 грудня збільшиться з 2,045 трлн до 2,387 трлн грн.

Водночас ЗМІ зазначають, що нова редакція Державного бюджету на 2020 рік побудована на оновленому макроекономічному прогнозі, згідно з яким передбачається падіння валового внутрішнього продукту (ВВП) на 3,9 % (раніше очікувалося зростання ВВП на 3,7 %), прискорення інфляції до 8,7 % за підсумками року, замість очікуваних 6,4 %. Очікується скорочення експорту товарів і послуг на 5,5 % (до 59,9 млрд дол. США), а їх імпорту – на 10 % (до 68,2 млрд дол.). Також погіршено прогноз середньорічного курсу гривні – із 27 грн/дол. до 29,5 грн/дол. Що означає, наголошують оглядачі ЗМІ, що в другому півріччі курс може сягнути 30,5 грн/дол. При цьому, згідно з урядовим прогнозом, середня заробітна плата найманих працівників в Україні цього року становитиме 11 тис. грн проти очікуваних 12,5 тис. грн, а рівень безробіття – 9,4 %.

Зазначені показники макроекономічного прогнозу в поєднанні з інформацією про зміни в структурі податкових надходжень доходної частини державного бюджету дають уявлення про те, як в українському уряді нині уявляють вірогідні цьогорічні зміни в різних секторах української економіки

під впливом епідемії COVID-19. Зокрема, найбільше скорочення доходів державного бюджету у 2020 р. передбачено за рахунок зниження плану «надходжень від податку на додану вартість із ввезених в Україну товарів (– 45,7 млрд грн), від ПДВ із вироблених в Україні товарів (–21,4 млрд грн) і податку на прибуток підприємств (–20,7 млрд грн). При цьому збільшено план надходжень від державних підприємств. Згідно з новою редакцією, вони в цьому році мають перерахувати 68 млрд грн (у чинному законі – 41,3 млрд грн).

Однак невдовзі після ухвалення Верховною Радою нової редакції Державного бюджету на 2020 рік ЗМІ оприлюднили дані консенсус-прогнозу, складеного Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. За інформацією ЗМІ, цей документ підготовлено на базі матеріалів, наданих експертами Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Національного банку України, інститутів Національної академії наук України, Держзовнішінформу, Міжнародного центру перспективних досліджень, Dragon Capital, ICU, VoxUkraine, Укрсиббанку та інших організацій.

«Експерти прогнозують, що український ВВП впаде сильніше, ніж світовий – на 4,2 %. Водночас розкид оцінок дуже великий – від падіння на 6,6 % до зростання на 1,4 %. Але вже у 2021 р. почнеться поступове відновлення. Медіанний прогноз експертів – 2,4 % (розкид – від 1,5 до 4,4 %). Консенсус-прогноз передбачає скорочення споживання на 3 %, імпорту – на 12,2 %, експорту – на 7,9 %, промислового виробництва – на 6,1 %, сільськогосподарського – на 1,1 %. Інфляцію на 2020 р. експерти прогнозують на рівні 7 %, на 2021 р. – 5,9 %. Середньорічний обмінний курс прогнозують на рівні 28,85 грн/дол. у 2020 р. та 30,00 грн/дол. – у 2021 р.» (URL:

https://ukr.lb.ua/economics/2020/04/17/455574_minekonomiki_oprilyudnilo.html)

Представлений консенсус-прогноз у цілому не надто відрізняється від наведених вище показників оновленого державного бюджету й урядового прогнозу розвитку української економіки на 2020 р., що лежить в основі оновленого Держбюджету на 2020 рік. Хоча деякі екстремальні показники з тих, на підставі яких будувався консенсус-прогноз, мабуть, виходять за межі вірогідного. Це видно, наприклад, зі згаданого вище розкиду оцінок ВВП на 2020 р. Адже, якщо подивитися на динаміку пандемії COVID-19 та її вже відомий вплив на функціонування світової економіки, то стає цілком очевидним, що безглуздо очікувати на будь-яке зростання української економіки, яка не тільки глибоко інтегрована до міжнародного поділу праці, а є водночас надзвичайно вразливою до глобальних економічних і політичних шоків.

З іншого боку, через неординарність ситуації з поширенням коронавірусу SARS-CoV-2 та проявами пандемії COVID-19 в Україні, надзвичайно високу невизначеність щодо подальшого її перебігу можна з дуже високим ступенем вірогідності припустити, що нинішній перегляд

цьогорічного державного бюджету далеко не останній. Так само й не останніми є нинішні конфлікти інтересів різних соціальних і бізнесових груп на цьому ґрунті в Україні.

Своє бачення перспектив розвитку економіки України в нинішньому році оприлюднили й міжнародні фінансові організації. Зокрема, відповідно до прогнозу Світового банку (далі – СБ) за весну 2020 р., присвяченому пандемії коронавірусу у світі, очікується падіння українського ВВП на 3,5 % за підсумками поточного року. Також експерти СБ прогнозують зростання інфляції в Україні в поточному році до 8,9 % при дефіциті державного бюджету в обсязі 4,9 % ВВП, дефіцит поточного рахунку платіжного балансу на рівні 2,7 % ВВП, а також зростання рівня державного боргу до 59 % ВВП, тоді як у 2019 р. цей показник становив 51 % ВВП. Ці прогнозні розрахунки СБ ґрунтуються на припущеннях, що пандемія коронавірусу піде на спад у другій половині 2020 р. До речі, у деяких ЗМІ згаданий прогноз Світового банку характеризують як дуже оптимістичний.

Згідно з прогнозом Міжнародного валютного фонду, представленим у його Світовому економічному звіті, у 2020 р. очікується спад ВВП України на 7,7 % за підсумками поточного року. «При цьому вже в 2021 р. МВФ прогнозує відновлення української економіки на 3,6 %. У фонді прогнозують зростання споживчих цін на 4,5 % у цьому році і на 7,2 % у наступному. За даними звіту, дефіцит поточного рахунку платіжного балансу України може скоротитися із 7 % ВВП у 2019 р. до 2 % ВВП у цьому році з подальшим розширенням його до 2,4 % ВВП у 2021 р.»

При цьому оглядачі ЗМІ наголошують, що цей прогноз розвитку української економіки пов'язаний із базовим сценарієм розвитку світової економіки, «згідно з яким пандемія припиниться в другій половині 2020 р. і її стримування може бути поступово ослаблене, зростання світової економіки прогнозується на 5,8 % у 2021 р. у силу нормалізації економічної активності... За менш оптимістичного сценарію, якщо пандемію не вдасться стримати у другому півріччі 2020 р., то глобальна економіка може знизитися на 6 %. У випадку ж переходу шоку від пандемії на 2021 р. падіння економіки може сягнути ще 8 %». Про це заявив заступник виконавчого директора Міжнародного валютного фонду від України В. Рашкован на вебінарі від «Делойт». Також ЗМІ наводять точку зору керівництва МВФ, відповідно до якої за базовим сценарієм ефект впливу на світову економіку нинішньої кризи, викликаною пандемією коронавірусу COVID-19, відчуватиметься принаймні до 2025 р. (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/16/659487>).

Песимістичних поглядів щодо перспективної динаміки української економіки дотримується багато й інших експертів. Як зазначає, наприклад, А. Іванець, директор з маркетингу та комунікацій Kreston GCG, Bank of America 2 квітня заявив, що цьогорічне падіння ВВП України, за його оцінками, очікується на рівні 5,6 %. «Аналітики українських банків також упевнені, що падіння ВВП ми відчуємо вже в I кварталі. І хоча всі прогнози

відрізняються один від одного, у найпесимістичнішому сценарії приходять до однієї позначки – «мінус» 10 % у річному вимірі. За результатами опитування “Економічний вплив COVID-19 на Україну” Американської торговельно-промислової палати, 65 % українських компаній не зможуть виконати свої річні бізнес-плани. Хоч би там як, про менші втрати, на які ми сподівалися ще в середині березня, можна забути вже нині» (URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/karantin-i-biznes-v-ukrajini-shcho-stalosya-za-tri-tizhni-i-shcho-bude-dali-50082910.html>).

Водночас, враховуючи високий ступінь невизначеності щодо перспектив подальшої динаміки епідемії COVID-19 в Україні, Національний банк України запровадив щотижневу публікацію оглядів стану української економіки та очікувань вітчизняних підприємців. Так, в опублікованому нещодавно «Економічному огляді тижня 17 квітня 2020 року» зазначається, що «спокійним був й валютний ринок України – попит та пропозиція були збалансованими. Обмінний курс гривні коливався у вузькому діапазоні. За останній тиждень у середньому ціни на продукти харчування знижувалися під впливом спаду ажіотажу, адаптації до нових умов та збалансованої ситуації на валютному ринку. Подешевшали більшість овочів, борошно, лимони та навіть гречка. Натомість зростали ціни на інші фрукти, зокрема яблука, під впливом звуження вітчизняної пропозиції на тлі карантинних обмежень. Ціни на ліки та паливо також поступово знижувалися, а вартість послуг не змінилася».

При цьому, згідно із позачерговим опитуванням керівників ряду великих та середніх підприємств, що належать до сільського господарства, добувної та переробної промисловості, оптової та роздрібною торгівлі, проведеного НБУ, «у міру збільшення тривалості карантинних обмежень підприємства продовжують коригувати в бік зниження свої очікування щодо товарообігу/обсягів виробництва». Зокрема, за «тиждень зросла частка підприємств, які очікували доволі істотне зниження обсягів продажів/виробництва (більше 25 %). Передусім погіршилися очікування експортерів і підприємств переробної промисловості. Натомість поліпшилися очікування в сільськогосподарських підприємств на тлі активної посівної кампанії, а також у торгівлі, імпортерів (вірогідно на тлі відновлення Китаю) та тих, хто працює на внутрішній ринок. Послаблення попиту на тлі певного пристосування логістики до поточних умов призводить до накопичення запасів як імпортних, так і вітчизняних товарів».

«Дещо погіршилися й очікування щодо зайнятості. Частка підприємств, які відповіли, що змін у кількості працівників не очікується, зменшилася. Усі види діяльності погіршили очікування, найпесимістичніше налаштовані підприємства торгівлі, переробної промисловості, середні підприємства та імпортери. Попри позитивні очікування щодо кількості працівників, сільськогосподарські підприємства зазначають проблеми з підвозом працівників через транспортні обмеження. Однак, як і раніше, лєвова частка

підприємств не налаштована на звільнення, а, імовірно, коригують свої плани щодо набору нового персоналу».

На вітчизняному ринку праці «із середини березня (початку карантину) кількість нових вакансій упала вдвічі, кількість нових резюме в останні тижні практично не змінюється. З кінця березня зростає кількість зареєстрованих безробітних зростає, що може відображати не лише втрату роботи у зв'язку з поточною кризою, а й полегшення процедури отримання статусу безробітного (спрощення процедур реєстрації)», вважають фахівці НБУ. Причому «з початку карантину показник навантаження (відношення нових резюме до нових вакансій) збільшився з 2,1 до 3,0, передусім через зменшення кількості вакансій». Цей показник зростає в усіх секторах вітчизняної економіки, але найменше – у сільському господарстві, фінансах, медицині та роздрібній торгівлі, зазначається в щотижневому економічному огляді НБУ. За оцінкою президента Торговельно-промислової палати України Г. Чижикова, за місяць карантину кількість безробітних в Україні зросла на 1–1,3 млн та становить 2,5–2,8 млн осіб. У результаті «рівень безробіття сьогодні становить 13,7–15,4 %. Це – найвищий показник за останній 15 років», – підкреслив він.

Також багато корисної інформації щодо ймовірних шляхів розвитку української економіки можна отримати з відповідних маркетингових досліджень. Зокрема, цифрова агенція Postmen 9–10 квітня через Facebook опитала 802 респонденти, за репрезентативною вибіркою за статтю, віком, регіонами проживання та рівнем доходу. Дослідники дійшли висновку, що «чим довше країна проводить у карантині, тим більший відсоток населення починає відмовляти собі в товарах щоденного вжитку. В Україні цей тренд поки що на початковій стадії, як і епідемія». При цьому існує «велика різниця між змінами поведінки в місті та селі. Епідемія – більше міський феномен. У селах значно менше змінилися всі аспекти життя». У результаті «люди з низьким доходом стали менше працювати. Це свідчить про те, що спеціальності з низькою оплатою, які потребували низьких навиків і кваліфікацій, скорочуються найсильніше та першими».

Встановлено також, що «найбільший розрив спостерігається в динаміці витрат домогосподарств між великими містами й містечками. Люди у великих містах припинили витратити гроші на розваги/кафе/спортклуби – тому карантин зменшив їхні витрати. На противагу цьому необхідність закупити їжу, ліки й товари першої необхідності (за відсутності витрат на розваги) призвела до зростання загальних витрат у жителів малих населених пунктів». Згідно з опитуванням, останнім часом респонденти більше, ніж зазвичай купували продукти харчування, ліки та медикаменти, засоби гігієни й алкогольні напої. «З покупок, які найбільша кількість українців відклали на майбутнє – одяг, взуття і відпустки. Однак у зоні суттєвого зниження опинилися всі великі покупки, навіть оплата комунальних послуг» (URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/14/659337>).

Представлені маркетингові дослідження разом з наведеною вище інформацією дають уявлення про напрями вірогідних змін у цьогорічному розвитку вітчизняної економіки під впливом епідемії COVID-19. Зокрема, є всі підстави очікувати на скорочення витрат як на споживання, так і на інвестиції в Україні. Це спричинить скорочення обсягів будівництва, оптової та роздрібною торгівлі, громадського харчування, пасажирських авіап перевезень, таких напрямів підприємницької діяльності, як туризм, готельний бізнес і розваги. Причому згадане скорочення споживчого й виробничого споживання негативно позначиться не лише на обсягах виробництва товарів і послуг в Україні, а й призведе до скорочення обсягів імпорту товарів та послуг в Україну, що, до речі, відображено в згадуваному вище урядовому макроекономічному прогнозі, на базі якого вносилися зміни до Державного бюджету на 2020 рік.

Водночас у вітчизняних ЗМІ останнім часом багато говориться не лише про загрози епідемії COVID-19 здоров'ю населення України, а й про втрати вітчизняної економіки від дії режиму карантину. Думки про необхідність якнайшвидшого відновлення ділової активності в Україні обґрунтовуються величезними втратами, яких зазнає бізнес і населення внаслідок карантину. Навіть якщо відкинути лобіювання через ЗМІ певних бізнес-інтересів, яке також, мабуть, існує, треба визнати, що на швидке відновлення ділової активності в Україні до того рівня, що існував перед запровадженням режиму карантину, розраховувати в найближчому майбутньому підстав немає.

Для цього є дві основні причини. По-перше, у разі значного передчасного послаблення карантину найвірогідніше значно зросте спілкування інфікованих і неінфікованих коронавірусом людей, що найвірогідніше призведе до значного спалаху епідемії COVID-19 в Україні. Влада ж саме цього намагається уникнути.

По-друге, епідемія COVID-19, у тому числі й завдяки ЗМІ, уже посіяла в населення певні фобії, які в будь-якому випадку негативно впливатимуть на ті види бізнесу, функціонування яких передбачає більш-менш інтенсивне спілкування людей та особливо скупчення великих контингентів людей чи то в Україні, чи то за кордоном. Про це, до речі, свідчать і результати наведеного вище маркетингового дослідження. До згаданих напрямів бізнесу насамперед належить ряд видів підприємницької діяльності зі сфери послуг, як то громадське харчування, туризм і розваги.

До того ж ряд європейських держав, судячи з повідомлень ЗМІ, триматимуть свої державні кордони закритими для іноземців до початку осені, а подекуди може й довше. Це, у свою чергу, позначиться не лише на закордонному туризмі українців, а й на трудовій міграції наших громадян, насамперед до європейських країн. Так, згідно з оцінками доктора економічних наук, завідувача відділу державних фінансів Інституту Growford Т. Богдан, «суми грошових переказів мігрантів у поточному році можуть зменшитися на 25–40 %. Конкретні цифри залежатимуть від тривалості карантину в різних країнах і повторення епідемії COVID-19 восени» (URL:

https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/454261_groshovi_perekazi_migrantiv_yak_faktor.html). Такі зміни сприятимуть зростанню безробіття, скороченню реальних доходів населення та погіршенню структури платіжного балансу України. Утім, через високий ступінь невизначеності щодо подальшого перебігу епідемії COVID-19 у світі загалом, і в Україні зокрема проаналізовані вище вірогідні напрями розвитку вітчизняної економіки через кілька місяців можуть потребувати перегляду (*При підготовці роботи було використано інформацію таких джерел: Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України. Офіційний веб-сайт (<http://www.me.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Апостроф (<https://apostrophe.ua>). – 2020. – 30.03; Дзеркало тижня ([http:// dt.ua](http://dt.ua)). – 2020. – 9.03; 5, 6, 10, 13, 16.04; Думская (<https://dumskaya.net>). – 2020. – 5.04; Київський міжнародний інститут соціології (<http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=930&page=1>); Корреспондент.net (<https://ua.korrespondent.net>). – 2020. – 27.03; 19.04; Левый берег (<http://Lb.ua>). – 2020. – 13, 21, 27.03; 1, 2, 6, 8, 9, 11–15, 17, 20.04; Новое время (<http://nv.ua>). – 2020. – 13, 21, 27.03; 1, 2, 6, 8, 9, 11–15, 17, 20.04; РБК Україна (<https://www.rbc.ua>). – 2020. – 5, 13.04; «Свобода слова» на телеканалі ICTV (<https://svoboda.ictv.ua/ua/videos/posylennya-karantynu-z-6-kvitnya-v-ukrayini-do-chogo-tse-pryzvede>); Соціологічна група «Рейтинг» (<http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/7ffba32fbbac0ba2a21713d0a9f2c5d5.html>); Центр Разумкова (<http://razumkov.org.ua/statti/virusofobiia-ta-ii-mozhlyvi-sotsialnoekonomichni-naslidky>); Deutsche Welle (<http://dw.com>) – 2020. – 3.04; Project Syndicate (<https://www.project-syndicate.org>). – 2020. – 24.03; 8.04; Yonhap News Agency. – 2020. – April 10. (<https://en.yna.co.kr/view/AEN20200410006500320?section=national/national>).*

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Атомная энергетика в условиях кризиса на энергорынке Украины

Энергетика в Украине оказалась на грани кризиса, который проявляется в падении спроса на электроэнергию и уголь, многомиллиардных долгах перед производителями и рисках блекаута. Государство проигнорировало проблему на этапе ее возникновения. Более того, популизм отдельных политиков и чиновников лишь усугубил этот кризис. Непрофессионализм и безответственность навредили энергетике и приблизили ее к коллапсу еще больше, чем объективные и неизбежные факторы, такие как аномально теплая зима и падение промышленности на фоне замедления экономики, карантин вследствие пандемии коронавируса.

Еще несколько лет назад энергетические эксперты и аналитики предупреждали, что нельзя бесконтрольно строить и вводить в эксплуатацию такие объемы генерации возобновляемых источников энергии (далее – ВИЭ).

Речь шла не только о заоблачных «зеленых» тарифах и отказе от мирового тренда. Дело в том, что старая украинская энергетическая система не может принять в свой баланс такое количество малопрогнозируемой выработки ВИЭ. Кроме того, традиционно в Украине существует дефицит маневренных мощностей, которые позволяют поддерживать объединенную энергетическую систему в рабочем состоянии и предотвращают ее разбалансировку.

Тем временем неконтролируемое развитие ВИЭ в Украине, подкрепленное и защищенное законодательными инициативами, набирало обороты.

В конце 2018 г., установленная мощность генерации ВИЭ составляла 2,13 ГВт. В 2019 г. она возросла до 4,25 ГВт, а к началу 2020 г. уже составила 6,38 ГВт. При этом никаких изменений в решениях проблем с обеспечением увеличения маневренных мощностей, упорядочением излишне «тепличных» условий и возложением ответственности за «небалансы» ВИЭ за это время так и не произошло.

Ситуация усугубилась поспешным введением новой модели рынка электроэнергии с 1 июля 2019 г. без выполнения определенных Законом Украины «О рынке электроэнергии» обязательств. Прежде всего до начала работы новой модели рынка не было ликвидировано перекрестное субсидирование (ответственность НКРЭКУ) населения промышленностью. Не была решена проблема долгов ГП «Энергорынок», которое ликвидировалось, перед генерирующими компаниями. Например, долг «Энергорынка» перед НАЭК «Энергоатом» составил почти 12 млрд грн.

ПрАО «Укрэнерго» не подготовило надежное программное обеспечение для коммерческого учета, не ввело важнейший сегмент рынка – рынок вспомогательных услуг. Из-за невыполнения норм Закона Украины «О рынке электроэнергии» Кабинет Министров возложил специальные обязанности по обеспечению общественных интересов (дотирование населения) и развитие ВИЭ (компенсация «зеленых» тарифов между рыночной стоимостью электроэнергии на государственные компании «Энергоатом», «Укрэнерго» и «Укрэнерго»).

Вследствие такого решения правительства крупнейший производитель относительно дешевой электроэнергии НАЭК «Энергоатом» был лишен возможности широкой деятельности на рынке двухсторонних договоров, и таким образом такие промышленные предприятия с большим потреблением электроэнергии, как ферросплавные заводы, вынуждены были покупать электроэнергию у ТЭС по цене, вдвое выше, чем могли бы купить у «Энергоатома».

«Укрэнерго» также несет убытки, поскольку не получает денег за регулирование ОЭС в часы пик из-за отсутствия рынка вспомогательных услуг. Собственники ферросплавных заводов заблокировали выплаты компенсаций по «зеленому» тарифу со стороны «Укрэнерго». ГП «Гарантированный покупатель» в связи с отсутствием платежей от

«Укрэнерго» не может рассчитаться как с «Энергоатомом», так и с производителями на ВИЭ.

Кризис стал углубляться в связи с падением промышленного производства в IV квартале 2019 г. и I квартале 2020 г., соответственно, потреблением электроэнергии. И решающим фактором для ОЭС стал карантин в связи с коронавирусом. Потребление электроэнергии упало на 10 % – это очень много. При обязательствах выкупать весь объем электроэнергии по «зеленым» тарифам, падении потребления и дефиците маневренных мощностей ясно, что будет и наращивание маневренной доли ТЭС, и доли ВИЭ, а энергоблоки АЭС будут ограничивать и выводить в резерв. При условии присоединения к ОЭС Украины до конца 2020 г. 7,5 ГВт ВИЭ, производство АЭС придется снизить почти 6000 МВт, при этом генерация ТЭС возрастет на 3000 МВт.

С начала года опережающими темпами стали накапливаться долги между участниками рынка. Так, ГП «Гарантированный покупатель» задолжал «Энергоатому» с начала года около 5 млрд грн, «Укрэнерго» – около 250 млн грн, производителям по «зеленым» тарифам – около 3,7 млрд грн. «Укрэнерго» – задолжало ГП «Гарантированному покупателю» 5,7 млрд грн.

В кризисе электроэнергетической отрасли и ситуации с платежами на рынке электроэнергии виноваты прежде всего государственные институции, которые должны были системно и постоянно решать проблемы по мере их возникновения. Де-факто на сегодняшний день мы наблюдаем кризис государственной политики в сфере электроэнергетики, квази-рынок без конкуренции, ручное управление энергетикой, колоссальное наращивание долгов перед государственной генерацией, действующие лоббистские законы (принимавшиеся с учетом конкретных бизнес-интересов) и развитие сценария с ограничением базовой генерации АЭС, который только-только начинает набирать обороты.

Еще в начале апреля украинские ветераны-атомщики заявили о критической ситуации в ядерной энергетике страны. «В течение нескольких месяцев ведущий поставщик электроэнергии в стране, НАЭК «Энергоатом», не имеет постоянных руководителей, которые бы получили соответствующие разрешения органа ядерного регулирования. Следовательно, юридически никто не отвечает за безопасность АЭС. Неужели нам мало Чернобыля, и мы пытаемся повторить его снова?» – говорилось в письме Ассоциации ветеранов атомной энергетике и промышленности Украины, адресованном Президенту В. Зеленскому, Премьер-министру Д. Шмыгалю и спикеру Верховной Рады Д. Разумкову.

Причем специалисты, которые подписали документ, имеют непосредственный опыт в этом вопросе, так как многие из них ранее руководили разными АЭС: экс-директор Ровенской АЭС В. Коровкин, бывший глава Запорожской АЭС В. Бронников, экс-директор Смоленской

АЭС Г. Копчинский, бывший главный инженер Чернобыльской АЭС, экс-глава Госатомнадзора Украины Н. Штейнберг и др.

Они отмечают, что управляемая дезорганизация так называемого энергорынка привела к неплатежам за произведенную электроэнергию. «НАЭК “Энергоатом” испытывает дефицит финансовых средств для обеспечения безопасной эксплуатации и закупок ядерного топлива, который стремительно растет. Осознаете ли Вы, к чему приведет вынужденная остановка ядерных энергоблоков?» – задаются вопросом ветераны-атомщики.

Представители Ассоциации обращают внимание руководства государства на то, что в последнее время не прекращаются попытки «протащить» в руководство НАЭК «Энергоатом» людей, профессионально далеких от ядерной энергетики, для управления финансовыми потоками в интересах лиц, для которых собственное процветание выше благополучия страны и ее населения. «Осознаете ли Вы, что все это является грубым нарушением международного режима ядерной безопасности? Не пора ли прекратить интриги вокруг ядерной энергетики Украины и принять меры, чтобы обеспечить безопасность страны и благосостояние ее народа?» еще один вопрос властям от ветеранов отрасли.

Обращаясь к Президенту Украины, Премьер-министру и спикеру парламента, авторы письма отмечают: «Мы не просим и не призываем, а настаиваем: прекратите практику ВРИО (временно исполняющих обязанности), прекратите финансовую дискриминацию НАЭК “Энергоатом”, предотвратите сползание страны к очередному Чернобылю!»

Запорожская атомная электростанция 21 апреля отключила и вывела в резерв энергоблок № 2 в связи с балансовыми ограничениями в энергосистеме. В «Укрэнерго» объясняли такое решение общим падением потребления электроэнергии из-за праздников и карантина на фоне увеличения производства электроэнергии ветровых и солнечных электростанций (ВЭС и СЭС) более чем в два раза.

Вслед за энергоблоком № 2 Запорожской АЭС в резерв с 10 мая будет выведен энергоблок № 3 Ровенской АЭС и энергоблок № 6 Запорожской АЭС – оба мощностью 1000 МВт. «С учетом предоставленных НАЭК “Укрэнерго” данных о прогнозном увеличении балансовых ограничений мощности АЭС в конце апреля, с целью уменьшения негативных последствий на оборудование энергоблоков АЭС от работы на пониженной мощности, планируется дополнительно вывести в резерв энергоблок № 3 РАЭС (1000 МВт) после планового завершения ремонта и подключения к сети ТГ-3 энергоблока РАЭС-2», – сказано в сообщении пресс-службы НАЭК «Энергоатом». О выведении в резерв энергоблока № 6 на Запорожской АЭС стало известно из письма «Энергоатома» директору по управлению Объединенной энергосистемы Украины, главному диспетчеру «Укрэнерго». Решение принято по результатам рассмотрения проектного

баланса электроэнергии ОЭС Украины на 2020 г., показатели которого рассматривались 27 апреля на совещании у Премьер-министра Украины.

В связи с балансовыми ограничениями в энергосистеме энергоблоки АЭС вынужденно работают на пониженной мощности с 21 февраля. В частности, резерв мощности АЭС в период 19–20 апреля достигал 2150 МВт. При этом на пониженной мощности работали восемь из 11 работающих энергоблоков, что приводит к ряду негативных последствий. Полная остановка трех блоков позволит остальным работать на уровне мощности, близком к номинальному. Таким образом, в течение нескольких месяцев на атомных электростанциях Украины в вынужденном простое будут находиться три энергоблока суммарной мощностью 3000 МВт.

Вместо электроэнергии «Энергоатома», 85 % которой продается ГП «Гарантированный покупатель» по цене 567 грн за МВт-ч, потребляется электроэнергия из возобновляемых источников энергии, которая продается по «зеленому» тарифу. Средневзвешенный «зеленый» тариф в 2020 г. составляет около 4 тыс. 280 грн за МВт-ч.

Впрочем, вывод в «холодный резерв» трех энергоблоков-тысячников является вынужденным, но единственно правильным решением в сложившихся обстоятельствах. Основных причин данного решения две: общее многолетнее падение потребления электроэнергии в Украине, усугубленное выведенными правительством жесткими карантинными мерами, и существенное (в последние два года) вытеснение базовой атомной генерации из энергобаланса страны непомерно растущей в созданных для нее «тепличных» условиях «зеленой» генерацией, прежде всего СЭС.

К данному решению вела неумолимая логика роста ограничений мощности АЭС в балансе энергосистемы еще с конца февраля, когда появились существенные объемы выработки СЭС. Своего пика в апреле балансовые ограничения для АЭС достигли на Пасху, составив 2,15 ГВт. При этом следует отметить, что далее выработка солнечной генерации будет только нарастать, ведь установленная мощность СЭС в Украине уже превысила 5 ГВт. Часть энергоблоков работала на мощности, близкой к половине номинального значения. Длительная работа на существенно сниженной мощности приводит к существенно ускоряющемуся износу турбинного, трубопроводного и регулирующего оборудования ядерных энергетических установок. Кроме того, данный режим не в лучшую сторону влияет на технические и экономические характеристики используемого ядерного топлива.

Таким образом, вывод трех энергоблоков в «холодный резерв» позволит остальным работать в режиме мощности, близком к регламентируемым номинальным значениям, что также является благотворным с точки зрения обеспечения ядерной безопасности.

Устанавливать ограничения на производство электроэнергии ВИЭ никто пока не решился, поскольку отключать ВИЭ – себе дороже. Ведь в

соответствии с законодательством, оператор обязан компенсировать «зеленой» генерации стоимость всей электроэнергии, которая не была закуплена из-за ограничений (проще – заплатить придется даже за то электричество, которое было недовыработано), а на оператора всех действующих АЭС Украины норма об ограничении и компенсации не распространяется.

Потребители электроэнергии (промышленные и население) скоро прочувствуют на себе эту ситуацию. И если в платежках за электричество бытовые потребители этого могут и не заметить из-за чрезмерной любви политиков к популизму (рост цены на электричество легко может превратиться в общественно-политический резонанс), то цена на все без исключения товары однозначно возрастет минимум на 50 %. Поскольку электроэнергию АЭС по 56,7 коп. будут частично замещать электроэнергией ТЭС по 1,80 грн и электроэнергией ВИЭ по 5 грн за кВт-ч. При этом речь об отмене перекрестного субсидирования не идет, разницу в цене на электроэнергию, произведенную различными типами генерации, должен будет кто-то компенсировать.

Карантин закончится, а что за это время произойдет с энергетикой Украины на фоне развертывания системного энергетического кризиса, роста долгов потребителей перед поставщиками услуг, роста долгов государства перед государственными генерациями, на фоне очередного невыполнения государством своих гарантий – вопрос риторический. Пока, на сегодняшний день, очевидно, что шанса на освобождение «Энергоатому», «Укргидроэнерго» и «Укрэнерго» от ПСО никто давать не планирует.

Дефицит оборотных средств ставит под угрозу выполнение НАЭК «Энергоатомом» программ по повышению ядерной безопасности, надежности и эффективности энергоблоков АЭС. Кроме того, стоит упомянуть и чисто технические моменты. Поскольку работа энергоблоков на ограниченных (сниженных) мощностях негативно влияет на техническое состояние этих энергоблоков и провоцирует ряд весьма негативных последствий таких, как снижение параметров пара, повышенная влажность и эрозионный износ трубопроводов, арматуры, лопастей турбины, нестабильная работа системы регулирования, повышение уровня вибрации и т. п.

К чему это может привести в будущем, догадаться нетрудно. Речь также уже не идет о завершении строительства Ташлыкской ГАЭС, входящей в Южно-Украинский энергокомплекс вместе с ЮУАЭС и Александровской ГЭС – это те самые маневренные мощности, которые остро нужны ОЭС.

Проблемы в энергосекторе не решались годами, и подобный негосударственный подход, а также постоянные игнорирования и отсрочки в решении проблем себя уже проявили. Решить все эти накопившиеся проблемы быстро не получится.

Естественно, что решение о выводе в «холодный резерв» блоков АЭС приведет к увеличению доли на рынке электроэнергии более дорогой тепловой и более дорогой «зеленой» генерации. Соответственно, усугубит кризис платежеспособности действующих игроков и потребителей. Впрочем, многое будет зависеть от целесообразности и эффективности принятых нынешней властью решений в рамках недавно созданного Антикризисного энергетического штаба.

Недавно Национальная комиссия, осуществляющая регулирование в сферах энергетики и коммунальных услуг (НКРЭКУ), представила два возможных сценария решения проблемы в «зеленой» энергетике. Первый сценарий – более жесткий, второй – помягче, но со своими нюансами. Об этом сообщил член НКРЭКУ Д. Коваленко 5 мая на круглом столе с народными депутатами и в. и. о. министра энергетики О. Буславец.

Первый сценарий, согласно презентации регулятора, предполагает девять шагов, направленных на решение проблемы неконтролируемого роста возобновляемой энергетики. В частности, запрет строительства новых «зеленых» электростанций, пока не будут построены в Украине дополнительные маневренные мощности. Также регулятором предлагается снизить для всех объектов ВИЭ «зеленый» тариф до 8–9 евроцентов, ввести 100процентную ответственность за небалансы, ограничивать без компенсаций 20 % их производства.

«Это решение сэкономит 15 млрд грн. Чтобы обезопасить инвесторов от предвзятого отношения, мы предлагаем выплачивать им компенсации в зависимости от их доходности с маржей в 2 % с учетом того, что они заработают в рамках работы рынка. После компенсации перейти на цены на РДН (рынок на сутки вперед, один из сегментов оптового энергорынка)», – отметил Коваленко.

Среди других предложенных шагов НКРЭКУ – отмена льготной категории потребления до 100 кВт-ч для населения с 2021 г. (если потребитель потребляет в течение месяца меньше 100 кВт-ч, за 2 кВт электроэнергии он платит 90 коп./кВт-ч, если больше – 1,7 грн), а также создание стратегического резерва в 7 млрд грн, заложив эти деньги в тариф на передачу электроэнергии для «Укрэнерго».

Второй вариант, в частности, предполагает семь шагов, которые позволят государству сэкономить 11 млрд грн. Этот сценарий, по словам Коваленко, более мягкий, но также предполагает запрет на строительство новых «зеленых» электростанций и создание 7 млрд грн резерва. Также этим сценарием предлагается обрезать «зеленый» тариф для на СЭС на 30 %, а для ВЭС – на 15 %, ввести ответственность за небалансы и 20 % ограничения производства без оплаты. Кроме того, второй вариант предполагает отмену льготного потребления электроэнергии для населения, но не с 2021 г., а с июля 2020 г.

Впрочем, пока не ясно, сможет ли и каким образом власть достигнуть компромисса по изменению условий работы в Украине ВИЭ-генерации;

какові будуть пропозиції по виходу з кризи для теплової генерації і суміжної з нею вугільної галузі; які плани будуть запропоновані базовій атомній галузі країни і маючим важливе значення в енергобалансі гідрогенерації і гідроакумуляції; будуть ли розглянуті можливі шляхи по збільшенню експорту електроенергії в країни ЄС або по можливому взаємному обміну електроенергією з Республікою Білорусь і Російською Федерацією *(При написанні аналітичного матеріалу була використана інформація таких джерел: Сайт Міністерства енергетики і захисту навколишнього середовища (<http://mre.kmi.gov.ua>); Сайт НАЕК «Енергоатом» (<http://www.atom.gov.ua/ru>); Сайт НАЕК «Укренерго» (<https://ua.energy>); Сайт НКРЭКУ (<https://www.nerc.gov.ua/?id=11889>); Ліга Бізнес (<https://biz.liga.net>); Expro-Консалтинг (<https://expro.com.ua>); УНІАН (<https://www.unian.net>); РБК-Україна (<https://www.rbc.ua>)).*

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

У Києві 6–8 жовтня 2020 р. відбудеться Наукова конференція «Зоологія в сучасному світі: виклики ХХІ століття», присвячена 90-річчю заснування Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України.

До участі в конференції запрошуються вчені наукових, науково-освітніх та природоохоронних установ із доповідями, що висвітлюють результати оригінальних досліджень у галузі зоології, фауни, систематики, екології, еволюції, морфології та поведінки тварин, а також палеонтології, зоогеографії й охорони тваринного світу.

Оргкомітет конференції просить подавати заявки на участь і тези доповідей до 15 травня 2020 р. на електронну адресу: conference.izan90@gmail.com *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 22.04).*

COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування

На сайті інформаційної платформи «КП в Україні» 20 квітня 2020 р. було опубліковано інтерв'ю директора Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, голови робочої групи при НАН України із проблем (наслідків) поширення коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні академіка С. Комісаренка. Учений розповів про те, що потрібно для розробки вакцини, як до цього підходять у розвинутих країнах світу і яку роль відведено вітчизняним ученим.

Академік С. Комісаренко пояснив, чому 1 млн на винайдення вакцини від COVID-19 – це неймовірно мало: «Зараз пошуком вакцини від коронавірусу займаються провідні лабораторії та фармацевтичні компанії світу, які мають у своєму штаті потужні наукові підрозділи і вкладають у вирішення завдання колосальні капітали. У компаніях це називається research and development – пошук і розвиток. (...) І йдеться не тільки про те, щоб врятувати людство. Компанія, яка першою введе на ринок вакцину від коронавірусу, отримає мільярди і мільярди доларів прибутку. Тому зараз серед розробників іде запекла боротьба. Це дуже добре, оскільки вакцина потрібна високоякісна і як можна швидше».

Учений пояснює, чому мало ймовірно, що винайдена вакцина захищатиме від COVID-19 назавжди: «Як довго імунізація вакциною буде ефективна, не відомо. Під час епідемії “родичів” нинішнього коронавірусу – SARS та MERS – у тих, хто видужав, кілька років поспіль брали сироватку крові та відстежували, як змінюються захисні властивості їхніх антитіл на вірус. Виявилося, що проти SARS імунітет працює близько двох років, проти MERS – три роки. Добре хоч так, хоча краще було б як з кором, на який імунітет у багатьох людей зберігається на все життя. Щоб працювати над вакциною проти нинішнього коронавірусу, необхідно мати сучасну й потужну матеріальну та інтелектуальну базу. І в кінцевому підсумку не факт, що вакцина, яку вдасться розробити і у яку вкладено великі ресурси, принесе очікуваний прибуток».

Академік С. Комісаренко зауважив, що в Україні немає можливостей для таких досліджень COVID-19, як у провідних лабораторіях світу, проте вітчизняні вчені також можуть зробити свій внесок у міжнародні дослідження (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 21.04*).

Академік В. Семиноженко ініціював проведення наради науковців і медиків Харківщини щодо розроблення протоколів лікування COVID-19.

Нарада відбулася 21 квітня 2020 р. у Харківській обласній державній адміністрації під головуванням очільника області О. Кучера.

У заході взяли участь лікарі-практики та керівники провідних наукових установ регіону, зокрема генеральний директор Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» НАН України, голова Північно-Східного наукового центру НАН України та МОН України, член Президії НАН України академік В. Семиноженко.

Під час зустрічі було розглянуто пропозиції науковців регіону стосовно застосування в практиці лікування хворих із діагнозом COVID-19. Окрему увагу було приділено розробленню місцевих протоколів лікування, а також формуванню реєстру пацієнтів, які видужали від коронавірусу та можуть стати донорами крові й плазми.

«Сьогодні йдеться не тільки про тимчасові тактичні завдання – як забезпечити наших лікарів. Зараз обов'язково треба думати про перспективу. Ми повинні мати повне своє озброєння, а саме: діагностичне обладнання, свої вакцини, свої ліки. Для цього потрібно розвивати нашу науку, особливо такий потужний науково-медичний центр, яким є Харків», – зазначив він.

Також академік В. Семиноженко додав, що подібне зібрання дає змогу окреслити напрям дій на найближчу перспективу. «Сьогодні необхідно провести масове обстеження людей, які, можливо, безсимптомно перехворіли та виявити антитіла. Потрібно збирати банк крові, де є ці антитіла, які дозволять допомагати лікувати важкохворих», – зазначив академік (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 22.04*).

Про розроблену науковцями НАН України математичну модель проблем, пов'язаних із пандемією COVID-19 в Україні, та виготовлення вітчизняних ПЛР-тестів для виявлення хворих на коронавірус в ефірі телеканалу «Україна24» розповів віце-президент НАН України, директор Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України академік А. Загородній.

Перш за все академік А. Загородній зазначив, що Національна академія наук України бере активну участь у заходах, спрямованих на протидію поширення епідемії. Створено робочу групу із проблем (наслідків) поширення коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні та робочу групу з математичного моделювання проблем, пов'язаних з епідемією SARS-CoV-2 в Україні. Науковці Інституту проблем математичних машин і систем НАН України в тісній співпраці з фахівцями Інституту епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л. В. Громашевського НАМН України розробили математичну модель розвитку епідемії COVID-19 в Україні.

Результати моделювання, за словами академіка А. Загороднього, виявилися не такими песимістичними. Він також зауважив, що, на жаль, загадана робоча група не володіє достатньою кількістю статистичних даних для того, щоб цей прогноз був надійним, але висловив сподівання, що він усе ж таки справджуватиметься.

Також академік прокоментував створення вакцини проти коронавірусу в Україні. Він зазначив, що Національна академія наук України розробленням такої вакцини на сьогодні не займається. Натомість він нагадав, що нашими науковцями, зокрема фахівцями Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, ще на початку лютого було розроблено тест-системи для діагностування коронавірусу. Такі тести пройшли перевірку в одній із лондонських лабораторій і є надійними та конкурентоспроможними. На сьогодні в Інституті молекулярної біології і генетики виготовлено 1 тис. тест-систем, які було передано до Житомирського обласного лабораторного центру Міністерства охорони

здоров'я України та Центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України в Києві. Ці тест-системи розроблялися і виготовлялися коштом академії. Для цього з бюджету академії було виділено 350 тис. грн (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 21.04*).

Голова міжвідомчої робочої групи з математичного моделювання проблем, пов'язаних з епідемією коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні, заступник директора з наукової роботи Інституту проблем математичних машин та систем НАН України доктор фізико-математичних наук І. Бровченко в інтерв'ю DW, спираючись на результати щотижневих розрахунків, розповів про ймовірні сценарії розвитку епідемії в Україні.

Учений зазначив: «...У пікові дні в середньому ми прогнозуємо від 400 до 700 нових інфікованих і не більше 20–25 летальних випадків – це якщо смертність залишиться на поточному рівні. Зараз ми поки не розуміємо, від чого вона в Україні змінюється: на початку більше 3 % від загальної кількості інфікованих помирали, зараз коефіцієнт знизився. Це добре, але ми не розуміємо, за рахунок чого це відбувається. Попри все, ми цю тенденцію врахували й не очікуємо високих показників смертності навіть у пікові дні. Ці піки розмиті й залежать від багатьох факторів, зокрема від дотримання громадянами карантинного режиму».

Експерт наголосив, що статистика захворюваності на COVID-19 в Україні дуже нагадує статистику Польщі. Країни подібні за населенням, віковим складом і приблизно за датами запровадження карантинних обмежень.

На думку експерта, статистика інфікованих в Україні є приблизною та не відображає реальної кількості хворих. «Звичайно, дані не відображають загальної кількості хворих, і це не тільки українська проблема. В інших країнах так само кажуть, що реальна цифра хворих на COVID-19 десь у 20–20 разів більша. Оцінювати це можна приблизно та дуже грубо за коефіцієнтом смертності. Якщо статистика смертності більше 10 % від загальної кількості хворих, то це означає, що тестування проходять тільки дуже важкі хворі. Як, наприклад, у Великій Британії, де смертність близько 13 % від загальної кількості офіційно зареєстрованих. А реально хворих набагато більше.

Якщо дивитися за рандомізованим тестуванням, зокрема, які робили в окремих містах США й Німеччини, реальний відсоток смертності від COVID-19 може бути від 0,5 до 1 % від усіх, хто захворів. Порівнюючи зі статистичною смертністю, можна робити оцінки, скільки насправді неврахованих хворих. Але ж знов таки якщо ми довіряємо статистиці по смертях. У математичному прогнозуванні прийнято більше орієнтуватися на

цифри по смертях, а не на цифри зареєстрованих випадків», – зазначив І. Бровченко.

Разом із тим учений заспокоїв, що наразі в Україні відсоток смертей невеликий, останніми днями він знижується. На сьогодні це приблизно 2,5 % від загальної кількості зареєстрованих хворих, а був близько 3 %. «Поки можемо констатувати, що в Україні катастрофи немає. У нас не переповнені лікарні, не зайняті всі апарати штучної вентиляції легень, поки що немає передумов для настання катастрофи. А далі все залежатиме від того, як українці поводитимуть себе і як країна виходитиме з карантину. Бо ж головна проблема не пересидіти хворобу, а проблема – вийти з неї і навчитися з нею жити, бо ж вірус нікуди не подінеться», – наголосив експерт (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 23.04).

На сайті інформаційно-освітньої платформи Medium 22 квітня 2020 р. було опубліковано другу частину статті наукового співробітника відділу нейрохімії Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України кандидата біологічних наук К. Пиршева, присвячену специфічним маркерам COVID-19.

Автор статті зазначає: «Дослідження SARS-CoV-1 показали, що білок E використовує активність іонних каналів та спеціальний рецептор-зв'язуючий мотив для активації цитокинового шторму, який, власне, активізує запальну симптоматику, що призводить до посилення набряку в легенях. Зрештою, ці події призводять до гострого респіраторного дистрес-синдрому (acute respiratory distress syndrome, ARDS), основної причини смерті від інфекції SARS-CoV-1 та SARS-CoV-2. В іншій статті також наголошують, що сучасне лікування COVID-19 є симптоматичним та підтримуючим, а дихальна недостатність від гострого респіраторного дистрес-синдрому є головною причиною смертності. Також під час розвитку вже самого захворювання може розвиватися вторинний гемофагоцитарний лімфогістіоцитоз (secondary haemophagocytic lymphohistiocytosis, sHLH), який важко розпізнається і є гіперзапальним синдромом, що характеризується фульмінантною (бурхливою, раптовою) та фатальною гіперцитокінемією (цитокіновим штормом) при поліорганній недостатності. Ще в одній статті також зазначається, що в багатьох пацієнтів із COVID-19 розвивається гострий респіраторний дистрес-синдром, який призводить до набряку легень та легеневої недостатності, а також супроводжується ураженнями печінки, серця та нирок. (...) Інтенсивне запалення в легенях може також мати і системний вплив на інші органи, оскільки поєднання важкого пошкодження легень і ШВЛ у кроликів призводить до порушення функції нирок і ознак апоптозу (запрограмованої клітинної загибелі) в епітеліальних клітинах ниркових каналців. (...) Тобто вірус залучає сигнальні каскади в межах компетентності імунної та інших систем організму, що призводить до системного запального процесу. У той час як гострий респіраторний дистрес-

синдром є одним із наслідків поведінки молекул в організмі, цитокиновий шторм є частиною молекулярних та біохімічних механізмів, задіяних у процесі інфікування респіраторними вірусами. Саме тому особисто мені цікаво приділити йому більшу увагу».

К. Пиршев пояснює, чому цитокиновий шторм настільки важливий щодо COVID-19: «Відповідно до огляду цитокиновий шторм найчастіше проявляється за важких інфекцій легень, при яких локальне запалення переходить в системне за рахунок кровообігу. Наслідком цих процесів є системний сепсис (“зараження”), що визначається такими показниками, як стійка гіпотензія, гіпер- або гіпотермія, лейкоцитоз або лейкопенія, а часто і тромбоцитопенією. Вірусні, бактеріальні та грибові легеневі інфекції призводять до сепсису, і цих етіологічних агентів важко диференціювати за клінічними ознаками. У деяких випадках стійке ураження тканин без важкої зовнішньої інфекції в легенях також пов’язане з цитокиновим штормом і клінічними проявами, що імітують синдром сепсису. Зазначається, що, крім легневих інфекцій, цитокиновий шторм є наслідком важких інфекцій у шлунково-кишковому тракті, сечовивідних шляхах, центральній нервовій системі, шкірі, суглобових просторах та інших місцях. На мою думку, одним із найкраще проілюстрованих прикладів цитокинового шторму може бути інфекція вірусом грипу. Як зазначається в огляді, дихальні епітеліальні клітини, основні мішені вірусу грипу, також є “хореографами посилення цитокинів” під час зараження. Після первинного інфікування новосинтезовані вірусні частинки, які розповсюджуються всередині цих клітин, можуть заражати інші клітини, включаючи альвеолярні макрофаги. Запальні реакції запускаються, коли інфіковані клітини гинуть через апоптоз або некроз. Початковою реакцією організму на шкідливі подразники є гостре запалення і характеризується посиленням кровотоку, що дає можливість плазмі та лейкоцитам досягати позасудинних ділянок ураження, підвищувати локальну температуру та викликати біль. Одночасно розпочинаються регенеративні процеси та усунення ушкоджень. У більшості випадків функція може бути повністю відновлена цим репаративним процесом. Однак при сильному запаленні, пов’язаному з цитокиновим штормом, спостерігаються більш серйозні патологічні зміни, такі як дифузне пошкодження альвеол, утворення гіалінової мембрани, ексудатів фібрину та фіброзне загоєння. Це ознаки важкого ураження капілярів, імунопатологічної травми та стійкої дисфункції органів. Більше того, під час важких запальних процесів цитокини/хемокіни можуть розповсюджуватися за рахунок кровообігу і призводити до системного цитокинового шторму, який відповідальний за багатоорганні дисфункції. Якщо коротко, то вірус проникає у чітко визначені клітини організму, розмножується в них та згодом знищує ці клітини при вивільненні. Наша імунна система намагається реагувати на загарбника і запускає ряд хімічних реакцій, які, за нормальних умов, мають сприяти нашому захисту. У результаті наш організм під час боротьби із вірусом сам наносить шкоду собі. Гіперреакція призводить до поширення системного

запалення та ураження кількох органів, що для певного відсотка хворих може скінчитися летально. Саме тому набагато легше запобігати інфікуванню: мити руки, обмежувати контакти та за можливості носити маски в публічних місцях. Прості речі рятують життя» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 24.04).

На сайті інформаційно-освітньої платформи Medium 24 квітня 2020 р. було опубліковано третю частину статті наукового співробітника відділу нейрохімії Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України кандидата біологічних наук К. Пиршева, присвячену специфічним маркерам COVID-19.

Автор статті розвінчує міф щодо ураження вірусом COVID-19 виключно клітин крові: «У попередніх двох частинах я вже розглянув структуру вірусу SARS-CoV-2, витривалість до зберігання на різних поверхнях, специфічність до тканин, проникнення в клітини, залучення імунної системи до цитокінового шторму та інші аспекти. Попри те що ще багато цікавої та важливої інформації, вирішив наостанок зосередитися лише на двох основних моментах. Останнім часом відбувся просто вибух “новин” про ураження SARS-CoV-2 клітин крові. Неправильна інтерпретація наукових статей журналістами починає доводити дослідників до сказу... В одному з препринтів (не читайте препринтів без належної кваліфікації та уваги до найменших деталей) комп’ютерним моделюванням було “показано”, що білок вірусу взаємодіє із гемоглобіном, а саме з порфірином. Однак через низьку експертну кваліфікацію науковців вони використали порфірин без заліза (це також обмеження програмного забезпечення, яке вони використовували. – Прим. авт.), а також не врахували наявності повноцінного йонного оточення (сферичний кінь у вакуумі). У реальних же умовах вірус, скоріше за все, не тільки не матиме можливості так наблизитися до гемоглобіну, а й не зможе з ним взаємодіяти так, як це згадується в тому багатостраждальному препринті. Тобто на поверхні S-глікопротеїну поки аж ніяк не знайдено рецепторних послідовностей до реального гемоглобіну, а вірус не здатний щось звідкілясь вибивати. Віруси так не працюють, еритроцити так не працюють, гем у шоці, наука схопилася за голову... (...) Дані ще одного мета-аналізу підтверджують зв’язок низького рівня тромбоцитів із захворюванням на COVID-19. У пацієнтів із COVID-19 причини, які впливають на розвиток тромбоцитопенії, імовірно, багатофакторні. Для пацієнтів із SARS припускалося, що поєднання вірусної інфекції та штучної вентиляції легень (ШВЛ) призводить до пошкодження ендотелію, що викликає активацію тромбоцитів, агрегацію та тромбоз у легенях. Така комбінація факторів призводить до значного споживання тромбоцитів. Більше того, оскільки легені можуть бути місцем вивільнення тромбоцитів із повністю зрілих мегакаріоцитів, зменшення або морфологічне чергування в легеневому капілярному руслі може призвести до уродженої

дефрагментації тромбоцитів. Показано, що низький вміст тромбоцитів пов'язаний із підвищеним ризиком розвитку важкого стану та смертності пацієнтів із COVID-19, тому він цілком може служити клінічним показником погіршення перебігу захворювання під час госпіталізації. Ряд досліджень та оглядів свідчать про наявність лейкопенії та лімфопенії (зниження кількості відповідних імунних клітин) у випадках із важкими та летальними станами COVID-19.

Варто зазначити, що згідно з даними, більшість пацієнтів SARS також мали лейкопенію та лімфопенію. Тому цілком логічно, якщо в результаті виявиться, що це є наслідком цитокінового шторму.

Отже, усі клітини крові так чи інакше підлягають впливу у хворих на COVID-19. Як уже зазначалося в другій частині, сам цитокіновий шторм викликає зниження кількості всіх типів клітин крові в кров'яному руслі. Тобто немає необхідності вірусу впливати безпосередньо на клітини крові для ініціації описаних патологій. Оскільки еритроцити, тромбоцити та лейкоцити мають спільного попередника, то зниження кількості всіх типів клітин крові одночасно, очевидно, може призвести до важких наслідків. Але все це абсолютно не значить, що вірус не уражає легені, а цілеспрямовано та нещадно вбиває лише клітини крові».

У другій частині статті К. Пиршев розповідає про детекцію SARS-CoV-2 (та інших патогенів): «Антитіла в тест-системах також детектуються за принципом “ключ – замок”. Науковці навчилися продукувати антитіла майже до будь-чого. Таким чином, використовуються специфічні антитіла проти IgM та IgG до патогену (у нашому випадку, SARS-CoV-2), які нанесені на поверхню спеціального пластику. Зразок крові пацієнта наноситься зверху цих штучних антитіл і з ними специфічно зв'язуються відповідні IgM або IgG. Наявність цих антитіл далі детектується за допомогою визначення концентрації білка в пробі або міченням ще одними антитілами з барвником (саме тому це метод ще називається сендвіч). Оскільки IgM та IgG виявляються через різний час після інфікування, то співвідношення їхнього вмісту свідчатиме про різні етапи перебігу хвороби. Наприклад, наявність IgM і відсутність IgG свідчатиме про активну фазу хвороби, а якщо навпаки, то це є ознакою одужання (чи того, що хвороба колись давно була). Звичайно, що антитіла – це лише реакція нашого організму на сам патоген. Ця реакція потребує часу. Найбільш чутливим методом виявлення самого патогену є виявлення самого патогену! А саме його генетичного матеріалу. (...) При інфікуванні вірусом (чи іншим патогеном), як не дивно, його генетичний матеріал виявляється вже з перших днів. Іншими словами, можна зареєструвати наявність SARS-CoV-2 в організмі ще задовго до появи симптомів. У першу чергу це стосується епітеліальних клітин носа та гортані (верхні дихальні шляхи)».

Наостанок автор підсумовує: «Але краще просто запобігати захворюванню: мити руки, не торкатися зайвий раз писка, носити маску в публічних місцях, прибиратися вдома, не нести зайвого в хату і, звичайно,

максимально обмежити офлайн-контакти з іншими. Прості речі рятують життя!» (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.04).

Інтерв'ю директора Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, голови робочої групи при НАН України з проблем (наслідків) поширення коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні академіка С. Комісаренка на сайті науково-популярного порталу «Граніт науки».

Академік С. Комісаренко розповів про свої робочі будні та багаторічний професійний досвід наукової, управлінської та громадської діяльності, про наукові розробки Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, а також висловив свою думку щодо можливості створення вакцини проти COVID-19, обґрунтував необхідність дотримання жорсткого карантину та важливість масового тестування громадян для раннього виявлення зараження коронавірусом.

«Зараз розгорнулося змагання, хто випустить свою вакцину раніше. Це важливо не тільки для захисту людей від інфекції, але і для захоплення ринку. Тому актуальною виявилася редакційна стаття в американському журналі Science, де написано про те, що “нам для створення вакцини потрібен Манхеттенський проект”, тобто, як в історії зі створенням атомної бомби під час Другої світової, об'єднання кращих учених різних країн світу. З тим, щоб ми не створювали 44 вакцини, а одну або дві, найкращі. Тому що хтось може створити вакцину швидше, не надто дбаючи про її якість, і вона вийде на ринок першою, тому купувати будуть її, а не ту, яка найкраща для захисту людей.

Вкрай важливою є діагностика – раннє виявлення зараження вірусом. В Інституті молекулярної біології і генетики нашої академії вчасно (вже в кінці січня) створили високоспецифічний і високочутливий діагностикум на основі полімеразної ланцюгової реакції, який пройшов апробацію і реєстрацію» (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 28.04).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

На сайті інформаційної платформи «Укрінформ» у циклі публікацій про безробіття 21 квітня 2020 р. було опубліковано коментар провідного наукового співробітника сектору соціальних ризиків у сфері зайнятості населення відділу досліджень людського розвитку Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України кандидата економічних наук Л. Ткаченко, присвячений ситуації зі зростанням безробіття в Україні.

Л. Ткаченко висловила цікаві спостереження, які багато що пояснюють в природі українського безробіття. Відповідно, матимуть вплив на реалізацію державних антикризових програм у сфері зайнятості. Науковець вважає, що через традиційно низький рівень організації управління економікою та значну частку тіньової економіки (сьогодні оцінується в 30–33 %) маємо ситуацію, коли кризи в нас спричиняють обвал ВВП і гіперінфляцію, але не призводять до настільки ж катастрофічного зростання армії безробітних. «Під час криз 2008/2009 і 2014/2015 років ВВП знижувався до 15 %, інфляція сягала 40 %, а рівень безробіття підвищувався усього на 2–3 п. п., не виходячи за межі 8–10 %», – нагадує Л. Ткаченко. Чому так? Бо під час кризи в Україні зазвичай зменшується не просто зайнятість, а її відносно благополучна частина, і збільшується сегмент зайнятості неформальної.

Специфіки додають також трудові мігранти. За різними даними, через карантин в Україну повернулося 160–270 тис. громадян, частина з яких втратила можливість заробітку за кордоном. «Звичайно, не факт, що вони одразу стануть шукати роботу на батьківщині. За довгі роки в багатьох уже сформувалася стійка трудова модель, де періодичні поїздки й тимчасові підробітки у валюті набагато привабливіші, ніж постійна робота за місцем проживання», – пояснює Л. Ткаченко. Скоріше, наші заробітчани не одразу вийдуть на вітчизняний ринок праці, залишаючись якийсь час неактивними та живучи на накопичені запаси. Тим більше що рівень заробітків у країнах-реципієнтах усе одно буде набагато вищим, ніж в Україні, і дефіцит робочої сили, а особливо дешевої робочої сили трудових мігрантів, після епідемії в них теж залишиться. Як тільки кордони відкриють – люди знову намагатимуться повернутися туди (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 24.04).

На сайті інформаційного ресурсу «КП в Україні» 14 квітня 2020 р. було опубліковано інтерв'ю із заступником директора з наукової роботи Інституту соціології НАН України членом-кореспондентом НАН України Є. Головахою, який розповів про те, які уроки ми маємо винести з карантину.

Експерт констатує позицію, що «після пандемії світ не буде ніколи таким, як раніше»: «Кожен новий день робить світ не таким, яким він був учора. Зміни відбуваються постійно. Я не думаю, що ця епідемія матиме якесь фатальне значення для життя суспільства. Але її наслідки ми безсумнівно відчуємо. Як негативні, так і позитивні. А ось чого більше у нас буде – позитиву чи негативу – залежить від самих людей. Не тільки від політики владних структур, але і від того, як ми сприйmemo цю ситуацію».

Є. Головаха перелічує негативні та позитивні наслідки карантину: «Є наслідки, з якими ми нічого не можемо зробити. Це смерть багатьох людей і великі економічні втрати. Ось Верховна Рада України вже прийняла новий бюджет, у якому 4 % падіння ВВП замість 40 % зростання, які закладалися

раніше на п'ять років уперед. Зрозуміло, що зростатимуть бідність, безробіття й злочинність. Ці три явища, на жаль, нерозривні. Позитив буде, якщо ми винесемо необхідні уроки з усього цього. По-перше, усвідомимо, що наявне ставлення до здоров'я нації і медицини в Україні абсолютно не відповідає потребам сучасного світу. Ми повинні його істотно змінити, і зараз ми це вже робимо, переосмислюючи своє ставлення до лікарів, до престижності цієї професії. Ми зобов'язані створити нормальну медичну інфраструктуру. Тому що та, яка є, якщо і дозволить нам пережити коронавірус, то наступні пандемії ми вже не переживемо. (...) Завдяки карантину відпрацьовуються дуже перспективні методи дистанційного навчання. Дивовижний експеримент у масштабах країни, а насправді, і всього світу. З моєї точки зору, це єдиний шлях до забезпечення такого ліберального ідеалу, як рівні можливості в здобутті освіти. (...) Якщо буде розвиватися дистанційне навчання і практика уроків через Інтернет, то в будь-якому селі можна буде отримати такий же обсяг знань, як і в елітній міській школі».

Учений говорить і про психологічні наслідки ізоляції та обмежень: «Усе в наших руках, що ми виберемо: толерантність один до одного і пріоритет в спілкуванні з дітьми або злобу і сварки. Думаю, що зараз дистанційно – через Інтернет, по телевізору – з людьми повинні працювати психологи. (...) Я глибоко впевнений, що саме зараз у багатьох творчих людей з'явилася можливість відірватися від буденності і присвятити себе тому, на що раніше не вистачало часу. Маю велику надію, що зараз народжуються нові серйозні ідеї, великі проекти в сфері науки, культури, літератури. Так, я сам зрозумів, що отримав унікальну можливість відірватися від “плинності” – цих захистів, обговорень дисертацій, рецензування – і по-новому подивитися на предмет моїх досліджень».

Наостанок Є. Головаха підсумовує: «Суспільство буде оновлюватися, але через людські та матеріальні втрати. З останніх найважче те, що в Україні знову скорочується середній клас. Ми довго і складно його нарощували, а тепер знову доведеться відновлювати. Так само як наш ВВП. (...) Влада помиляється в тому, що намагається нав'язувати людям заборони. А потрібно більше говорити про співчуття до інших, про взаєморозуміння, взаємовиручку. Треба більше говорити з людьми, а не наказувати» *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 24.04).*

На сайті інформаційного ресурсу «Белсат» 20 квітня 2020 р. було опубліковано коментарі свідків і фахівців щодо святкування Великодню в умовах режиму СРСР. Серед експертів – учені НАН України.

На викорінення релігії в СРСР викидалися мільярди рублів і людських ресурсів. Церкви закривали, свята спотворювали, а священників звинувачували в поборах і пияцтві. Особливо жорстко радянська утиль-

машина працювала на території України, на яку припадало 50 % усієї релігійної мережі СРСР. За віру доводилося розплачуватися свободою, а часом і життям. Але навіть у найтемніші часи, у ГУЛАГу і на Соловках, віруючі продовжували відзначати свято Світлої неділі.

Релігія була колосальною конкуренцією для комуністичної ідеології. І керівництво СРСР це добре розуміло, розповідає завідувач відділу філософії та історії релігії Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України доктор філософських наук Л. Филипович: «Два найстрашніші для партії свята були, звісно, Різдво і Великдень. Тоді всіх партійних працівників і педагогів піднімали в ідеологічне “ружйю”. Їх виставляли на чергування біля храмів із завданням переписувати поіменно всіх, хто відвідував службу. Потрапити на гачок було вкрай небезпечно, тому що твою історію потім розбирали на комсомольських зборах, могли виключити з інституту, вигнати з роботи. Бути християнином за радянських часів – це був своєрідний героїзм».

Якщо Західна Україна постраждала в цій боротьбі значно менше й там не вдалося до кінця зачистити ці традиції, то в центрі та на сході були цілі безрелігійні території. Наприклад, у Запорізькій області кілька районів залишилися взагалі без церков, бо їх знесли або закрили.

Особливо гостро питання пропаганди стояло тоді в школах, стверджує Л. Филипович. Усі вчителі були працівниками ідеологічного фронту. Вимогою партійного керівництва було: переконувати школярів та їхніх батьків, що Бога немає.

Історик І. Козловський має особистий досвід святкування Великодня в ув'язненні. Але вже в нинішній час. Він відсидів два роки у в'язниці «ДНР» за проукраїнську позицію. Вийти на свободу вдалося в грудні 2017 р. Учений згадує, як в одну таку Світлу неділю за ґратами отримав несподіваний подарунок: «Вранці, близько шостої, хтось постукав у віконце камерних дверей, звідти простяглася рука з маленькою паскою. Я питаю: звідки? Кажуть: від братви. Це було дуже зворушливо. Я її куштував і думав: ось, весна настала, життя триває і це найважливіше».

Релігієзнавець Л. Филипович переконана, що нині, в умовах пандемії, віруючі відмовлятимуться від пишних форм і надмірностей, які витіснили суть свята: «Багато священників скаржаться, що служби на великі свята перетворилися на покази мод. А мислячій людині не повинно бути важливим те, наскільки дорого вона вдягнена, на якій машині приїхала або які делікатеси лежать у неї в кошику. Не це визначає рівень. Подивіться на Папу Франциска – він приклад того, як людина настільки високого сану може вести досить аскетичне життя» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 24.04).

На сторінках газети «День» 14 квітня 2020 р. було опубліковано статтю вченого-економіста, голови Ради Національного банку України

академіка НАН України Б. Данилишина, присвячену проблемі зростання безробіття в умовах пандемії коронавірусу в Україні та світі.

«Міжнародна організація праці (МОП) опублікувала доповідь, у якій зазначено, що через пандемію коронавірусу світовий ринок праці переживає найважчу кризу після Другої світової війни. Справді, повні або часткові (нехай і тимчасові) зупинки роботи підприємств, проведені через карантинні заходи, торкнулися 2,7 млрд осіб, що становить 80 % від усієї робочої сили планети Земля», – пише експерт.

У публікації також зазначається, що з галузевої точки зору, за прогнозами МОП, найменше скорочення загрожує працівникам охорони здоров'я, комунальних послуг, освіти, безпеки й сільського господарства. Середній ступінь ризику звільнень у фінансових і страхових послугах, а також у будівництві. У групі, де ризик масштабних скорочень працівників найбільший, перебуває сфера розваг, готельний і туристичний бізнеси, операції з нерухомістю, ремонтні послуги, а також промислове виробництво й торгівля.

«В Україні питання із зайнятістю населення у світлі міжнародної економічної кризи й карантинних заходів стоїть також гостро, як і в усьому іншому світі. У нас показники безробіття розраховують з меншою періодичністю, ніж у США чи ЄС. Станом на початок року в Україні було понад 338 тис. офіційних безробітних, що становило 8,7 % працездатного населення (згідно з міжнародно визнаними правилами до нього належить населення у віці від 15 до 70 років)», – зауважує академік Б. Данилишин (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 28.04*).

З 8 по 18 лютого 2020 р. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів власне всеукраїнське опитування громадської думки з використанням авторської методики провідного наукового співробітника відділу методології та методів соціології Інституту соціології НАН України доктора соціологічних наук С. Дембіцького.

Методом особистого інтерв'ю опитано 2 тис. 038 респондентів, що мешкають у 110 населених пунктах усіх регіонів України (крім АР Крим) за 4-ступеневою стохастичною вибіркою, що репрезентативна для населення України віком від 18 років. У Луганській і Донецькій областях опитування проводилося тільки на території, що контролюється українською владою.

Міжособистісна політико-психологічна напруженість є різновидом дистресу (руйнівного стресу), що виникає внаслідок надмірної зацікавленості індивіда політичними процесами, а також неконструктивної комунікації з цього приводу з оточуючими людьми. Міжособистісна політико-психологічна напруженість також може охоплювати й тих, хто мало зацікавлений політикою, але постійно взаємодіє з людьми, які мають потребу в постійному обговоренні політичних проблем.

З метою вивчення вказаної проблеми було використано методику «Міжособистісна політико-психологічна напруженість» (авторства провідного наукового співробітника відділу методології та методів соціології Інституту соціології НАН України доктора соціологічних наук С. Дембіцького), яка дає змогу оцінити ступінь міжособистісної політико-психологічної напруженості як нормальний, підвищений і високий.

Лише близько третини респондентів вказали, що за останні півроку вони спілкувалися про політику з тими, хто не підтримує їхню думку. При цьому кожен десятий вів такі розмови кілька разів на тиждень або практично кожен день. До найбільш поширених ефектів такого спілкування належать почуття невдоволення людьми, які висловлюють очевидно помилкові думки щодо політичних процесів, а також легко виникаюче роздратування, пов'язане з обговоренням політичних проблем. Кожен десятий з усіх опитаних відчував це достатньо часто або майже завжди під час спілкування з політичними опонентами. Міжособистісна політико-психологічна напруженість відсутня взагалі або перебуває на нормальному рівні у 89,0 % опитаних. Відповідно, рівень її вище норми мають 11 % респондентів.

Розглядаючи різні соціально-демографічні групи, можна сказати, що виразність міжособистісної політико-психологічної напруженості є дещо вищою серед чоловіків, осіб віком від 60 до 69 років, людей із вищою освітою та осіб із кращим фінансовим становищем. З іншого боку, менший її рівень спостерігається серед мешканців Півдня України, а також серед тих, хто не користується Інтернетом. Крім того, варто зазначити, що приналежність до міського або сільського населення фактично не впливає на рівень міжособистісної політико-психологічної напруженості.

У випадку розгляду відмінностей міжособистісної політико-психологічної напруженості серед груп із різними політичними уподобаннями, а також респондентів із різним рівнем політико-комунікативної активності відмінності стають більш відчутними (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 28.04*).

На сайті української редакції інформаційної служби радіо «Свобода» 23 квітня 2020 р. було опубліковано інтерв'ю директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академіка Е. Лібанової. У ньому вчена розповіла, чому офіційна епідеміологічна статистика викликає сумніви, як карантин може вплинути на психологічне здоров'я українців, що буде із трудовою міграцією. Вона також поділилася своїм баченням виходу з економічної «коронакризи» та розповіла, чому відсутність перепису населення – це небезпечно для країни.

Як зазначила Е. Лібанова, глибина кризи в післякарантинний період значною мірою залежатиме від тривалості обмежувальних заходів. Вона

наголосила, що особливої уваги з боку влади потребуватиме мікробізнес, насамперед той, який розташований у специфічних територіях. Допомогати потрібно буде й школам, які змушені були перервати очне навчання й перейти на дистанційне. На думку вченої, гостро стоїть і питання психологічної допомоги населенню та збереження сімейних стосунків.

«Що, з моєї точки зору, зараз було би дуже корисно? Якби ми зробили тестування, скажімо, 10 тис. українців, але цю вибірку мають сформувані статистики, демографи, щоб ця вибірка була репрезентативною. Ми тоді зрозуміли б (випадковим шляхом і т. д.) реальні масштаби поширення вірусу в Україні, – зазначила Е. Лібанова. – Статистика, яку друкують, не тільки українська, а всіх без винятку країн, у мене викликає більше запитань, ніж дає відповідей. Я – фаховий статистик. Я показники начебто вмю читати. І коли я бачу, що в країні один день до другого вдвічі може стрибнути і захворюваність і того ж дня смертність, то в мене більше питань, ніж відповідей. Так не може бути».

Чи вплине пандемія COVID-19 на трудову міграцію? Відповідаючи на це запитання, учена зауважила: «З міграцією, я думаю, нічого не буде. Що було, те й буде. Тому що, як би там не закривали кордони, вони можуть закривати кордони для кого-завгодно, але для трудової міграції не закриють. (...) Ви ж розумієте, що потік мігрантів формується передусім через запит на них. Оскільки інші країни зі значно вищою зарплатою, ніж в Україні, претендують на українську робочу силу, то наші будуть їхати».

На думку науковця, щоб утримати українців удома, зарплата повинна бути співставною з тією, яку вони отримують за кордоном. Грубо кажучи, становила хоча б 75 %, наприклад, польської зарплати. Потрібно також створити робочі місця. Особливо їх дефіцит відчутний у західних областях України. Не обійтися й без створення комунікацій, тих же доріг.

Е. Лібанова вкотре наголосила, що потреба проведення всеукраїнського перепису не втратила своєї актуальності й карантин цьому не на заваді. «Я хочу сказати, що Китай провів перепис під час карантину. США десь два тижні тому проводили перепис під час карантину. Карантин не є перешкодою для перепису. Більше того, можливо, під час карантину його простіше провести. Це ж не означає, що переписувач має заходити в квартиру, він може стояти біля дверей і задавати питання через двері. У чому проблема? (...)

Питання ж не в тому, скільки людей. Скільки – прикинути можна. Питання в іншому. По-перше, як вони розміщені по території України. Ми й гадки про це не маємо. По-друге, треба знати, скільки цих людей є, з яким рівнем освіти, який мають сімейний стан, який мають статус на ринку праці, які в них джерела доходів, якою мовою вони спілкуються, з якою етнічною приналежністю вони себе ідентифікують. Тут стільки, що я передати не можу.

Не можна керувати країною, якщо ти не знаєш, хто там живе. Насправді не банки є країною, не заводи навіть є країною, не шахти є

країною, не готелі є країною, країною є люди. А якщо ми не знаємо, скільки тих людей, які це люди, ми не можемо сформувавши нормальну політику» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 28.04*).

На сайті Міжнародного громадсько-політичного тижневика «Дзеркало тижня» 27 квітня 2020 р. було опубліковано статтю директора Інституту гідробіології НАН України члена-кореспондента НАН України С. Афанасьєва і заступника генерального директора ПАТ «Укргідропроєкт» доктора технічних наук Ю. Ландау «Навіщо потрібні водосховища?».

Експерти зазначають: «Упродовж усієї історії людства люди будували водосховища для задоволення потреби у воді, і зі зростанням потреби збільшувалася кількість водосховищ, їхня глибина, об'єми води. Вода була найважливішим чинником, який визначав життя людей і розвиток виробничих сил».

Учені наголошують, що в Україні водні ресурси дуже обмежені, особливо на півдні країни. При сумарному середньобагаторічному стоці всіх річок близько 87 км³ лише 52 км³ формується на території України, а в маловодні роки об'єм річкового стоку знижується до 30 км³. При цьому об'єм річкового стоку, що припадає на одного жителя, – один із найнижчих серед країн Європи.

У таких умовах дуже нерівномірного розподілу стоку річок по території України й по сезонах року для його регулювання та раціонального використання створено 1 тис. 090 водосховищ корисним об'ємом 26,3 км³. Річки з водосховищами – основне джерело водопостачання при дуже обмежених об'ємах підземних вод, придатних для використання.

«За рахунок водних ресурсів Дніпра з каскадом водосховищ корисним об'ємом 18,4 км³ вирішується найголовніше завдання – забезпечується водопостачання населення, промисловості, сільського господарства та зрошення на території, на якій проживає близько 70 % населення... Корисний об'єм Дніпровських водосховищ – це стратегічний запас прісної води, гарантія того, що населення, економіка й довкілля будуть забезпечені водою в посушливі маловодні роки за умов негативного впливу зміни клімату на водність річок. Забезпечення прісною водою – питання національної безпеки», – пишуть автори статті.

Водночас ГЕС на водосховищах Дніпровського та Дністровського каскадів виконують надзвичайно важливу роль у забезпеченні надійної роботи Об'єднаної енергосистеми України, здійснюючи балансування електроенергії впродовж доби, будучи аварійним і частотним резервом енергосистеми.

При цьому експерти зазначають, що найважливіше питання при створенні водосховищ – забезпечення якості води та збереження

біорізноманіття. Тому стратегічне завдання для забезпечення нормативної якості води та збереження водних екосистем – припинення скидання неочищених стічних вод у річки та водосховища, а для цього потрібно якнайшвидше прийняти й реалізувати відповідну державну програму щодо басейнів Дніпра, Дністра та інших річок і більш жорстке природоохоронне законодавство. Припинення скидання неочищених стічних вод дало б змогу підвищити якість води ряду раніше забруднених річок із водосховищами, забезпечити відповідність нормативним вимогам.

У своїй публікації для тижневика «Дзеркало тижня» С. Афанасьєв і Ю. Ландау наголошують: «У сучасному світі проблема водопостачання населення Землі – глобальна, оскільки нині близько 2 млрд людей не мають доступу до чистої води. І цю проблему можна вирішити, будуючи водосховища та подаючи воду з них у маловодні регіони.

Неможливо одночасно забезпечити соціально-економічний розвиток і зберегти природу в первозданному стані, але багато розвинутих країн довели можливість забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку та охорони навколишнього природного середовища. І практика багатолітньої експлуатації чималої кількості великих водосховищ комплексного призначення, на яких виконано необхідні природоохоронні заходи, показала, що можна мінімізувати негативні наслідки та зберегти екологічну рівновагу (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 28.04).

На сайті часопису «Український тиждень» 28 квітня 2020 р. опубліковано статтю, одним із співавторів якої є провідний науковий співробітник відділу фізики кристалів Інституту фізики НАН України доктор фізико-математичних наук О. Габович.

У статті зазначається: «Скрутні часи, коли країна опиняється в біді, випробовують суспільство в цілому, і кожен аспект його існування на міцність. В епоху коронавірусного карантину виникла потреба не на папері, а насправді запровадити живе дистанційне навчання. Відтак настав час істини і для педагогів. (...) Вийшло не занадто добре. Особливий резонанс викликав урок з фізики в 11 класі, де кількість помилок, практично, зрівнялася з кількістю запропонованих тез. (...) Наукова й освітянська спільноти стали бити на сполох, цілком слушно розкритикувавши конкретний прикрий випадок».

Експерти розвінчують дві тези, якими виправдовують помилки в онлайн-освіті:

1. Хибні твердження є неістотними неточностями;
2. У школі має побутовати наука нижчого ґатунку.

Насамкінець автори зауважують: «Одна з ґносеологічних (тобто філософських) причин наявної ситуації полягає у відсутності в суспільній думці та в головах її героїв адекватних уявлень про науку. На нашу думку,

остання не є шухлядкою, що містить клубок доведених і незаперечних істин, а працює як єдиний соціальний інструмент з метою отримання нового знання. Здається, це розуміння мало б формуватися на лекціях із філософії в університетах, зокрема в процесі інформування студентів про таку невід’ємну її частину як філософія науки. Причому ці лекції мали би бути пов’язані зі специфікою профільних для студентів наукових дисциплін. Але, на жаль, з ряду причин цього немає» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 29.04).

На сайті мультимедійної платформи «КП в Україні» 28 квітня 2020 р. опубліковано інтерв’ю з директором Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академіка Е. Лібанової щодо наслідків карантинних обмежень в Україні.

Академік Е. Лібанова запропонувала кілька кроків для виходу з карантинної кризи: «Перше, що я б зробила, – це послабила карантинні обмеження на відвідування парків та інших зелених зон відпочинку. Так, не можна збиратися великими компаніями, не на часі смажити шашлики та влаштовувати гучні пікніки. Але дихати свіжим повітрям людям необхідно. Друге, змінила б політику щодо мікробізнесу. Чому дозволено працювати великим супермаркетам, а безліч маленьких магазинів, де продають такі самі товари, закриті? Повинна ж бути якась логіка! Ринки обов’язково потрібно відкривати! Це можливість врятуватися для великої кількості дрібних фермерів. Зараз вони зібрали урожай ранніх овочів – і що з ним робити? Звичайно, ринки треба відкривати за умови дотримання санітарних норм. (...) Мікробізнес у Києві відновиться безумовно. А в туристичних районах України – дуже сумнівно. Вони ж там орієнтовані не на місцеве населення, а, в основному, на приїжджих. І кого будуть обслуговувати тамтешні перукарні, ресторанчики, кафешки та інші? Про власників і найманих працівників цього сектору в туристичних районах повинна подумати влада, інакше впаде економіка регіону».

Експерт пояснила які зміни очікують на Україну: «Велика частина турбюро зникне. І справа не тільки в тому, що якийсь час будуть закриті кордони між країнами, тобто не буде міжнародного туризму, принаймні для українців. Люди за останній час звикли працювати онлайн і надалі будуть самостійно, без посередників, замовляти квитки на літак, бронювати готелі, санаторії. Прискорена диджиталізація (а це прискорення, в першу чергу, пов’язано з карантинном) змінить багато галузей обслуговування, але турбізнес у першу чергу. (...) Варто очікувати сильних змін і в соціально-трудовах відносинах. Багато найманих робітників перейдуть на фріланс, а це означає, що вони стануть більш вразливі. Зараз менше-більше, але профспілки щось роблять, хоч якось захищають права найманих працівників. Є трудові контракти, колективні договори, є вимоги до умов праці, обумовлена тривалість робочого дня і робочого тижня, якийсь контроль і

відповідальність. Є соціальний пакет, який передбачає відпустку, лікарняний, пенсійні відрахування. А фрілансер нічого цього не отримає. Захоче – буде відраховувати до Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування, не захоче – не буде. Лікарняний і відпустку фрілансер оплатить собі сам. Я не впевнена, що життя людей, які опинилися серед “вільних художників”, покращиться. Так, вони будуть позбавлені від необхідності витратити час на поїздки в міському транспорті, зможуть самі вибирати режим дня. Але з’явиться безліч інших проблем, у тому числі психологічних. Відсутність безпосередніх соціальних контактів і прямих комунікацій, наприклад».

Учена також прокоментувала програму зі створення 500 тис. робочих місць із заробітною платою в 6–8 тис. гривень, яку презентував Д. Шмигаль: «А що стосується роботи, то мова йде не про постійне працевлаштування, а про те, щоб дати людям можливість щось заробити і якось вижити. Це будівництво доріг, благоустрій міст, очисні роботи. Це завжди необхідно країні, і нічого поганого в цій ідеї я не бачу. Звичайно, можна фінансувати створення нових технологічно досконалих робочих місць, але це не зовсім громадські роботи».

Демограф прокоментувала й такі теми, як реформи на рівні держави, наявність середнього класу та необхідну підтримку зі сторони держави для його формування: «Якщо в людей не буде роботи, вони поїдуть з країни. І це не компенсує приплив мігрантів в Україну. Від нас їдуть в багатші країни і просто робочі, і висококласні фахівці з вищою освітою. А приїжджають до нас з бідніших країн. Україна – країна вічних реформ. (...) В першу чергу необхідно реформувати освіту. Тому що всі неприємності йдуть звідти. (...) Представник середнього класу – це людина, яка має стійкі середні для країни доходи. Це перша обов’язкова умова. Є ще кілька – освіта, житло, побут, але це вторинне. Зрозуміло, що український середній клас і швейцарський мають різні доходи. Середній клас – це основа стабільності країни. Для того, щоб у нас ця основа була, по-перше, потрібно виховувати суспільство. У Європі навіть багаті люди не хизуються своїм надбанням і не намагаються придбати 58 яхт. Необхідно ретельно виховувати культуру споживання життєвих благ. Повинна втручатися і держава. Якщо первинний розподіл доходів не відповідає принципам справедливості, я не кажу про соціальну справедливість – просто про справедливість, то держава повинна це регулювати за допомогою перерозподілу. Ось тільки коли я це вимовляю, мене починають звинувачувати в соціалізмі» (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 29.04).*

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Національна академія наук України оголошує конкурс на здобуття премій академій наук України, Білорусі і Молдови за видатні наукові результати, одержані при виконанні спільних наукових досліджень.

Документи і матеріали на здобуття премій приймаються до 1 жовтня 2020 р. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 23.04*).

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності

Про те, які висновки Україні необхідно зробити з пандемії COVID-19, як з появою вірусної загрози змінилося ставлення до вітчизняної науки та науковців, про можливості та результати досліджень вчених НАН України в коментарі телеканалу «112 Україна» повідомив генеральний директор Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» НАН України, голова Північно-Східного наукового центру НАН України і МОН України, член Президії НАН України академік В. Семиноженко.

«Розвиток науки і медицини повинен бути основним пріоритетом держави. Необхідно збільшувати державне інвестування в ці сфери, оскільки це, перш за все, ще й інвестування в економіку і людський капітал», – зазначив він (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.04*).

Перспективні напрями розвитку української науки

Інформаційна платформа «Цензор. НЕТ» 21 квітня опублікувала інтерв'ю з українським патофізіологом, генетиком, завідувачем відділу загальної та молекулярної патофізіології Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України доктором медичних наук В. Досенком.

Під час епідемії «іспанського грипу» сто років тому був відкритий метод лікування імунітетом вже одужалих людей – через переливання їхньої крові хворому. В. Досенко вважає, що його необхідно застосувати для лікування COVID-19. Поки цей метод вже розглядають в інших країнах, українські лікарі не можуть його застосовувати через заборону.

Науковець роз'яснив суть методу і чому він також вважатиметься експериментальним, поінформував про протоколи лікування від МОЗ: «Реконвалесцентна плазма – дуже перспективний і фактично безкоштовний метод терапії важких випадків COVID-19. Ідеться про використання крові людей, які вже одужали від цієї хвороби. Їхня імунна система переборола цю інфекцію, але ще не забула, як воювати з нею. (...) Це так званий метод пасивної імунізації – коли від людини, що вже сформувала імунітет, ми передаємо його частину людині, яка зараз перебуває у важкому стані, то це може значно допомогти. Цей метод рятував життя при різноманітних вірусних інфекціях, починаючи ще з “іспанського грипу” 1918–1920 років. Завжди, коли ще немає доказової терапії нової інфекції, лікарі повертаються до цього методу. У зв'язку з цим ми висунули свою гіпотезу, що

імуноглобуліни не грають вирішальну роль у подоланні інфекції. Адже вмирає людина не від інфекції, а від синдрому, який виникає в організмі і який знищує власні легені, – гострий респіраторний дистрес-синдром (ARDS). Якщо вдасться цей синдром вгамувати, тоді людина виходить з критичного стану. І на найкритичнішому етапі безглуздо застосовувати протівірусну терапію. Адже вірус вже зробив свою справу: уразив критичну кількість клітин легень і запустив потужну відповідь з боку організму, яка є більш небезпечною, ніж власне вірус. Не виключено, що саме реконвалесцентна плазма пригнічує розвиток ARDS. У нашому інституті ми моделюємо цей синдром та проводимо випробування засобів для його контролю. (...) В Україні цей метод заборонений. Наші лікарі якщо і знають про нього, то не мають дозволу на застосування цього методу експериментальної терапії вірусних інфекцій. FDA (Управління з контролю за харчовими продуктами і лікарськими засобами США) вже дало дозвіл, у Канаді це також активно пішло. А в Україні поки ні, незважаючи на те, що ми виступили з цією ініціативою від Української вищої медично школи. Зв'язалися з Центром громадського здоров'я і МОЗ, знайшли порозуміння, разом підготували всі необхідні документи, і ось воно тягнеться другий тиждень. Досі наказу немає і українські лікарі поки не мають можливості застосовувати цей метод. А у разі видачі дозволу певний час ще забере підготовка. Потрібно кожну людину, яка одужала, вмотивувати через два тижні здати свою кров, щоб врятувати інших. Я думаю, що наші люди підтримають таку ініціативу, вони добрі й хороші. Але до них ще треба донести цю інформацію. Словом, ми програємо час і втрачаємо шанс вилікувати більшу кількість людей».

Учений зауважив, що науковці планують виокремити з плазми частини, які є ефективними в лікуванні хвороби, створивши медичний препарат. Таким чином, буде достатньо ковтнути пігулку, а не організовувати складний процес переливання крові: «Малоймовірно, що саме імуноглобуліни визначають весь лікувальний ефект плазми. Там повинні міститися інші низькомолекулярні речовини, – некодуєчі РНК, які можуть мати більш потужний вплив, ніж імуноглобуліни плазми крові. Якщо знайти ці біологічно активні молекули, то їх можна синтезувати окремо і вводити замість реконвалесцентної плазми з неменшим ефектом. Нас вже підтримали в університеті Цюріха. Зараз ми з ними починаємо спільний, поки що волонтерський проект».

Учений розповів і про інші експериментальні препарати, чому Україна отримала деякі з них безкоштовно, тоді як деякі вітчизняні фармкомпанії наживаються на епідемії (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 21.04).

Діяльність науково-дослідних установ

Інформація щодо участі наукових установ НАН України у подоланні епідемії коронавірусної інфекції COVID-19 та мінімізації її наслідків як для громадян, так і економіки України.

Сьогодні, зіткнувшись з епідемією COVID-19 в нашій державі, вчені НАН України долучилися до розроблення заходів з протидії поширенню цієї небезпечної хвороби, підготовки пропозицій з мінімізації її наслідків для здоров'я громадян, а також для економіки України. Одними з перших до цієї роботи долучились вчені Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, які за дорученням Ради національної безпеки і оборони України [розробили ПЛР тест-системи для діагностування COVID-19, що викликається коронавірусом SARS-CoV-2.](#)

В умовах боротьби з небезпечними інфекціями вкрай важливою є належна стерильність медичних закладів та виробів. Тому Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» став ще однією установою НАН України, яка долучилась до заходів боротьби з коронавірусом.

Зокрема, Інститут [виготовив та передав до приймального і реанімаційного відділення Обласної клінічної інфекційної лікарні у м. Харків](#) генератори озону власних торговельних марок Stream OzoneTM та Ozon LineTM, які здатні забезпечити дезінфекцію поверхонь та повітря в приміщеннях лікарні, транспортних засобів, і всього того, що в них перебуває.

Ці озонатори є надійними і мають гарантовану продуктивність. Наразі керівництво ННЦ ХФТІ веде перемовини з місцевою адміністрацією про виділення фінансування для виготовлення партії озонаторів для потреб міста і області.

Ще одним із шляхів проведення дезінфекції є радіаційна стерилізація, яка є сучасним і безпечним для користувачів і довкілля методом промислової стерилізації. І в цій сфері науковці НАН України забезпечують оброблення понад 60 % усіх українських виробів, що потребують радіаційної стерилізації.

Із застосуванням цієї ж технології Державне підприємство «РАДМА» Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України проводить стерилізацію понад 500 найменувань медичної продукції в кількості понад 25 млн виробів на рік.

Дуже важливим напрямом діяльності вчених НАН України є підготовка науково-обґрунтованих прогнозів розвитку епідемії COVID-19 в Україні, оцінка впливу карантинних заходів на темпи поширення інфекції тощо.

Свою агреговану математичну модель розвитку епідемії коронавірусу COVID-19 розроблено Інститутом проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Вона дозволяє з досить високою точністю описувати статистичні дані, що характеризують процес розвитку епідемії в окремих країнах і регіонах світу, і дає загальну картину всього життєвого

циклу епідемії, а також її основних параметрів в припущенні збереження існуючих на момент ідентифікації моделі тенденцій.

До Ради національної безпеки і оборони України надіслано пропозиції щодо включення додаткових показників в Систему моніторингу поширення епідемії COVID-19, що розміщена [на сайті РНБО України](#), які показуватимуть поточний стан [розвитку епідемії як цілісного системного явища](#). Значний обсяг досліджень для підготовки до розгляду керівництвом держави пропозицій та прогнозів здійснюють установи Відділення економіки НАН України. Зокрема, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік НАН України Е. Лібанова та директор ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» академік НАН України В. Геєць [входять до складу створеної Урядом Ради з питань економічного розвитку України](#).

Зрозуміло, що нашій державі буде дуже складно виходити з впроваджених карантинних заходів, пов'язаних з епідемією COVID-19, тому в рамках роботи Ради відповідними установами регулярно готуються та подаються Уряду матеріали з аналізом економічної ситуації та пропозиціями щодо заходів із подолання негативних наслідків для економіки.

Зокрема, фахівці ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» проводять постійний моніторинг та надають висновки щодо прогнозу поширення епідемії COVID-19 в Україні. Отримані статистичні дані дозволяють оцінити та спрогнозувати ризики зазначеного перебігу подій та задіяти можливі попереджувальні заходи.

Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України запропоновано підходи до організаційних заходів (на різних рівнях управління), спрямованих на стримування поширення цієї вкрай небезпечної інфекції.

Також 11 березня поточного року створено [робочу групу з проблем \(наслідків\) поширення коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні](#), на чолі з академіком-секретарем Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України академіком НАН України С. Комісаренком.

Її завдання – координація досліджень щодо розроблення методів виявлення коронавірусу SARS-CoV-2, моніторинг та оперативне узагальнення наявної в різних джерелах інформації про темпи, географію та медико-біологічні й економічні наслідки поширення коронавірусу SARS-CoV-2, розроблення заходів протидії поширенню вірусу в Україні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 22.04*).

Нагороди та відзнаки

Бюро Міжнародної астронавтичної федерації (МАФ) підтримало ініціативу Генерального директора ДП «КБ «Південне», віце-президента

МАФ із зв'язків з промисловістю (2015–2018), академіка НАН України О. Дегтярева і занесло до Зали слави Міжнародної астронавтичної федерації засновницю наукової школи з космічної біології, завідувачку відділом клітинної біології та анатомії Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України члена-кореспондента НАН України Є. Кордюм. Про це ДП «КБ «Південне» повідомила президент Федерації пані П. Еренфройнд.

Нагорода присуджується щорічно видатним діячам космічної галузі за особистий внесок у розвиток світової космонавтики. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 21.04*).

Питання фінансування НАН України

Президент України 18 квітня 2020 р. підписав Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», ухвалений Верховною Радою України 13 квітня 2020 р.

Цей Закон зберігає визначені на 2020 р. обсяги фінансування української академічної науки, зокрема діяльності Національної академії наук України, що засвідчує розуміння керівництвом країни ролі науки для суспільства та держави. Особливо треба відзначити збереження бюджетної програми КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень», яка дає змогу суттєво й адресно підтримати найкращі дослідницькі колективи і талановиту наукову молодь (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 21.04*).

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

На сайті інформаційної платформи «Укрінформ» 21 квітня 2020 р. опубліковано коментарі вітчизняних вчених-кліматологів. Старший науковий співробітник Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України кандидат фізико-математичних наук С. Краковська та завідувач відділу прикладної метеорології та кліматології цього інституту кандидат географічних наук В. Балабух повідомили читачам наскільки реальною є загроза катастрофічної посухи в Україні.

В. Балабух зазначає, що посушливий період лише зростатиме. Метеоролог звертає увагу на те, що кліматичні зміни на планеті останнім часом спричиняють екстремальні погодні умови, інтенсивність яких дедалі збільшується – це і значні засухи, і раптові та небачені опади, і шквали та урагани. «В Україні суттєво змінюється термічний режим, режим зволоження, вітру. Ріст температури помітний протягом усього року, а найбільше – взимку та влітку. З кінця 90-років в Україні не було жодного, що називається, холодного року. Середня температура за рік була вищою за

норму. З 2007 року річні аномалії перевищили півтора градуса, а в окремі роки – навіть два».

Загалом, згідно з даними Національного управління океанічних і атмосферних досліджень США (NOAA) в регіоні, до якого належить і Україна, одні з найвищих темпів зростання температури у світі за останні 30 років. Середня за рік температура зростала в 3,5 рази швидше, ніж у середньому по планеті. «Підвищення температури призвело до зміни тривалості сезонів – холодний період і зима стали значно коротшими і теплішими, а теплий період та літо більш тривалими і спекотними. Суттєво зросла кількість спекотних днів та тривалість спекотного періоду. Змінився і режим опадів. Взимку при високих температурах все частіше випадає дощ, а не сніг. Тому стійкого снігового покриву немає не лише на півдні країни, а й у північних областях теж. Улітку висока температура повітря при наявності вологи сприяє утворенню потужних конвективних хмар (такі хмари утворюються шляхом конденсації водяної пари в повітрі, що підіймається і охолоджується), з яких випадають сильні зливи, град, формуються небезпечні шквали, а іноді й смерчі. Оскільки зливові опади дуже локальні, то все частіше виникає ситуація, коли в одному місті випадає за декілька годин одна-дві місячних норми опадів, а поряд їх взагалі може не бути. Тому дефіцит опадів і одночасно – посухи також стали типовим явищем сьогодення», – наголошує В. Балабух.

Усе тому, що глобально по всій планеті нині відбуваються різні аномальні процеси з океанами, які останнім десятиліттям інтенсивно нагріваються. Наприклад, вчені відмічають, що західна частина Індійського океану набагато тепліша, ніж його східна частина. Відповідно, в східній частині набагато менше випаровування, і звідси зменшення обсягів опадів. Саме це поєднання, наприклад, спричинило до руйнівних пожеж, які світ спостерігав в Австралії минулого року. Підвищення температури океану впливає на атмосферу через так звані центри дії атмосфери. Погода в Україні і у Європі значною мірою формується такими центрами, розташованими в Атлантиці. Це так званий Ісландський мінімум (потужний циклон у районі Ісландських островів) та Азорський максимум (субтропічний циклон, що виникає поблизу Азорських островів).

Безперечно, зміни клімату відбувалися завжди. І за словами С. Краковської, природні цикли становлять приблизно 60 років, коли середня температура може змінюватися рік від року всього плюс-мінус на 0,5 градуса. «Ось ми зараз живемо в одному з таких циклів, максимальне потепління якого прийшлося на 80-ті роки минулого століття, після чого мало відбутися похолодання. Але цього так і не сталося, і потепління продовжилося далі. Коли ми говоримо про якісь історичні зміни клімату, про ту ж Гренландію, то ми говоримо за процеси, які відбувалися упродовж тисяч років. Ті ж процеси, які ми бачимо нині, вони відбуваються за десятки років, впродовж життя однієї людини. Такої швидкості раніше просто не було», – зазначає кліматолог.

Якщо українці нічого не змінюватимуть у своїй екологічній поведінці, то не без того, що на середину цього століття на півночі України ми маємо підвищення температури на 3 градуси. А на кінець століття ми матимемо підвищення температури на 5–6 градусів. А це – середня більше 40 градусів по всій території України. При цьому буде менше опадів у південній Україні, що вестиме до опустелювання цієї частини території. «Уже зараз в Україні спостерігається одразу декілька видів посух. У нас спостерігається атмосферна посуха, ґрунтова посуха, гідрологічна посуха, коли пересихають водойми. І от зараз вже говорять про геологічну посуху, коли вологи не вистачає у верхніх горизонтах ґрунтів. Тобто пропадає вода в колодязях», – зазначає В. Балабух.

Резюме кліматологів досить невтішне. На фоні геологічної посухи, коли переважатиме антициклональна погода з великою кількістю безвітряних днів, в Україні погіршуватиметься якість повітря (задимленість, підвищення концентрації шкідливих викидів тощо). Погіршиться також якість води. Буде продовжувати зменшуватися «водність» річок. У північній частині країни збільшиться інтенсивність опадів. Водночас змінюватиметься рослинність. Кількість лісових пожеж зростатиме. Загалом зростатиме кількість екстремальних погодних проявів. Більш-менш позитивний сценарій, на думку кліматологів, можливий лише за умови глобальних зусиль людства на шляху до зменшення кількості викидів парникових газів. Учені переконані, що саме цей – «людський» – чинник великою мірою зумовлює порушення природних температурних циклів на планеті. «Ми всі з вами автори кліматичних змін. Але при цьому ми не лише свідки, але й причина цих змін. А також потерпілі від них. І ми маємо це виправити. Ніхто крім нас цього зробити не зможе», – резюмує В. Балабух (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.04).

Пиліві бурі, смог та пожежі: в чому причина екологічних катастроф в Україні?

Інформаційна платформа «Українська Правда» опублікувала 22 квітня статтю голови Української природоохоронної групи, молодшого наукового співробітника відділу моніторингу та охорони тваринного світу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України О. Василюка, присвячену цьогорічним пожежам в Україні.

Автор зазначає: «Головними причинами масштабних пожеж і пилових бур в Україні є розорювання земель і видобуток торфу. Досі більшість українців не простежують зв'язок між цими подіями і явищами, або просто не готові скласти в єдиний пазл звичні елементи економіки і природні катастрофи. Катастрофи ці, до речі, варто називати антропогенними, адже лише діяльність людини є причиною їх виникнення».

О. Василюк пояснює позицію України на карті кліматичних змін: «Усі процеси в доквіллі регулюються природними механізмами і всі живі

організми підпорядковані цим процесам. Більше того, навіть розселення людей на планеті підпорядковане природним кліматичним і ландшафтним обмеженням, грубо кажучи – “екологічними рамкам”, у яких життя для нас комфортне, або принаймні стерпне. Однак, через антропогенні викиди парникових газів клімат змінюється і звичні для нас умови назавжди переходять у розряд спогадів. (...) Через глобальне потепління знайомі нам за шкільним підручником кліматичні зони посунули на північ приблизно на 100–200 кілометрів. Можна уявити, що Україна “сповзла” на глобусі донизу, поближче до екватора. Кліматологи зазначають, що саме через зміну клімату, останні роки немає звичної сніжної зими, зростає кількість ураганних вітрів, а посухи і, як наслідок, опустелювання, стають нашою реальністю. Вже зараз ботаніки, які працюють у південних областях України, засвідчують, що рослини, характерні для напівпустельних регіонів, для нас більше не новина».

Фахівець повідомив у чому справжня причина екологічних катастроф в Україні. «Велику кількість пожеж цієї весни можна було б пояснити лише зміною клімату та сильною посухою, проте в інших державах картина не така катастрофічна. Наприклад, у Польщі, Німеччині та інших державах немає такої кількості пожеж в природних екосистемах. Що ж сприяє настільки критичній ситуації саме в Україні? Підпали трави та лісу, спалювання сміття? Звісно, відсутність дієвої системи контролю і покарань за підпали відіграє значну роль. Але не лише це. Україна – найбільш розорана держава Європи і світу: 54 % нашої території займає переорана земля. Деякі райони Херсонської і Запорізької областей мають розораність понад 90 %. З кліматичної точки зору це означає більше, ніж може здаватись на перший погляд. Утворення ґрунту – один з природних механізмів стабілізації клімату, хоч мало хто задумується, що цей процес взагалі має якусь місію. Родючий шар ґрунту містить значну кількість сполук вуглецю, які рослини накопичили завдяки процесам фотосинтезу в собі, а коли вони відмерли – бактерії, гриби та дрібні представники ґрунтової фауни перетворили їх власне на гумус. Втративши рослинний покрив, ґрунт швидко втрачає вологу і легко піддається руйнуванню. Будучи розораними, піщані ґрунти Полісся втрачають захист, від чого легко промокають і легко просихають. (...) Сприяє цьому й те, що на полях часто використовують пестициди, які, крім шкідників сільського господарства, безперервно вбивають і всю ґрунтову флору та фауну. Як наслідок – ґрунт ні підтримувати, ні відновлювати більше нікому. І ось вже на великих площах полів ґрунт подекуди повністю зник і лишилась гола підстилаюча порода (хоча шкільний підручник з географії досі зазначає, що родючий шар чорнозему сягає 1 метра і більше). Це і є опустелювання. За визначенням, це відсутність постійного рослинного покриву або його розрідженість, втрата родючого шару ґрунту, а не зміна кліматичних зон, як дехто вважає. Опустелювання може відбуватись будь-де, якщо складуться відповідні умови. І саме так відбувається в Україні

внаслідок застарілих практик у сільському господарстві, які значно випереджають природні процеси», – наголосив О. Василюк.

Учений пояснив можливі наслідки цієї екологічної катастрофи: «Щорічно від ерозії втрачається від 300 до 600 млн т ґрунту. Потрапивши в зволожені балки, під крони дерев і у ставки, подрібнений чорнозем ще швидше розкладається мікроорганізмами і вивільняє в атмосферу накопичений у минулому вуглець. Кадастр викидів парникових газів, нещодавно розміщений на сайті Мінекоенерго України, визначає, що саме викиди від розорювання територій в останні роки стали найбільш стрімко зростаючим джерелом викидів парникових газів в атмосферу в нашій країні. Найбільш яскравим проявом вітрової ерозії є саме пилові бурі, які здатні за короткий час стати причиною втрати колосальних обсягів ґрунту. (...) Одна з основних причин виникнення пилових бур – це те, що розорані поля близько півроку позбавлені рослинності, а значить їх ніщо не утримує від переміщення. Родючий шар ґрунту могла б утримувати волога, але, наприклад, цього року внаслідок змін клімату зима була безсніжною, а дощі – не надто частими. Через це верхній шар ґрунту висушився. Зміна клімату також сприяє посиленню вітрів, які в свою чергу підсилюють висушування ґрунту. До всього цього додався інший фактор – масштабне осушення перетворених сільським господарством територій. За вікном – квітень, місяць, у який природним чином річки мали б виходити з берегів, болота – всотувати води від танення снігу, а риба – нереститись на утворених розливами мілководдях (до речі, щука та деякі інші види можуть нереститись лише на затоплених луках). Однак Полісся повністю сухе. (...) Болота сухі, мікроклімат не може формуватись у звичному режимі, тривала посуха позбавила вологи верхні шари ґрунту. Такі умови – найкращі як для поширення пожеж, так і для появи пилових бур. Масштабне осушення заболочених земель для сільського господарства та для зручності рубок лісу, а також видобуток торфу – в результаті цього всього Полісся більше не є зеленою губкою, що насичує вологою повітря всієї центральної Європи. Тому нічого дивного немає, ні в тому, що саме цього року Українське Полісся відчуло першу пилову бурю, ані в тому, скільки відбувається пожеж на природних територіях.

О. Василюк наводить кілька кроків для мінімізації наслідків:

1. Зупинити розорювання природних територій і по-максимуму вивести з обробітку деградовані землі, перевівши їх у пасовища і сіножаті.
2. Зупинити видобуток торфу та якнайшвидше почати обводнювати колись осушені болота.
3. Дозволити згорілим лісам самостійно відновитись, без втручання людини.
4. Посилювати відповідальність за будь-які, навіть найдрібніші, штучні підпали в межах чи поза межами населених пунктів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 24.04*).

Інформаційна платформа «Громадське» опублікувала 19 квітня 2020 р. коментарі голови Української природоохоронної групи, молодшого наукового співробітника відділу моніторингу та охорони тваринного світу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України О. Василюка та наукового співробітника Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України кандидата біологічних наук Н. Атамась щодо пожеж в Україні цього року.

«Насправді більшість людей підпалюють, бо воно горить. Повірте людині, яка з 2008 р. намагається з цим боротись, але без успіху. Більшість людей не можуть пояснити, чому вони спалюють», – зауважує О. Василюк.

Громадське розбиралося, які міфи існують про спалювання сухої трави та листя, як вогонь насправді впливає на природу та чим замінити спалювання.

Міф № 1. Спалювання удобрює землю

Високі температури пошкоджують верхній шар ґрунту та знищують мікрофлору, яка позитивно впливає на врожайність. О. Василюк зазначає: «Ґрунту краще не стає. Ґрунт – це рештки рослин, які розкладаються за допомогою мікроорганізмів. Жодного іншого рецепта немає. Коли горить – залишки рослинності згорають, розкласти нема що. Жодна бактерія, дрібна тваринка, яка живе у верхніх шарах ґрунту, не здатні вижити за високої температури. Вони гинуть, і ґрунт перестає утворюватися». Він додає, що немає користі й в «удобрюванні» землі золою – це наче удобрювати ґрунт грифелем з олівця.

Міф № 2. Спалювання знищує шкідників

О. Василюк розповів, що спалювання листя, навпаки, заважає боротьбі зі шкідниками: «Є види, які шкодять нашим господарським планам. Наприклад, попелиці, які практично все об'їдають. З ними боротися дуже складно. Вони зимують у тріщинах кори, не в траві чи опалому листі. Але сонечка, для яких попелиці є основним об'єктом харчування, живуть у листі. Тому, згрібши та спаливши його, ми знищуємо корисні організми, які природним чином мають боротися зі шкідниками», – зазначає еколог.

Орнітолог Н. Атамась розповіла, що під час спалювання гине велика кількість комах, зокрема рідкісних, якими могли харчуватися малі пташки. Також вогонь знищує жаб, рептилій, амфібій, ящірок, якими харчуються великі птахи, зокрема лелеки та чаплі. Крім того, загинути можуть і самі пташки, які роблять гнізда на землі або низько на деревах. Також є птахи, які щороку повертаються на одне й те саме місце, а вогонь його може знищити.

«Зараз іде глобальне потепління, яке зсуває терміни перельоту птахів. Вони дуже рано починають перелітати та гніздуються. У нас уже є у качок каченята. На гніздах уже лебеді, гуси, майже всі качки. Від спалювання очерету можуть загинути не дуже помітні малі пташки, а також ондатри, водяні полівки, горностаї, малі миші, ящірки та інші плазуни», – пояснює науковець.

Дихання димом може спричинити головний біль, кашель, утруднення дихання, подразнення очей, запалення слизової оболонки носа та гортані, алергію та призвести до захворювань, зокрема онкологічних. О. Василюк зауважує: «Дихання димом призводить до того, що легені забиваються частинками сажі. Кожна людина, яка підпалює траву, труїть себе та всіх інших. Це не зовсім отрута, але підриває здоров'я. В умовах з коронавірусом єдине, що ми маємо робити – берегти свій імунітет. Але через дим ми робимо прямо протилежне».

Орнітолог Н. Атамась зазначає, що вдихати дим птахам та іншим тваринам так само шкідливо, як і людям.

Міф № 3. Це спосіб просто і швидко позбутися відходів

Це справді так, але це незаконно. Нещодавно президент В. Зеленський підписав закон, що збільшує штрафи за таке спалювання. Відтепер за самовільне випалювання рослинності або її залишків можуть оштрафувати на 3 060-5 100 гривень, а за забруднення повітря загрожує штраф 30 600-61 200 гривень чи обмеження волі до трьох років. За знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу доведеться заплатити від 91 800-153 000 гривень або навіть отримати обмеження волі від 2 до 5 років.

Листя та траву замість спалювання можна компостувати. Експерти радять зробити на приватній території компостну яму чи купу, звідти з часом отримувати перегній та використовувати його в господарстві.

Міф № 4. Під час спалювання вогонь можна контролювати

Це підвладно хіба що богу вогню Гефесту, – через безсніжну зиму для пожеж склалися сприятливі умови. «Суха трава, немає вологи, в річках нема води, болота сухі, торфовища сухі, сильний вітер прекрасно поширює вогонь. Збільшення кількості пожеж пов'язано з тим, що для них настали кращі умови», наголосив О. Василюк. За таких умов вогонь може перекинутись на будинки поруч, на ліси, до того ж такі пожежі важко загасити (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 21.04*).

Інформаційний ресурс «Обозреватель» на своєму сайті 20 квітня опублікував коментар заступника директора Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України члена-кореспондента НАН України О. Кендзера щодо двох землетрусів на Закарпатті в районі Ужгорода 19 квітня 2020 р.

На Закарпатті в районі Ужгорода 19 квітня трапилися відразу два землетруси. Перший поштовх дорівнює 3,1 бала за шкалою Ріхтера, другий – 1,5 бала. Як розповів О. Кендзера, перший поштовх у 3,1 бала за шкалою Ріхтера дорівнює землетрусу в 2–3 бали за шкалою Меркаллі (саме за нею оцінюється рівень руйнувань). Такі поштовхи могли відчути люди, що мешкають на верхніх поверхах будинків.

Щодо прогнозів коли чекати наступних землетрусів, то вчений повідомляє, що передбачити їх поки неможливо. Хіба що можна подивитися ймовірну потужність поштовхів. Так, у районі Закарпаття найпотужніший

землетрус може дорівнювати 7 балам за шкалою Меркаллі: «Ця інформація показана на картах загального сейсмічного районування території України. На них видно, що в місцевості, де зараз був землетрус, можуть виникати сейсмічні події інтенсивністю 7 балів на ґрунтах другої категорії. Вся шкала розділена на 12 балів, природно, 7 балів – це десь посередині. За такого землетрусу, якщо будинки побудовані добре, вони сейсмостійкі та не повинні руйнуватися. А ось зі старими халупами може всяке трапитися» *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 21.04).*